

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ, EVLİLİK
SÜRECİ VE EVLİLİK SONRASI DENEYİMLERİ
(ELAZIĞ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN HAZIRLAYAN
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN Hilal SARIBAY GÖÇER

MALATYA, 2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ, EVLİLİK SÜRECİ VE
EVLİLİK SONRASI DENEYİMLERİ
(ELAZIĞ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
Hilal SARIBAY GÖÇER**

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN**

MALATYA, 2022

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Vehbi BAYHAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “ Boşanmış Bireylerin Evlilik Öncesi, Evlilik Süreci ve Evlilik Sonrası Deneyimleri (Elazığ Örneği)” başlıklı çalışmanın, bilimsel olarak ahlaki ve geleneklere aykırı düşecek yardıma başvurmaksızın tarafımda yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların metin içerisinde kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Hilal SARIBAY GÖÇER

ÖNSÖZ

Aile toplumun en küçük birimidir. İnsanın var olmasından beri mevcut olan ve her zaman da varlığını sürdürecektir temel kurum olan ailenin temelinde evlilik kurumu bulunmaktadır. Her toplumun gelenek ve göreneğine göre belli kurallar bağlamında evlilik ritüelleri ile kurulan birliktelik olan aile, toplumun sürekliliğini sağlar. Aile, çocuk üretimi ile nüfusun yenilenmesini sağlamaktadır. Kadın ve erkeğin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını karşılar. Toplumun kültürünü taşır ve yeni nesillere aktarır. Evlilik törenlerinde ifade edilen, “iyi günde ve kötü günde, hastalıkta ve sağlıkta ömür boyu birliktelik” temennisi ve amacı ile kurulan her evlilik hayat boyu sürmeyebilmektedir. Evlilik gibi boşanma da bir gerçekliktir. Boşanma ailenin sonu anlamına gelmemektedir. Tek ebeveynli aileler veya parçalanmış aile örüntüleri de ailenin yeni formlarıdır.

Bu çalışma, boşanmış bireylerin evlilik öncesi, evlilik ve boşanma sonrası süreçlerini anlamak ve deneyimlerini saptamak açısından önem arz etmektedir. Toplum içerisinde git gide büyüyen boşanmış bireyler evreninin Elazığ ili bağlamında seçilen örneklemeyle gerçekleştirilen çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Bireylerin her biri ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve yorumlanmıştır. Araştırma boyunca boşanma sürecini hazırlayan faktörler, boşanma olgusunun sürecinde kişileri nelerin beklediği incelenmiştir.

Çalışma boyunca desteğini esirgenemeyen, yol gösterici olan, olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimiyle çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan beraber çalışmaktan ve her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli danışmanım Prof. Dr. Vehbi Bayhan’a sonsuz teşekkür ederim. Çalışma boyunca bana destek veren, en özel, bazen karanlık bazen aydınlık anılarımı benimle paylaşan ve bana güvenen tüm katılımcılara teşekkürü borç bilirim.

Hilal SARIBAY GÖÇER

Elazığ, 2022

ÖZET

Yapılan bu çalışma en başında boşanmış bireylerin toplum içerisinde yaşadıkları sorunları, kendi içlerinde boşanma sürecini ve zorluklarını, kimi zaman da olumlu taraflarını nasıl anlamlandırıp akla yatkın hale getirdiklerini anlama hedefiyle başlatılmıştır. Süreç içerisinde kişilerin evlilik öncesi ve sonrası yaşantılarını, anılarını paylaşmasıyla tez kapsam olarak boşanmaya hazırlayan süreçleri de kapsamına almıştır. Kişilerin kendi dünya görüşleri ve varoluş amaçlarının, evliliğe bakış açılarını da belirlediği gözlenmiştir. Bir daha özgürlükçü ise evliliği tutsaklık olarak algımlarken, bir diğerine bağımlı olarak anlam arayışını bulan da vardır. Her bireyin kendine özgü bir yolu vardır, bu yolda aile olmak kimisi için bir amaçken, kimisi için ise engelleyici bir faktördür. Bireylerin buldukları aile, çevresel ve ekonomik koşullar da elbette varoluşsal süreçlerini etkilemektedir. Ekonomik olarak güçlü ailelere sahip bireyler geçim telaşı duymazlar ve daha derin anlam arayışına girme fırsatı bulabilirler. Oysa ekonomik kaygılarla geçen günlerde farklı şeyleri düşünmek nerede ise imkânsızdır. Elbette tek faktör maddiyat değildir. Kişilerin bilgi birikimleri, karşıdakine sağlıklı bir bağ kurabilme yeteneği ve özgüven gibi faktörler de yine bireylerin evliliğe bakış açılarını etkilemektedir. Bu anlamda maddi sorun gütmeyen bireylerin boşanma olgusuna daha sıcak baktığı görülmüştür. Boşandıktan sonraki sürece dair bir gelecek kaygısı olmayan bireyler kötü giden evliliklerini bitirdiklerinde özgürlük hissetmektedirler. Oysa evlilik çatısı içerisinde maddi zorunluluklar nedeniyle bulunan ve evliliği bitirdiğinde maddi anlamda türlü zorluklarla karşılaşacağını bilen bireyler için boşanma elbette daha zorlayıcı bir süreç olacaktır. Katılımcıların söylemlerinden edinilen bilgilere göre ailevi destek alan bireylerin boşanma sonrasındaki hayatları her anlamda daha kolay olmuştur. Sosyal destek, bireyi ayakta tutan önemli etmenlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, aile, evlilik, sosyal uyum

ABSTRACT

This study was initiated with the aim of understanding how divorced individuals make sense of the problems they experience in society, the divorce process and difficulties, and sometimes their positive aspects, and make it plausible. In the process, people's pre- and post-marriage experiences and memories were shared, and the thesis included the processes that prepare them for divorce. It has been observed that people's own worldviews and existence purposes also determine their perspective on marriage. If the individual is more libertarian, he perceives marriage as a bondage, while there are some who find the search for meaning by being dependent on one another. Each individual has a unique path, while being a family is a goal for some; it is a hindering factor for others. Of course, the family, environmental and economic conditions of individuals also affects their existential processes. Individuals with economically strong families do not rush to make a living in daily life and can find the opportunity to seek deeper meaning. However, it is almost impossible to think about different things in the days spent with economic concerns. Of course, money isn't the only factor. Factors such as people's knowledge, ability to establish a healthy bond with the other person and self-confidence also affect individuals' perspectives on marriage. In this sense, it has been seen that individuals who do not have financial problems are more likely to look at the phenomenon of divorce. Individuals who do not have any concerns about the future after the divorce feel freedom when they end their bad marriage. However, divorce will certainly be a more challenging process for individuals who are in the framework of marriage due to financial obligations and who know that they will face various difficulties in financial terms when they end the marriage. According to the information obtained from the discourses of the participants, the lives of individuals who received family support after divorce were easier in every sense. Social support is one of the important factors that keep the individual alive.

Keywords: Divorce, family, marriage, social cohesion

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
TABLolar LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi, Konusu ve Amacı	3
2. Araştırmanın Deseni	4
3. Nitel Araştırma Yöntem ve Süreci	5
4. Veri Toplama ve Analiz Süreci	7
5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Aile Tanımları	9
1.2. Aile Tipleri	12
1.2.1 Geniş Aile	13
1.2.2 Modern Çekirdek Aile	15
1.2.3 Geçiş Ailesi	18
1.3. Evlilik	19
1.4. Boşanma	25
1.4.1 Boşanma istatistikleri	29
1.4.2. Boşanmış Ailelere Yönelik Çalışmalar	34

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ, EVLİLİK SÜRECİ VE EVLİLİK SONRASI DENEYİMLERİ (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)

2. BULGULAR VE YORUMLAR	39
2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	39
2.2. Evliliğe Yönelik Beklentiler	44
2.3. Boşanma Sonrası Evliliğe Bakış	52
2.4. İkinci Evlilikte Boşanmanın Yansımaları	63
2.5. Evlilik Sürecinde Geniş Aile İlişkileri	67
2.6. Evlilik İçerisinde Eşler Arası Stratejiler	75
2.7. Toplumsal Kalıplar Çerçevesinde Boşanmış Kadın	82
2.8. Toplumsal Kalıplar Çerçevesinde Boşanmış Erkek.....	92
2.9. Evlilik Sürecinde Eşin Kişisel Alanına Saygı.....	98
2.10. Boşanma Sonrası Eski Eşle İletişim.....	107
2.11. Ortak Çatı Altında Ben Olmak.....	111
2.12. Evlilik: Öncesi ve Sonrası ile Sonuçları.....	121
2.12. Boşanmaya Giden Yollar	130
SONUÇ	143
KAYNAKÇA.....	151
EKLER	155
Ek 1: Nitel Görüşme Yapılandırma Formu.....	155

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.	Yıllara göre evlenme sayısı ve kaba evlenme hızı verileri	31
Şekil 1.2.	Yıllara göre boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı	32
Şekil 1.3.	İllere göre evlenme ve boşanma istatistikleri.....	32
Şekil 1.4.	Cinsiyete göre boşanma nedenleri	33

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Yıllara göre Türkiye ve Elazığ'da boşanma vakası sayıları	30
Tablo 2.1. Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin bulgular	39
Tablo 2.2. Katılımcıların Cinsiyete ve Gelir Düzeyine Göre Dağılımı	41
Tablo 2.3. Katılımcıların Mesleklere ve Cinsiyete Göre Dağılımı	42
Tablo 2.4. Katılımcıların Cinsiyete ve Evlilik Yaşı Ortalamasına Göre Dağılımı	43
Tablo 2.5. Katılımcıların Cinsiyete ve Boşanma Yaşı Ortalamasına Göre Dağılımı	43
Tablo 2.6. Katılımcıların Cinsiyete ve Şimdiki Yaş Ortalamasına Göre Dağılımı	43

GİRİŞ

Toplumsal yaşamın içerisinde insanlar, birçok farklı şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Sınıfsal, mekânsal, toplumsal cinsiyet gibi birçok etkenle şekillenen farklı yaşam biçimlerini görmekteyiz. Bu farklılıkların en temelinde, alışkanlıkları göze çarpmaktadır. İnsan hayatını oluşturan alışkanlıklar, evlilik ve aile yaşamları üzerinde oldukça önemli yer tutmaktadır. Bu alışkanlıkların devamlılığının sağlanması yeni kurulan ailenin de kurallarını ve kültürünü belirlemektedir. Eşlerin aile içerisinde kendi alışkanlıklarını sürdürme isteği kimi zaman çatışmalara yol açmakta hatta boşanma yolunu açabilmektedir.

Hayatın her parçasında, örneğin bir taziye evinden düğün evine doğru aynı insanın serüveni, onun etkileşimler ve davranışlar aracılığı ile konuma uygun eylemler sergilemesi üzerinden kurulan anlamlı ilişkiler bütününden ibarettir. Taziye evinde kişinin sergilemesi gereken bir takım hal ve hareketler seti vardır. Kişi bunların dışına çıktığı zaman diğerleri tarafından ilk başta bu hareketlerin kaynağı anlaşılmaya çalışılır. Makul bir gerekçe üretilmediği yerde kişi toplumsal kınamaya tabi tutulur ve eylemler ortamın anlamsal durumu üzerinden değerlendirilerek kişiye yönelik tepki ve davranış kalıpları açığa çıkar. Bu bile kişiden beklenen eylemlerde bulunmaması durumunda, diğerlerinin beklenen şekilde karşılık verdiği bir etkileşim sürecinin açığa çıktığına dair göstergedir.

Evlilik, aile hayatı, aile hayatının kavuşmuş olduğu kurumsal yapı çiftlerin kararları sonucunda veya diğer şartların zorlaması sonucu idamesini gerçekleştiremeyerek dağılmaya yüz tutmuşsa, burada trajediden ziyade alışagelen davranış kalıplarının yerini toplumun olumsuz baktığı ve daha az alışıldık olan başka eylem ve etkileşim pratikleri almaktadır. Bu süreci daha iyi anlayabilmek için boşanma ve evliliğe dair yapılan çalışmalara ve kuramsal yaklaşımlar analiz edilerek kendi çalışmamız kapsamında teorik yol aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Elazığ ilindeki boşanmış bireylerin evlilik öncesi, evlilik süreci ve evlilik sonrası deneyimleri konusunu seçme amacım Doğu Anadolu kültüründe daha çok ataerkil aile

yapısının hâkim olduğu bu ilde ailedeki dönüşümü anlamaktır. Boşanma günden güne artan ve hayatımızın içerisinde yeni aile tipleri meydana getiren bir olgudur. Bu yeni aile tipleri, boşanmış bireylerin toplumsal hayattaki yeni konumları toplum tarafından çok konuşulmasa da var olan bir gerçektir. Konuşulmayı konuşmak sosyolojinin temel amaçlarından ve bu araştırma da toplumsal hayata ışık tutmayı amaç edinmiştir. Katılımcıların isimlerinin gizli tutuluyor olması onlara güven vermiş ve rahatlıkla kendilerini ifade edebilme imkânı sunmuştur. Hatta birçok katılımcı görüşme sırasında isminin gizli kalacağı teyidini tekrar tekrar söz ile de hatırlatmışlardır. Bireylerin gerçek duygu ve düşüncelerini kimlikleri ancak gizli iken açığa vurdukları gözlenmiştir. Böylece aslında var olan ancak gizli tutulan gerçekler anlamaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde aile tanımlamaları, aile tipleri, boşanma olgusu ve boşanmış bireylere yönelik daha önce yapılmış çalışmalar ele alınacaktır. Ayrıca istatistiksel olarak ülkemizde ve çalışmamızın kapsamı olan Elazığ ilinde son 20 yıldır boşanma oranları da incelenmiştir. Araştırmamız nitel araştırma yöntemleri ile yapılan bir çalışmadır. Gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri seçilmiştir. Nicel verilerde davranışların ardında derin anlamları anlamak mümkün olmayabilir. Çalışmanın ikinci kısmında ise katılımcıların özelliklerinin tabloları ve sonrasında görüşmeler sonucunda elde edilen saptamalar yer almaktadır. Kişilerin seçtikleri kelimeler, dünyalarını anlatış şekilleri boşanma sonrası ve öncesi hayatlarını anlama adına önemlidir. Elazığ ilindeki boşanmış kadın ve erkek gönüllü katılımcılar ile boşanmaya giden yolda yaşadıkları sorunlar, çevresel etmenler, kişilerin bireysel hayat özellikleri, ekonomik durumları ve boşanma sonrasındaki toplumsal uyumlarına dair görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde toplumda boşanmış kadın olmak ve toplumda boşanmış erkek olmak olguları derinlemesine incelenmiştir. Ayrıca kişilerin boşanma sonrası yeni davranışları da anlamlandırılmıştır. Boşanma ile parçalanmış ailelerin dönüşümü ve kişilerde bıraktığı izler de ele alınmıştır.

1. Araştırmanın Önemi, Konusu ve Amacı

Evlenmeden önce evliliğe dair pozitif beklentilere sahip olan bireylerin evlilikte bu beklentileri kimin zaman bulamadığı bir gerçektir. Dolayısıyla hayal kırıklıkları ve evlilik sürecindeki olumsuz deneyimler birleşerek boşanma yolunu açabilmektedir. Boşanma olgusu, geçmişten günümüze önemli bir yer tutmaktadır. Farklı kültürlerde farklı dinlerde farklı toplumlarda kendine yer bulan boşanma olgusu ülkemizde de modern hayatla birlikte adından daha sık söz edilir bir konuma gelmiştir. Araştırmada katılımcıların evlilik öncesi süreçleri de incelenerek boşanmaya dönük bakış açıları anlamlandırılmaktadır. Boşanma sonrası bireyler toplumsal yaşam içerisinde damgalanmaya maruz bırakılabilmektedir ve böylelikle eski sosyal çevrelerinde tam olarak eskisi gibi barınamamaktadırlar. Toplumsal yaşam içerisindeki konumunun değişimi bireyin hayatını değiştiren en önemli olgulardan biridir. Bu olgulardan bir diğeri ise ekonomik faktörlerdir. Evlilik kurumu içerisinde ekonomik bağ içerisinde yaşarken boşandıktan sonra ekonomik özgürlük- zorluk da beraberinde gelebilmektedir. Bu özgürlük aslında zorunlu bir özgürlüktür ve kimi zaman zorlu bir süreç yaratmaktadır. Boşanma öncesinde bir aile olarak toplumda yer bulan bireyler, boşanma olgusu sonrası aynı evi paylaştıkları diğeriyle iki yabancı olma yoluna girmektedirler. Kimi zaman çocuklarının olması onları zorunlu bir görüşme sürecine itse de kimi zaman çocuk olsa dahi görüşmeden söz edilememektedir. Bu bağlamda bireylerin her birinin kendilerine özgü yaşantıları vardır. Araştırmamızın yapıldığı şehir Elazığ'dır. Elazığ ilindeki boşanmış bireyleri kapsayan bu çalışmada nitel araştırma tekniklerinden yararlanılmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden gözlem ve derinlemesine mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Elazığ ilindeki boşanmış çiftlerin deneyimlerine odaklanmış olan bu çalışma, evlilik süreci öncesinde ve sonrasında kişiler arasında meydana gelen değişim ve dönüşümleri ele almıştır. Araştırmanın konusunun önemi, toplumsal hayatta günden güne büyüyen boşanmış bireyler grubunun sosyal yaşantılarını anlamlandırmaktır. Elazığ ili örneğinde boşanmış bireylerin evlilik öncesi deneyimlerini, evlilik deneyimlerini ve boşanma sonrası deneyimleri incelenmiştir.

2. Araştırmanın Deseni

Bu çalışma, sadece evlilik ve boşanma sürecine değil, aynı zamanda boşanmış olmanın geliştirdiği yeni davranışlara ve ayrıca boşanma sürecini hazırlayan etmenlere de odaklanmaktadır. Boşanma olgusu, evliliğin içerisine aniden düşmemektedir yani bu genel olarak bir süreç içerisinde gelişir. Birçok ailede evliliğin başından itibaren sorunlar olmakla birlikte kimi zaman evliliğin ilerleyen zamanlarında da sorunlar başlayabilmektedir. Bu sorunlara karşın çiftlerin tutumu oldukça önemlidir. Sorunları aşmayı deneyenler gibi boşanma ile evliliğin tamamen ortadan kalkmasını seçenek olarak seçenler de elbette vardır. Bu çalışmanın inceleyeceği kısım evliliğin bitmesi seçeneğini seçen bireyler olacaktır.

Araştırma, evlilik, aile ve boşanma olgusuna ek olarak toplum içerisinde boşanmış kadının ve erkeğin yerlerini de saptamaya odaklanmaktadır. Sosyal yaşantı, deneyimler ve yaşantıları anlamlandırmak üzere yapılan araştırma nitel araştırma yöntemi ile yapılmaktadır.

Nitel araştırma yöntemi hakkında farklı yol ve adımlar tanımlanabilmektedir. Nitel bir araştırmaya başlamadan önce ilk olarak toplumsal- tarihsel zeminde düzenlenmiş bir biçimde araştırmacının düşünceleri üzerine bir öz eleştiri yer alır. Bu araştırmanın başlangıç safhasıdır. Bu durum öz-bilinçlilik halinde *toplumsal benliğin kabul edilmesi* şeklinde veya araştırma uygulayıcısının toplumsal zeminde işgal ettiği yerin kabulüdür. Nitel araştırma yürütme eğiliminde olan bir araştırmacının dar anlamda sorular oluşturması ve bunlar üzerine eğilmesi yadsınır. Araştırmacının, araştırma için öncelikle benimsediği bakış açısının kuramsal-felsefi paradigma hakkında eleştirel, esnek bir zemine yerleştirme süreci boyunca enine boyuna tartılır. Pozitivist paradigma çerçevesinde yürütülen nicel araştırma tasarımlarında olduğu gibi nitel çalışma yürütecek araştırmacının da çalışma tasarlaması beklenir. Bu kapsamda nitel araştırmacı veri toplama, toplanan bu verileri analiz etme ve son olarak da bu verileri analiz ederek yorumlar. Nitel araştırma sürecinde araştırmacı verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması safhalarını aynı anda yaparak bu safhalar arasında gidip gelir. Nitel araştırmacı bu safhalar arasında hem elindeki kurama

dayanma hem de yeni kuramlar meydana getirmek için çaba sarf eder. Nicel araştırmacılar yürütmüş oldukları çalışmalar kapsamında yorumlama safhasında daha önceden geliştirmiş oldukları hipotezleri deneylerken, nitel araştırma yürüten araştırmacılar ise tüm çalışma boyunca yeni kavram üretme ve kuramsal yorumların yeniden meydana getirilişi ile ilgili vurgulamalarda bulunurlar. Araştırma sürecinin son safhası iki paradigma açısından da farklılık arz etmemektedir ve başkalarını çalışma hakkında haber etmeden oluşur; fakat çalışmanın insanlara sunulma biçimi, her iki paradigmaya açısından farklılık barındırabilir (Neuman, 2014: 22-23).

3. Nitel Araştırma Yöntem ve Süreci

Araştırma, Elazığ ilinde yaşayan parçalanmış aile bireyleri ile yapılan görüşmelerden meydana gelmektedir. Bu kişilerin belirlenme aşamasında boşanmış bireylere ulaşım sağlanmıştır ve gönüllü olanlarla nitel görüşme teknikleri uygulanmıştır. Araştırmaya katılım aşamasında erkekler kadınlara oranla daha gönülsüz olmuşlardır ve bu nedenle kadın katılımcı sayısı daha fazladır. Bu doğrultuda araştırmada Elazığ ilinin farklı ilçelerinden katılımcılara ulaşılmış, sadece merkez bölgeyle sınırlı kalınmamıştır. Araştırma süresince görüşülen kişilerin jest, mimik ve hareketleri de gözlenmiştir. Ayrıca çevresel koşulları, yaşam standartları da yine araştırmanın verilerinin oluşumuna katkı sağlamıştır. Elazığ ilinde gerçekleştirilen saha çalışmamız 22 katılımcıdan oluşmaktadır. Görüşmeler 2021 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında kişilerin izni ile ses kaydı ve notlar alınmıştır. Araştırmamız kapsam bakımından boşanmış bireyleri kapsamaktadır. Bu kişilerin ailelerinin parçalanışı ve sonraki hayatları incelenmiştir. Katılımcılara boşanma süreci ve sonrasında hayatlarında ne gibi değişikliklerin olduğu sorularak boşanma olgusu ile ilgili düşünceleri saptanmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak süreci hazırlayan etmenler ve sonrasında neler yaşadıklarına dönük sorular da sorulmuştur. Ayrıca yeni düzenleri ile geçmiş arasında karşılaştırma yapmaları da istenmiştir. Tüm bu incelemeleri kapsayan araştırmanın yöntemi toplumsal davranışların nedenini anlamaya dönük olarak nitel (qualitative) yöntemdir. Araştırma, süreç boyunca gerçekleştirilen konuşmalardan,

görüşmelerden, izlenimlerden ve düşüncelerden oluşmuştur. Nitel araştırma, bilgi edinmek için araştırılan konunun en ince noktasına kadar incelenmesini amaçlamaktadır.

Marshall ve Rossman nitel araştırma yapan araştırmacıların üç önemli konu üzerinde dikkatle durmaları gerektiğini belirtmektedir. Bunlardan ilki araştırmaya temel oluşturacak kuramsal bir çerçevenin açık bir biçimde oluşturulmasıdır. Her ne kadar nitel araştırmalarda kuramsal çerçeve oluşturmak başta mümkün olmasa da, araştırmacı yapmış olduğu araştırmalardan yola çıkarak böyle bir araştırmanın o alanda önemli olduğuna okuru ikna etmesi gerekmektedir. İkinci konu ise, araştırmacının sistematik ve yapılabilir aynı zamanda da esnek bir araştırma deseni oluşturmasıdır. Araştırmacı sahip olduğu kaynaklar çerçevesinde araştırmanın yapılabilir olduğunu kanıtlamak zorundadır. Üçüncü önemli konu ise yapılan araştırmayı okuyucunun anlayabileceği şekilde tutarlı ve anlamlı bir hale getirerek sunmaktır (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 77). Bu üç konu üzerinde dikkatle durulması gereken konulardır. Bunların yanı sıra Nitel araştırma sürecinin adımlarını en yalın şekilde sunacak olursak:

- 1) Toplumsal Benliğin Kabul Edilmesi
- 2) Bir Bakış Açısı Benimseme
- 3) Çalışmanın Tasarlanması
- 4) Veri Toplama
- 5) Verileri Analiz Etme
- 6) Verileri Yorumlama
- 7) Başkalarını Bilgilendirme.

Sunulmaya çalışılan bu yedi adımlık süreç, kuram etrafında örüntülenir ve bir araştırma tasarımının en yalınlaştırılmış biçimidir. Çalışma sürecinde araştırmacının ilk adımı bitirip bir sonrakine geçmesi ender görülen bir durumdur. Araştırma süreci bu safhaların birbirleri ile etkileşimsel bir sürece tekabül eder. Araştırma sürecinde bir sonraki

safha kendinden önceki safhanın yeniden analiz edilmesini gerektirebilir. Bundan dolayı nitel araştırma süreci hakkında doğrusal bir çalışma olduğu söylenemez, herhangi bir sonuca varılmadan evvel pek çok değişik yöne seyredebilir. Araştırmanın son safhası olan yedinci safhada araştırma aniden sonuçlanmaz. Araştırma süre gider ve bir araştırmanın sonuç kısmı genel olarak yeni tarz düşünce ve araştırma sualleri meydana getirir. Nitel araştırma kapsamında tasarlanan bu yedi safha tek bir çalışma projesini kapsamaktadır. Nitel araştırmacı, belirlemiş olduğu bir başlık üstüne çalışma kapsamında bu safhaları gerçekleştirir. Her bir araştırma projesi kendinden önce yapıla gelmiş çalışmalar üzerine bina edilerek bilgi havuzuna katkıda bulunarak ilerler (Neuman, 2014: 23).

4. Veri Toplama ve Analiz Süreci

Bilimsel araştırmaların özünü, bilimsel yöntemeye dayalı verilerin toplandığı teknikler oluşturur. Fen veya doğa bilimlerinde yöntemlerin kesinliği, veri toplama metotlarından ziyade elde edilen bulgular üzerinden tartışılır. Ama söz konusu sosyal bilim olunca, doğa kanunlarına benzer matematiksel kesin ifadeye dayanmayan, toplumsal yapının kendi nevi şahsına münhasır olay ve olguları, bu olay ve olgulara özgü verilerin toplanıp, derlenmesi ve tasnife tabi tutulması da sosyal bilimlerin veri toplama tekniklerini nevi şahsına münhasır kılmaktadır. Sosyal bilim alanında tek bir insan gerçekliğinden söz etmek nasıl imkânsız ise tek bir paradigmaya dayalı veri toplama tekniğinden de bahsetmek imkânsızdır. Bundan ötürü sosyal bilimlerde, insan gerçekliğine dair formülasyon ve çözüm reçeteleri sunmak amacıyla farklı veri toplama teknikleri meydana getirmişlerdir. Temel bu tekniklerin bağlı olduğu paradigmlar yorumsamacı ve pozitivist olmak üzere iki çatı altında kümelenmektedirler. Bu paradigmlar kendi aralarında çatışmalarına, insan gerçekliği hakkında en doğru çözümlenmeyi kendilerinin yaptığını iddia etmeseler de insan gerçekliğinin hangi noktasına eğildiklerine göre yöntemlerin unmuş oldukları verilerin geçerliliği farklılık arz etmektedir. Bundan dolayı bizde araştırmamızda, insan gerçekliğinin içinde bulunduğu bağların etkisiyle yaşantılarını anlamlı kılma adına, duruma, olaya ve bağlama gönderimler de bulunmasından ötürü anlamlı kıldığını savunan

nitel yöntemin yardımıyla toplanan verilerin yorumlanması üzerinden çalışmamızı şekillendireceğiz.

Elazığ ilinde boşanmış bireyler, araştırmanın evrenidir. Araştırmanın örneklemini ise Elazığ ilindeki ilçelerden; Merkez, Kovancılar, Baskil, Keban ilçelerindeki boşanmış bireylerden tesadüfi şekilde seçilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerinin yorumlanmasında nicel yöntem kullanılmıştır. Bunun dışında veriler katılımcılardan nitel yöntem olan derinlemesine mülakat ile toplanmıştır. Katılımcılarının tamamı rıza dâhilinde araştırmaya dâhil olmuşlardır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. İnsanların konuşmaları ve anlatımları üzerinden gündelik hayat hikâyelerini nasıl anlayıp yorumladıkları anlanmaya çalışılmıştır.

Betimsel analiz önceden belirlenmiş bir çerçeveye bağlı olarak nitel verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve tanımlanan bulguların yorumlanması adımlarını içeren analiz yaklaşımıdır. Betimsel analiz veri analizi yaklaşımındaki tümdengelimci analiz türüne karşılık gelmektedir. Betimsel analiz içerik analizine göre daha yüzeyseldir ve daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık şekilde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. Daha önceden belirlenen kavramsal bir çerçevenin olmadığı durumlarda veri kaybına ve yanlış veri düzenlemeye neden olacağı için betimsel analizi kullanmak zor olabilir. Nitel araştırma yöntemi araştırmacının esnek olmasını, toplanan verilere göre araştırma sürecini yeniden biçimlendirmesini ve gerek araştırma deseninin oluşmasında gerekse toplanan verilerin analizinde tümevarıma dayalı bir yaklaşım izlenmesini gerektirir (Yıldırım & Şimşek, 2021, s. 37).

5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma süresince Covid-19 pandemisi nedeniyle sınırlı sayıda katılımcıya ulaşılabilmektedir. Sosyal kısıtlılıklar araştırmanın sınırlılığını da etkilemiştir. Ayrıca Elazığ ili bağlamında boşanmış erkek bireyler boşanmış kadın bireylere göre araştırmaya gönüllü katılımında sayıca daha az kalmışlardır. Kadın katılımcı sayısı 17 iken, 5 erkek katılımcı ile görüşme yapılabilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Aile Tanımları

Geçmişten günümüze insanlar aileler halinde yaşamaktadır. Toplumsal süreç içerisinde türleri değişen aileler olsa da aile kavramı bireylerin yaşamlarında eski çağlardan beri vardı. Toplum içindeki yapıların doğrudan etkilendiği bir yapıdır aile. Sosyal, ahlaki ve ekonomik anlamda toplum ile karşılıklı olarak etkileşim içindedir. Aile hukuki temelde evrensel olarak kabul edilen bir kurumdur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde aile ve evlilik için şu ifadeler kullanılmıştır:

“Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir. “

“Aile cemiyetin tabii ve temel unsurudur; cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkına haizdir”

Aile kurumu hukuki yollardan da korunan bir kurumdur. Bunun yanı sıra toplum kendi içerisinde görünmez kurallarıyla aileyi korumaya elverişli bir yapıdadır. Toplumsal düzenin en önemli ölçütlerinden biri aile kurumudur. Bireylerin kontrol edilebilirliklerini ve toplum içerisinde uyumlanmalarını sağlayan aile toplum için olmazsa olmazdır. Ailenin devamlılığı yalnızca bireyler açısından değil, toplumun bütünlüğü ve refahı için de önemlidir.

Aile, en geniş tanımıyla, akrabalık bağları olan, birbirine yakınlık hisseden ve genellikle aynı konutu paylaşan insanların grubu olarak tarif edilebilir. Çoğu toplumda esas varoluş nedeni çocuktur. Aile denildiğinde, yakınlık, ekonomi, kültür, gelenek, görenek, şeref, dostluk gibi kavramlar da akla gelmektedir (SÖYLEMEZ, 2011, s. 1). Aileyi bir

arada tutan kavramlar verilmiştir bu tanımlamada. Aile en temelde çocuğun yetiştirildiği, bakıldığı ve toplumsal yaşama hazır hale getirildiği kurumdur.

Aile modern toplumlarda evlilik yoluyla kurulur ve evlilik, aile birliğinin karakteristik niteliklerinden birisidir. Evlilik, aile kurmanın ilk aşaması olarak kabul edilir. Aile ve evlilik kavramları arasındaki fark şu şekilde belirtilmiştir. “Aile, bir grup ya da örgüt, evlilik ise çocuk yapmak ve yetiştirmek için yapılan bir kontrattır” (GÖKÇE, 1991, s. 509). Aile ve evlilik farkını ortaya koyan tanımlama aileyi geniş aile bağlamında ele almıştır. Geniş ailedeki grup- örgüt olma bir arada olan kalabalık gibi tanımlamaktadır. Evlilik ise çocuğun yetiştirilmesi için yapılan kontrat olarak tanımlamıştır.

Evrensel bir aile tanımını zorlaştıran önemli faktör, tarihsel süreçte aile kurumunun sürekli olarak değişmeye maruz kalmasıdır. Ailenin yapısı, aile içi pozisyonlar ve ilişkiler, ailenin işlevleri vs. hususlar değiştiği gibi, bunlardan daha da önemlisi aile hakkındaki düşüncelerde de değişiklikler olmaktadır. Bu değişime koşturucu olarak ailenin tanımı genişlemekte ve aileye alternatif yaşam biçimleri de (birlikte yaşama, tek ebeveynli aile, eşcinsel evlilikler vs.) aile başlığı altında toplanmaktadır. Hatta dünya toplumlarında bir kısım insan, çok köklü ve en eski kurumlardan biri olan aile kurumunu modası geçmiş bir kurum olarak görmektedir. (CANATAN & YILDIRIM, 2009, s. 77)

Sosyologlar ve tarihçiler aileyi bir birim olarak ele almışlardır. Böylece onları oluşturan bireylerin benzer şartları, kaynakları ve olanakları paylaştıklarını varsaymışlardır. Oysa aileler arasında olduğu gibi ailelerin içinde de birçok eşitsizlik vardır. Tek bir aile biçimi olduğunu varsaymak sınıf, toplumsal cinsiyet ve yaş bağlamında birçok önemli farkı reddetmektir (GİTTİNS, 2011, s. 15). Ailenin tek bir biçimi olamayacağı gibi tek tip bir tanımdan bahsetmekte zor olacaktır. Günümüzde değişen toplumla birlikte yeni aile çeşitleri oluşmaya başlamıştır. Örneğin iki gay bireyin evlat edindiği aileler yurt dışında görülmektedir. Ancak yine de ailenin en temelde birleştiği noktalardan söz edebiliriz.

Aile, toplumun en temel kurumlarından birisidir. Sosyolojik olarak işlevi, toplumda ürettiği her türlü maddi ve manevi ilişkiler ve değerlerle birlikte düşünüldüğünde bu kurumun en temel kurum olduğunu söylemek yanlış olmaz. Aile, sosyal organizasyonunun

belirli bir düzen içerisinde ilerlemesinde önemi çok büyüktür. Aile evlilikle başlar, bu evlilik ister yasal ister daha farklı şekillerde olsun, bir ailenin kurulduğunun ve aileyi oluşturacak olan kadın ve erkeğin arasındaki her türlü ilişkinin meşruluğunun topluma ilanı gerekir. Bunu toplumla paylaşma süreci, kültürel, dinsel, ahlaki, yasal birtakım öğelerle belirlenir ve bu öğelerin doğasını yansıtarak toplumdan topluma, kültürden kültüre değişir. (AKSAN, 2019, s. 164)

Boşanan eşlerin başkaları ile evlenmeleri yeni sayılabilecek bir aile tipini ortaya çıkarmaktadır (ÖZKAN, 1989, s. 19).

Aile; her şeyden önce eşlerin duygusal ve cinsel gereksinimlerini karşılayan, çocukların bakımı, beslenmesi, eğitimi ve sosyalleşmesini sağlama fonksiyonlarına sahip yasal bir birlik ve hemen her toplumda önemli görülen sosyal bir kurumdur (SÜRERBİÇER, 2008, s. 1). Ailenin önemine vurgu yapan bu tanımda ailenin fonksiyonlarına değinilmiştir.

Toplumun en küçük birimi olan aile, kişilerin topluma ilişkin bilgi ve yeteneklerinin de edinildiği ilk kurumdur (CANATAN & YILDIRIM, 2012, s. 68). Doğruyu, yanlış, toplum içinde davranmayı ve hayata dönük beklentileri aile içerisinde öğreniriz. İleride kuracağımız yeni aileyi de içinde doğduğumuz aile etkilemektedir. Aile zaman içerisinde toplumsal değişimlere bağlı olarak değişimlere uğramıştır.

Ailenin temelde dört işlevi yerine getirdiği değerlendirilmektedir: beraber yaşama, ekonomik işbirliği, üreme ve cinsellik (GİTTİNS, 2011, s. 42). Bu işlevler sosyal, ekonomik biyolojik ve kültürel işlevlere tekabül etmektedir.

Toplumda modernleşmeyle birlikte kadının da ev dışı alanının arttığını görmekteyiz. Eskiden çocuk ve ev işlerinden sorumlu tutulan kadın günümüzde artık birçok alanda sorumluluk sahibi olabilmektedir. İş hayatında kadınların katılımının artması, eğitim faaliyetlerinde kadınların katılımının artması gibi faktörlerin yansımalarını elbette ki ailede de görmekteyiz. Kadınların ekonomik özgünlüğünü kazanmasıyla birlikte benlik saygısı yükselmiştir ve ev içindeki rolleri de buna bağlı olarak değişmiştir. Ayrıca kız çocuklarının

da okumasının önemi artmıştır. Tüm bu süreçlerdeki değişimler evlilik içerisindeki değişikliklere de sebep olmuştur. Değişen aile yapılarına baktığımızda kadının iş hayatına girmesiyle beraber olumlu ve olumsuz getiriler olmuştur. Ev içerisine giren parada artışla birlikte maddi refah artmaktadır.

Bunun yanı sıra kadının çocuklara ve eşine karşı sorumluluklarını (temizlik, çocuk bakımı, yemek yapımı) aksatma durumu olabilmektedir. Burada hayat müşterektir diyerek erkeğin de sorumluluklara dâhil olması bu durumun başlıca çözümüdür ancak bizim toplumumuzda erkek ve kadın rollerindeki değişim süreci oldukça ağır ilerlemektedir. Toplum değişse de roller ve beklentilerin esnetilmesi oldukça yavaş sürmektedir.

Toplum için üretime kadınların da katılması, hümanist düşüncelerin gelişmesi, yeni toplumsal sınıfların ortaya çıkışı ve örneğin Fransız burjuva sınıfıyla birlikte insan haklarının gündeme gelmesi, kadının konumunu değiştirmeye başladı. Bununla birlikte, kadının aile çemberinden ve koca otoritesinden kurtulması endüstriyel devrimle başladı. Daha önce dokuma tezgâhında ya da tarlada kendine yeterli üretim yapan aile içerisindeki kadın, bu kez erkekle birlikte ücretli işçi olarak çalışmaya başladı. Bu yeni çalışma aynı zamanda çekirdek ailenin de başlangıcı oldu. Böylece kadın giderek aile içindeki dar çemberin ve otoritenin dışına çıkmaya başladı. Kız çocuğunun ailenin dışındaki öğretim kurumuna gitmesi evlenmeyi beklemeden aile dışında bir dünya tanınmasına yardımcı oldu. Kadına yeni bir kimlik ve kişilik kazandırdı (PORTAKAL, 1997, s. 196).

1.2. Aile Tipleri

Emile Durkheim ve Ferdinand Tönnies sosyolojinin kurucu bireyleri içerisinde sosyal birlikleri iki grupta sınıflandırılmaktadırlar. Bu iki sınıflandırmadan bir tanesi topluluk yani cemaattir bir diğeri ise toplum yani cemiyettir. Bu iki sınıflandırmaya göre de aileleri çekirdek aile ve geleneksel aile olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar (SAYIN, 2020, s. 42). Biz çalışmamızda bir de geçiş ailesinden bahsedeceğiz.

Toplumsal değişim ve modernleşme elbette ki ailede de değişimi ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. Endüstri devrimi ve sanayi sonrası toplumlarda sisteme bağlı olarak

ailenin ve kadının rolü de dönüşüm içerisinde. Günümüz modern çekirdek ailesine ve hatta tek ebeveynli ailelere gelene dek aile de toplumsal sürecin bir parçası olarak değişim içerisinde. Kırsal yaşamdan kentsel yaşama dönüş de yine aileyi değiştiren önemli unsurlardandır. Aile tipleri; geniş aile, modern çekirdek aile ve geçiş ailesi olarak analiz edilebilir.

1.2.1 Geniş Aile

Geleneksel, büyük, eski veya kök aile olarak ifade edilen geniş aile daha çok kırsalda yaşayanların oluşturduğu tarımsal üretimin yapıldığı, akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu, aile adının büyük önem taşıdığı yaşlı erkeğin aile sorumluluğunu üstlendiği gelenek görenek ve adetlerin etkin olduğu aile tipidir (GÖKÇE, 1996, s. 159). Geniş aile birçok tanımlamada geleneksel- eski aile olarak da ifade edilmektedir. Ayrıca tarımsal üretimin ön planda olması da yine tanımlamalarda ortak özelliklerdendir. Geniş aile içerisinde gelenekler ve kültürel kodlar da öğretilir. Geniş ailenin eğitim işlevi oldukça önemlidir;

Sıklıkla aile bireylerinin sosyalleşmeleri aile içerisinde olmaktadır yani geniş aile hem de bir eğitim kurumu sayılmaktadır. Aile bireylerinden olan baba erkek çocuklarına üretim halinde olmak için ihtiyaçları olan bilgileri anne ise kız çocuklarına ev işlerini öğretme halindedir bu yüzden de aynı zamanda bir öğretmendirler. Büyükanne ve dedeler ise ahlaki değerleri bölgenin kültürünü öğretmek gibi değerli bir eğitim işlevini karşılamaktadırlar (SAYIN, 2020, s. 44).

Geniş aile ebeveynler, çocuklar, torunlar gibi ikiden fazla kuşağın katıldığı aile tipidir. Bu katılım büyük ebeveynler, çocuklar ve torunlarla olabildiği gibi amca, kuzen, hala, teyze gibi katılımlarla da sağlanabilmektedir (GIDDENS, 2008, s. 247). Geniş ailenin en ön planda olan özelliği hanedeki kişi çokluğudur. Birden fazla kuşak ya da çiftin bir arada olduğu aile tipidir.

Geniş aile genellikle kırsalda yaşayarak geçimini tarımdan sağlayan aile tipidir. Erkeğin kararı aile içerisinde oldukça önemlidir. Geniş aile soyun devamı ve soyadı üzerine kuruludur. Geniş ailede ilişkiler kuvvetlidir ve sorumluluğun büyük kısmı erkektedir

(GÖKÇE, 2010, s. 53). Aslında ataerkil düzenin devamını sağlar niteliktedir. Ailede erkeğin ve özellikle yaşı büyük erkeğin sözü önemlidir.

Büyük ailenin ortak özelliklerini vermek gerekirse; akrabalık genelde babanın soyu üzerinden devam eder, ortak bir işletme gibi mülkiyet ortaklığı vardır, aile içerisinde rol farklılaşması yaş ve cinsiyete göredir, ailede birden çok karı-koca vardır, otorite ailenin en yaşlı erkeğine aittir ve hiyerarşi önemlidir (GÖKÇEN, 2016, s. 100).

Geniş ailede bir nevi koruyucu özellikler de vardır. Kasaba vs. gibi geleneksel toplumlarda yerleşik olarak faaliyet gösteren emniyet güçleri bulunmamaktadır aile bireylerinin güvenliğini aile bireyleri kendi içerisinde karşılamaktadırlar. Erkek çocuklarına verilen kıymetin ve mevcudunun artması önemli bir rol tutmaktadır (SAYIN, 2020, s. 44). Kent hayatına geçişle beraber aslında kolluk kuvvetlerinin varlığının da artmasıyla ailenin bu işlevi azalmaktadır.

Geniş aile, birçok üyeden oluşan ve akrabalık bağları ile varlığını devam ettiren aile türüdür. Bu aile türünde anne, baba, çocuklar, kuzenler, büyük anne, büyük baba yer alabilmektedir. Geniş aile en yaygın olarak geleneksel toplumlarda görülmektedir. Bu nedenle geleneksel toplumların, geniş aile ile özdeşleşen bir durumu vardır. Geleneksel toplumun tarımsal üretim tarzı, inanışları aile üzerinde çok etkili olmaktadır. Geniş aile denilince çoğunlukla çok işlevli dayanışmacı, akrabalık bağlarının kuvvetli olduğu bir aile tipi akla gelmektedir. Dolayısıyla geniş ailenin ekonomik işlevi de vardır. Bu aile türünde baba çalışıp çocuklara bakmak zorundadır ve çocuklarda büyüdüklerinde anne babasına bakarlar. Haklar zamanla yerini sorumluluklara bırakır. Geniş aile kavramı aslında geleneksel ailenin modern toplumdaki bir nevi karşılığıdır. Geleneksel aile kırdaki varken artık kente göçle birlikte geniş aile olarak adlandırılabilir (CANATAN & YILDIRIM, 2009, s. 90).

Kişi sayısının çokluğu bu ismi almasına sebep olmuştur. Kişi sayısının çokluğu aslında bir nevi yardımlaşma ağı sağlar. Birbirlerine destek olan insanlar dışsal tehditlere karşı da yine kenetlenirler.

Elitler arasında görülen geniş aile serveti koruma amaçlı iken fakirler arasında görülen geniş aile ise ekonomik yaşama katılmaya yardım amaçlıdır (CANATAN & YILDIRIM, 2009, s. 92). Günümüzde de hala devamı görülen bu düşünce mallarımız bölünmesin, mal aile dışına çıkmasın güçlü bir duruş sergileyelim gibi düşüncelerle kendini göstermektedir. Ailenin içerisinde sorunlar olsa da dışarıya karşı tek ve bütün bir görüntü sergilenir ve ayrıca mallar bölünmeden tek çatı altında birleşir. Bu durum maddi çokluk görünümü verse de aile içerisinde kişi çokluğu söz konusudur. Geniş ailenin ekonomik işlevi oldukça önemlidir.

Ailenin yaşamını devam ettirebilmesi için üretim halinde olması gerekir. Geniş aile hemen hemen kendi içerisinde yetme halinde olan sosyal bir vahittir dışı bağıllığı çok azdır. Kendi gereksinimlerini kendisi üreterek karşılamaktadır. Minik bir işletme düzenini anımsatmaktadır. Üretim ve barınmayı aynı anda içermektedir ve bu üretim haline yaşlı küçük bireyler hariç tüm bireyler rol, yaş, cinsiyet gibi etkenlere bağlı olarak bir iş bölümü hali içerisinde katılmaktadırlar. Bu iş bölümü ve rollerin içerisinde ailenin lideri babadır. Tüketimden her aile bireyi faydalanır fazlalık olan üretimler ise satışa çıkartılmaktadır. Bu üretim satışı sonucu elde edilen gelir diğer gereksinimler için kullanılır bu gereksinimlerin alımından kalan para ile de birikim arazi ev gibi mülkiyetler satın alımı yapılmaktadır (SAYIN, 2020, s. 43).

1.2.2 Modern Çekirdek Aile

En genel özellikleriyle çekirdek aile, kentsel alanda yaşayan, hane halkı sayısı sınırlı, daha çok sanayi, ticaret veya hizmetler sektöründe çalışanların oluşturduğu akrabalık bağlarının geniş aileye göre daha zayıf olduğu ayrıca sosyal kontrol mekanizmalarının öneminin de azaldığı aile tipidir. Çekirdek aile modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin sonucunda ortaya çıktığı veya yaygınlaştığı için bu süreçlerin yapı özelliklerini taşımaktadır. Kent yaşamı kendine ait özelliklerinin bir sonucu olarak köyden farklı nitelikleri olan bir aile yapısını ortaya çıkarmaktadır. Modernleşme ve sanayileşmenin somutlaştığı mekân olan kent, bu süreçlerin özelliklerini içinde yaşatmaktadır. (ŞENTÜRK, 2019, s. 30)

Tarımsal faaliyetlere dayalı toplumların yerini zamanla sanayileşme ile birlikte modern toplumlar almıştır, çekirdek aile ise Batı Avrupa da bu süreçte ortaya çıkmıştır. Çekirdek aileler az sayıda bireylerden oluşmaktadır bu aile bireyleri anne, baba ve bekâr çocuklardan oluşan sosyal bir birimdir. Akrabalık ilişkileri geri planda, yahut soyutlanmıştır. Çekirdek aile yatay kuşak ve dikey kuşak boyunca kısıtlı kalmış bir nitelik gösterir. Dikey kuşaklar bakımından yalnızca iki kuşağı kapsamaktadır. Ebeveynlerden oluşan bir kuşak ile henüz evlilik gerçekleştirmemiş çocukların oluşturduğu ikinci kuşak. Yatay kuşak süresince evlilik gerçekleştirmemiş kardeşler, hala, amca, teyze, dayı bu ailenin üyesidirler. Geleneksel ailelerin işlevi birey sayısı çekirdek ailelere göre oldukça fazladır. Parsons'ın tabiri ile çekirdek aile modern toplumun diğer kurumları gibi uzmanlaşmıştır (SAYIN, 2020, s. 52).

Zaman içerisinde toplumsal yapıda meydana gelen değişimler ve kurallar, kadın ve erkeğe belirli roller yüklemektedir. Bu roller, hem bireylerin toplum içindeki eylemlerinin sınırını hem de birbirleri ile iletişimlerini etkilemektedir. Söz konusu iletişim ise toplumun bir boyutu olan aileyi oluşturan evliliğin şeklini de etkilemektedir (AKTAŞ, 2011, s. 14) . Modern hayatın getirdiği yeni düzen ile kadının ve erkeğin rollerini değiştirmekle kalmamış ailede de dönüşüme yol açmıştır. Aile kurumu da bireyselleşmeye ayak uydurarak genişten çekirdeğe yol almıştır.

Çekirdek aile, küçük bir aile tipi olarak son üç yüzyılda Batı dünyasında üretilmiş ve kapitalist sistemle pekiştirilmiş ailedir. Akrabalık ilişkilerinde genelde bir zayıflama vardır. Dolayısıyla akrabalar arası yardımlaşma pek olmaz. Akrabalar birbirlerine karşı hak sahibi değildirler. Karşılıklı bir yardımlaşma sorumlulukları yoktur. Birbirlerinin üzerinde ahlaki konularda denetimleri de azdır. Eşler ebeveynlerine danışmadan karar verebilirler. Evlenme yaşı gecikmelidir. Eşlerden birisi öldüğü zaman diğeri yeniden evlenebilir. Ekonomik şartlar bakımından bağımsızdır. Bireylerin sorumlulukları paylaşılmadığı için artmıştır. Kolektif mülkiyet olmadığı için sermaye yatırımı kolaydır (GÖKÇEN, 2016, s. 101-102).

Akrabalık da cinsiyet gibi bir zamanlar doğal olarak verili, biyolojik ve evlilik bağlarının yarattığı bir haklar ve yükümlülükler dizisi olarak görülüyordu. Çekirdek aileyi

yalıtılmış bir halde bırakan modern kurumların gelişmesiyle akrabalık ilişkilerinin genellikle yıkıldığı yaygın şekilde savunulmuştur. (GİDDENS, 2018, s. 98)

Geleneksel geniş aile bireylerine sahip ailelerine göre çekirdek aileler akrabalık topluluğundan soyutlanmıştır ve etkisi oldukça eksilmiştir. Yeni oluşan çekirdek ailelerin ise ikamette bulunacağı yer, bağlı olmayan konumundadır. Annelerin babaların bile yerleşimlerini gerçekleştirecekleri yerin karar verilmesinde etkisi yok denecek kadar hafiftir (SAYIN, 2020, s. 53).

Çekirdek aile özgürlük sağlasa da aslında toplum içerisinde yalnızlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Bireyler aile büyüklerine hesap vermeden hayatlarını sürdürmektedirler. Bu durum her ailenin kendine has kurallarının olmasına yol açar. Geniş ailede büyük erkek hane içerisindeki herkese söz hakkına sahiptir çekirdek ailede dinamikler oldukça farklıdır. Alınan kararlardan, yaşanan zorluklardan karı- koca sorumludur. İyisi ve kötüsü ile hayatla yüzleşirken geleneksel ailedeki gibi bir yardım örüntüsü söz konusu olmamaktadır.

Çekirdek aile ayrılma ve boşanma toplumunda çeşitli yeni akrabalık bağları üretir. Ama bu bağların doğası, öncekine göre daha fazla müzakereye maruz kalarak değişmiştir. Akrabalık ilişkileri genelde sorgulanmadan güvenilir kabul edilirdi, artık güvenin elde edilmesi için tartışılması, pazarlık edilmesi gerekli hale gelmiştir (GİDDENS, 2018, s. 98). Çekirdek aile tipi ile akrabalık bağları geniş aile tipinden farklılık göstermektedir. Eski samimiyet ve kayıtsız güven artık olmadığı gibi yerine çıkar ilişkilerine bırakabilmektedir. Ailedeki bu değişim ve dönüşüm toplumsal yapıda da kendisini göstermektedir.

Ailenin küçülmesi modern korunma yöntemlerinin kullanılmaya başlamasının bir şartı olduğu kadar sonudur da. Etkili korunma, hamileliği kısıtlama yeteneğinin artmasından daha fazla anlama geliyor. Etkili korunma aslında aile büyüklüğünü etkileyen diğer faktörlerle birleşerek kişisel hayata derin bir geçiş döneminin başladığının işaretidir (GİDDENS, 2018, s. 33). Cinsellik üzerine düşünüldüğünde aslında korunma yöntemlerinin gelişimi elbette toplumsal hayatta bir sonuç olarak aile tiplerinin

dönüşümünü sağlayacaktır. Ailelerin çocuk sayısının azalması çekirdek aileyi destekler niteliktedir.

1.2.3 Geçiş Ailesi

Geçiş ailesi, geleneksel geniş aile ile çekirdek aile özelliklerini kendi bünyesinde taşıyan bir aile tipidir. Geniş aile ile çekirdek aile özelliklerinin bir araya getirilerek işletildiği geçiş ailesi, toprağa bağlı üretimden sanayileşmiş bir üretime doğru hızlı bir geçişin olduğu, nüfusun hızla arttığı, toplumsal yapı, yaşam biçimi ve içeriğinin hızla değiştiği toplumlarda oluşan aile tipini ifade etmektedir (GÜL, 2004, s. 16).

Ülkemizde aile, şekil açısından çekirdek aileye dönüşüyor gibi gözükse de, yapı ve özellik olarak geleneksel geniş aile varlığını sürdürmektedir. Başka bir ifadeyle ülkemizde geleneksel geniş aile, özelliklerini çekirdek aile içerisinde sürdürmektedir. Nitekim bütün modernleşme, sanayileşme ve kentleşme eğilimlerine rağmen güçlü akrabalık bağları eski önemini korumakta, yeni evlenen çiftler evlilik esnasında ve sonrasında maddi ve manevi yönden desteklenme ve çalışan annelerin çocuk bakımları evin büyükleri tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda çekirdek aile toplumumuzda genelde norm olarak kabul edilip benimsenirken, güçlü akrabalık ilişkileriyle de desteklenmektedir. Aile döngüsü içinde evlenme, doğum, ölüm, hastalık ve ayrılık gibi durumlarda aile üyeleri geçici geniş aile şekline geçerek ilişkilerini devam ettirmektedir (KASAPOĞLU, 1990, s. 52-54).

İnsanlar belirli bir kısmı elinde bulunan imkânlar sayesinde sürece uyum sağlarken, diğer kısmı ise uyum sağlama için gerekli olan güç ve imkândan yoksundur, bu yüzden de bu kesim eski geleneksel yaşantısına devam eder. Böylece ikili bir yapı göze çarpar. Bu durumu Mübaccel Belik Kıray yapı değişikliği ve sosyal değişme ilişkisiyle açıklamaktadır (ŞENTÜRK, 2012, s. 40). Sosyal değişme derece derece meydana gelmektedir. Belirli bir dereceden sonra, bunun bütünü bir yapı değişikliği olarak ortaya şekillenmektedir. Değişimin zamanla belirmesi, toplumda bazı özelliklerin derece bazılarının da yapı farklılığı halinde görünmesine neden olmaktadır (KIRAY, 1999, s. 94-95). Kıray'ın Türk

sosyolojisine kattığı “tampon kurum” kavramı, geçiş ailesi olarak gecekond u ailesini ifade etmektedir.

Geleneksel geniş aile ile modern çekirdek ailenin özelliklerini bir arada taşıyan geçiş ailesinin ülkemizdeki karşılığı gecekond u ailesidir. Kırsal alanda; uzmanlaşmanın olmadığı, küçük aile işletmelerinde gerçekleşen tarımsal üretimin, kapalı ekonominin, yüz yüze ilişkilerin, hissedilir sosyal kontrolün, sınırlı hareketlerin, geleneksel tutum ve davranışların ve yavaş değişmeler hâkimdir. Kentlerde ise daha çok sanayi ve hizmet sektörü, ikincil ilişkiler, azalan sosyal kontrol, artan hareketlilik, farklılaşan tutum ve davranışlar ve hızlı değişimler hâkimdir. Dolayısıyla kırsal alandan gelen nüfusun kente gelip yerleşmesi, ona uyması ve onunla bütünleşmesi oldukça uzun zaman ve çaba gerektirir. Bu sebeple insanlar gecekondularda barınarak hem kır hem de kente ait özellikleri birlikte yaşamaktadır. Gecekondularda gözlemlenen bu ikili yapı özelliği, ailelere de yansımaktadır. Ne tam anlamıyla kentlere hâkim olamayan çekirdek ailenin, ne de kırsal alanlarda yaygın olan geniş ailenin özelliklerini tam anlamıyla taşıyan geçiş ailesi, hem çekirdek ailenin hem geniş ailenin özelliklerini taşımaktadır. Gecekond u ailesinde evlenme yaşı kırsal ailedekinin az üstündedir ve başlık parası geleneği önemini korumakla birlikte eskisi kadar yaygın değildir. Dini nikâhın yerini resmi nikah almış gibi görünse de, dini gerekçeler yerine getirilmektedir. Gecekond u ailesinin bir diğer temel özelliği ise akrabalık ilişkilerinin azalmış olmasıdır. Geniş ölçüde akrabalarına dayanan kırsal aile, gecekondularda kopmaya yüz tutmuştur (ŞENTÜRK, 2012, s.41- 42).

Değişmeye neden olan unsurların etkisiyle bir tarafta yerleşen özellikler, diğer tarafta değişime devam eden özelliklerin bir arada olduğu bir ikili yapı bulunmaktadır. Bu şekilde bir değişmenin olduğu toplumda her iki durumun da özelliklerinin görüldüğü bir geçiş süreci olmaktadır.

1.3. Evlilik

En genel anlamda evlilik ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik ve biyolojik amaçlar doğrultusunda karşı iki cinsin yasalara uymak şartıyla, aile kurmak ve çocuk sahibi olmak

için yaptığı bir anlaşma ve dayanışma olarak tanımlanmaktadır (İBRAHİMOĞLU, 2004, s. 19-21). Bu tanımlama sosyal süreçlerin yanı sıra hukuksal olarak da evliliğin kapsamını tanımlamaktadır. Evlilik yasalara uymak sorumluluğunu beraberinde getirmektedir. Eşlerin birbirlerine ve topluma karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar yerine getirilmediğinde boşanma süreci başlamaktadır.

Aile bağlamında evlilik olgusu o kadar önemlidir ki Malinovski gibi bazı antropologlar evliliği ailenin yerine kullanabilecek daha kalıcı bir kavram olarak almaktadır. Aileyi tasvir etmek için kullandıkları “İ sistemi” bir hayli açıklayıcı olmuştur. Buna göre ailenin çekirdeğini oluşturan evlilik, iki ayrı insan cinsi olan kadın ve erkek arasında soyu sürdürmek üzere cinsel ve kültürel bağla bir araya gelip hayatlarını birleştirme durumudur. Sistem şemasında evliliği göstermek için kullanılan yatay iki çizgiden birisi cinsel, diğeri ise kültürel bağı ifade eder. Aile çerçevesinde cinsel bağ, insan soyunu sürdürmeye yönelik olduğu için ancak erkek ve kadın arasında geçerli olabilir. Kültürel bağ ise nikah gibi toplumlarca benimsenen bir onay sistemidir (AKSAN, 2019, s. 146).

Evlilik gerçekleştiği andan itibaren cinsler arasında, içinde yaşadıkları toplumdaki önceki örneklerine atfen bir yeniden inşa süreci başlar. Evlilik kurumuna dair toplum tarafından onaylanmış kurallar ve değerlerle iki cinsin kendi bireysel özellikleri ile harmanladığı yeni bir karşılıklılık ilişkisi kurulur. Bu yapı içinde bireyler aralarına katılan üyelerle birlikte, en küçük toplumsal birim olan aileyi oluşturarak toplumda her türlü davranış, norm, kültür ve değer gibi oluşumların hem yeniden üreticisi hem de aktarıcısı olurlar (AKSAN, 2019, s. 147).

Aile sosyolojisinde önemli bir başlık olan evliliğin tanımı toplumlar arasında farklılık gösterse de sosyoloji açısından iki yetişkin insan arasındaki toplumsal olarak onaylanmış cinsel birliktelik olarak tanımlanır (GİDDENS, 2000, s. 148). Giddens evliliğin cinsel kabul açısından önemini vurgulamıştır. Yine Giddens’in başka bir eseri olan Mahremiyetin Dönüşümünde ise evlilik öncesi cinsel deneyimin evliliğe etkisine vurgu yapılmıştır.

Artık çoğu kadın ve erkek, evliliğe yanlarında önemli miktarda cinsel deneyim ve bilgi stokuyla geliyor. Artık kaçamak yoklayışlar veya yasak ilişkilerden daha güvenli ama çoğunlukla daha talepkâr evlilik yatağına ani geçiş yaşamıyorlar. Bugün yeni evli eşler çoğunlukla cinsel olarak deneyimliler. İlişkideki bireyler daha önce birbirleriyle yaşamamış olsa bile, evliliğin ilk evrelerinde cinsel çiraklık yaşamıyor (GİDDENS, 2018, s. 19). Bu düşünce elbette Türk toplumu için yeni yeni yer edebilecek bir düşüncedir. Toplumumuzda erkeğin evlilik öncesi cinsel deneyimi kabul edilebilir olsa da, kadınlar açısından bekaret kavramının önemi hala sürmektedir. Özellikle araştırmamızın geçtiği Elazığ ilinde kadının cinsel deneyimi çoğunlukla evlilikle sınırlı tutulmaktadır.

Evlilik genellikle ailenin çoğalmasını sağlayan bir birlikteliktir. Diğer bir deyişle, evlenen her iki çiftin çocuk yapması ve bu çocukları yetiştirmesi beklenir (GİDDENS, 2000, s. 617). Evli bireylere bizim toplumumuzda da “çocuk ne zaman” soruları sıkça sorulur ve evlenen çiftlerden çocuk beklenir.

Evliliğin anlam ve amaç olarak ne ifade ettiğini üç genel başlıkta toplayabiliriz: “söz/taahhüt ya da adanmışlık olarak evlilik, dinsel tören olarak evlilik ve yasal bir sözleşme olarak evlilik”. Fakat bunlar sınırları net kategoriler olarak düşünülmemeli belirli durumlarda birlikte de anlam ifade edebildikleri unutulmamalıdır. Uzun süre evli kalan çiftlerle yapılan bir araştırmada evliliğin uzun süreli olmasında önemli faktörler çiftler için evliliğin güven ilişkileri üzerine kurulmuş karşılıklı “taahhüt” anlamına gelmesi ve dinsel bir kurum olması şeklinde ifade edilmiştir. Bu anlamda çiftler arasında taahhüt ilişkisinin gücü bağlamında evlilik kurumuna da güçlü bir bağ içinde olmaları söz konusudur. Buradaki taahhüt tek taraflı değil, karşılıklı ve çiftlerin destek ile birliktelik hissini yüksek derecede yaşadığı ölçüde gerçekleşmektedir (AKSAN, 2019, s. 150). Evliliğin güven ve bağ ile sürdürülmesinin önemi vurgulanmıştır. Araştırmamızda da katılımcıların evlilik içerisindeki bağ ve güven durumları incelenecektir.

Evlilik oldukça karmaşık bir ilişki türüdür. Hem beraberlik hisleri içerisinde, hem de kendi kişiliğini koruyarak kişisel yaşantıyı içerisinde barındırır. Kişilerin ilişkilerindeki güç dengesini nasıl sağlayabilecekleri, birliktelik duygusu içerisinde nasıl davranacaklarını

hatta daha sonraki kuşağı oluşturacak nesli nasıl yetiştireceklerini öğrenmelerini gerekli kılar. Ailenin ayrılmaz bir parça olduğu ve evliliğin, ailenin oluşmasındaki en önemli yapısal mekanizmalardan biri olduğu bir gerçektir. Toplumda yaşanan sanayileşme ile birlikte evliliğin yapısında değişimler gözlemlenmektedir (ŞENLİ & PARLAR, 2019, s. 151).

İki kişiye ait dolayısıyla da bireysel olduğu düşünülen evlilik, toplumsal bir nitelik taşır. Toplum evlilik noktasında etkisini, eş seçiminde ve evlilikte uyumunu etkileyen faktörler olarak göstermektedir. Geçmişten günümüze görülen aile kurumunun kuruluşu, yapısı ve tiplerinde görülen farklılıklar, evlilik kurumunda ve sisteminde de bulunmaktadır. Her toplumda ve kültürde yapısal özelliklerine göre evlilik tipleri gelişmektedir. Bazı toplumlarda eş seçme kişinin hür iradesinde iken bazı toplumlarda ailenin büyüklerine, akrabalara ve geleneklere göre seçim yapılmak zorundadır (ŞENTÜRK, 2019, s. 41-42).

Modern toplumlarda benimsenen hukuk düzeniyle beraber çok eşle evlilik yasaklanmış ve tek eşle evlilik benimsenmiştir. Gelişmiş modern batı toplumlarında idealize edilen çekirdek ailenin monogamisi, pratikte oldukça zor görünmektedir. Kadınlar ve erkekler hayatlarını tek bir eşle yaşayarak geçirmemektedirler. Çünkü yoğun boşanma ve birlikte yaşama diyebileceğimiz bir tarz gelişmektedir (CANATAN & YILDIRIM, 2009, s. 87).

Evlilik kurumu, aile birliğinin kurulmasında temeldir. Biyolojik bir gereksinim olarak cinsel güdüyü doyurmak, aşk, sevmek, sevilme, güven gibi psikolojik gereksinimler, korunma, dayanışma gibi sosyal gereksinimler ve ekonomik güvenlik insanları evliliğe götüren önemli etmenler arasındadır. Evlilikte eşlerin birbirlerine sağladıkları sosyal ve duygusal destek, eşlerin kendilerini fiziksel ve ruhsal olarak iyi hissetmelerine katkı sağlar (SÜRERBİÇER, 2008, s. 2). Evlilik içerisinde eşler birbirlerine karşı bu olumlu desteği sağlamadığı durumlarda ise tam tersi ruhsal olarak kötü hissetmelerine neden olurlar. Bu kötü hisler zamanla evliliğin bitimine kadar gidebilmektedir. En başından beri birbirlerine sundukları hisler ve destek boşanma sürecinin doğumunu sağlayabilmektedir. Eşi tarafından sevilen, desteklenen ve iyi hislerle beslenen bireyler evliliğe karşı pozitif

tutumlar sergilerler. Eşi tarafından sürekli eleştirilen, hane içerisinde sürekli kavga halinde olan bireyler ise yaşam doyumlarında da eksiklik hissetmektedirler. Bu mutsuzluk hali evliliğin bitmesindeki en temel tetikleyici olabilmektedir. Bu nedendir ki araştırma sürecinde birçok katılımcıdan evliliğin bitmesi ile özgürleştim mesajını almaktayız.

İnsanların evliliklere bakış açılarındaki önemli farklılıklar var. Bir kısım insanın evliliğe karşı bakış açıları olumsuz. Evliliklerin yürümeyeceğine, mecburiyete dönüşeceğine ya da boşanmaya gideceğine inanıyorlar. Bir kısım insan ise evlilikler hakkında olumlu bakış açısına sahip. Evli eşlerin birbirlerini ömür boyu seveceklerine, evliliklerinden memnun olabileceklerine, evliliklerinde kalmayı seçeceklerine ve mutlu olabileceklerine inanıyorlar (YANIK , 2020, s. 15). Evliliğe yönelik bu bakış açılarındaki farklılığı onların boşanmaya giden yoldaki en büyük belirleyicileri olabilmektedir. Kişisel doyum evlilik içerisindeki olumsuzluklarla baş edebilme becerisini de beraberinde getirmektedir.

Bazı evlilikler hala çocuk doğurma ve yetiştirme amaçlı kurulabiliyor veya devam ettirilebiliyor. Yine de çocukların varlığı sıklıkla ilişkiyi besleyecek eğilimler katmaktadır. Saf ilişkiye yaklaşmayan evliliklerin çoğu bağımlılık ortaklığına düşmezse iki yola gidebilir. Birisi eşlerin birbiriyle cinsel ilgi düzeyinin düşük olduğu, eşitlik ve karşılıklı sempati içeren evliliklerdir. Bu arkadaşlık gibi davranılan bir evlilik türüdür. İkinci seçenek ise evliliğin birbirlerine karşı ancak zayıf duygusal yatırımlı partner tarafından ev üssü olarak kullanıldığı biçimdir. Burada her iki partner de evliliğe, daha geniş dünyayla karşılaşmak için güvenli alan olarak bakarlar. (GIDDENS, 2018, s. 153) Aslında amaç edinilmese de çocuk faktörü evliliğin iki uca savrulmasına engel olarak çiftleri birbirlerine bağlı hale de getirebilmektedir. Eğer bu bağlılık olmazsa zaman içerisinde çiftler ya arkadaşına dönecekler ya da iki ayrı hayat yaşayıp bireysel alanlarını çoğaltıp evliliğin güvenli alanını kullanacaklardır. Böylelikle evliliklerinde dönüşüm yaşanacaktır.

Evlilik birbirini seven bir çiftin ilişkisini koruyacak dört güçlü imkan sağlar. Bunlar; yakınlık ve cinsellik, hukuksal hak ve sorumluluklar, toplumsal kabul, dini boyut şeklinde. Bu dört boyut evliliğin devamını sağlayan ve bağları güçlendiren nitelikte. (YANIK ,

2016, s. 123) Evlilik toplumsal süreç içerisinde bir başkasıyla yapılamayacak şeyleri meşru kılıyor. Bu yakınlık ve cinsellik ile beraber aslında mal paylaşımı güveni de beraberinde getiriyor. Kişiler birbirlerine verdikleri zaman ve emeği aslında evlilikle birlikte sağlama olarak toplumsal olarak bilinir kılmaktadırlar.

Evlilik sadece insan neslinin devamını sağlamak için değil, aynı zamanda tarafların sosyal ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da tesis edilen bir ilişki biçimidir. Aracılar kullanarak veya flört gibi değişik usullerle gerçekleşen evlilik ilişkisinde, bireylerin farklı amaç ya da öncelikleri bulunmaktadır. Bunlar evlilik öncesi karar verme aşamalarını ya da evliliği devam ettirme sürecini etkileyebilmektedir. (YAZICI, 2019, s. 606) Toplumsal hayat içerisinde evliliğin en büyük işlevlerinden biri neslin devamlılığının sağlanmasıdır. Hatta bu yüzdendir ki yeni evlenen çiftlere çocuk ne zaman baskıları yapılabilmektedir. Ayrıca insan sosyal bir varlıktır ve evlilik bu sosyal tarafın desteklenmesi için önemli bir kurumdur. Ayrıca güvenilir bir kurumdur bu nedendendir ki toplum tarafından da desteklenir ve devamlılığı için çaba sarf edilir.

Ev, nasıl ailenin mekânı ise, evlilik de ailenin temelidir. Başka bir deyişle ailenin kuruluşu evlilikle gerçekleşir. Evlilik, ailevi yaşamın başlangıcını; boşanma ise sonunu ifade eder. Evlilik ile boşanma arasındaki süreci “evlilik” ya da “ailevi yaşam” olarak adlandırabiliriz. Evlilik, cinsler arasında meşru bir ilişkinin başlamasıdır. Birçok toplumda olduğu gibi Türk toplumunda da evlilik-dışı yaşam gayri meşrudur. Gayri meşruluk, her zaman “yasalara uygun olmayan” anlamına gelmez. Nitekim son düzenlemelerle birlikte Türkiye’de zina yasal olarak suç olmaktan çıkarılmıştır. Meşruluk ve gayri meşruluk, toplum tarafından ve onun değerleri bakımından onanma ya da onanmamayla alakalıdır. Yasallık ve yasadışılık ise hukuk ve hukuk yapıcısı tarafından uygun görülme ya da görülmemeye ilgilidir. Çoğu zaman bu iki durum birbiriyle paralellik arz eder, ancak bu, ikisi arasında her zaman paralellik olacağı anlamına gelmez. Nitekim yakın döneme kadar evlilik dışı yaşam, hem kültürümüzde hem de hukukta “uygunsuz” bir eylem olarak görülürken, bugün bu durum Türk toplumunun kültürel değer ve normlara göre hala uygunsuz bir ilişki olarak görülmesine rağmen hukuk, bunu suç olmaktan çıkararak, hukuka uygun hale getirmiştir. (CANATAN & YILDIRIM, 2012, s. 70-71)

1.4. Boşanma

Toplumsal ve hukuki bazı kural ve ilkelerin varlığı neticesinde, toplumdaki her çeşit bireyin, her koşulda yasal olarak evlilik birliğini kurması ya da sürdürmesi mümkün değildir. Çok çeşitli sebeplerle, evlilik birliğinin kurulmasına ilişkin atılan adımlar sona ermesi ile sonlanabilmektedir. Bu kısımda işte bu sona erme biçimlerinden söz edilecektir. Ayrıntılı açıklamalara geçmeden önce, evlilik birliğinin söz konusu sona erme biçimleri şu şekilde sıralanabilir:

- Evliliğin eşlerden birinin ölümü, gaipliği veya cinsiyet değiştirmesi ile sona ermesi
- Evlenmenin yokluğu durumu
- Evlenmenin geçersizliği durumu
- Boşanma (ŞAHİN OŞAR, 2015, s. 7).

Türkiye’de de 1982 anayasasının sosyal ve ekonomik hak ve ödevleri düzenleyen üçüncü bölümünde, ailenin Türk toplumunun temeli olduğu belirtilmiş ve ailenin korunmasının devletin başlıca görevlerinden biri olduğu kabul edilmiştir. Bu doğrultuda boşanma kararının verilebilmesi, Medeni Kanun’da düzenlenmiş olan sebeplerin gerçekleşmesine bağlanmıştır. Medeni Kanununun 161-166. maddelerinde belirtilen boşanma sebepleri; zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme, terk, akıl hastalığı ve evlilik birliğinin sarsılmasıdır. Medeni Kanun’da yer alan “evlilik birliğinin sarsılması” sebebinin kapsamının çok geniş olması ve anlaşılabilir boşanmalara ilişkin dava dosyalarının tümünde boşanma sebebi olarak evlilik birliğinin sarsılmasının gösterilmesi, boşanmaların gerçek nedenlerinin bilinmemesine yol açmaktadır. Nitekim ülkemizdeki boşanma istatistiklerine göre de, “evlilik birliğinin sarsılması (geçimsizlik)” boşanma sebepleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Bunda gerçek nedeni açıklamaktan kaçınmanın payı da bulunmaktadır (SÜRERBİÇER, 2008, s. 4).

Boşanma hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre; evliliğin nesillerin yetişmesi için ve sağlıklı bireylerden oluşan bir toplumun sürekliliği için

kurulduğu düşüncesiyle, evlilik evlenen çiftlerin hayatı boyunca sürdüreceği hukuki bir bağ olmalıdır. İkinci görüşe göre; evlilik eşlere mutluluk vermelidir ve eşler birbirlerinde mutluluğu bulamazlarsa evlilik ilişkisi yarar sağlamayacağından eşler serbest iradeleriyle boşanmaya karar verme imkânına sahip olmalıdır. Türk Hukuku'nda boşanma konusunda kabul edilen sistem, iki zıt görüşün ortasında kabul edilen bir sistemdir. Buna göre, belli boşanma sebeplerinin bulunması veya oluşması üzerine, tarafların isteği doğrultusunda, hâkimin vereceği kararlar boşanma meydana gelecektir (KARAHAN SAYAN, 2021, s. 56).

Evlilik birliğini bitiren pek çok hukuki sebep vardır ancak biz araştırmamızda sadece boşanma ile parçalanan evlilikleri ele alacağız.

Evlenme ve boşanma, kadın ve erkeği ilgilendiren bireysel bir konu olmaktan öte, toplumsal yapı ve sosyal düzeni yakından ilgilendiren en önemli konular arasında bulunmaktadır. Boşanma, bireysel bir sorun gibi algılansa da, toplumun temeli olan evlilik kurumundaki yapısal sorunlara işaret etmesi bakımından, hem bireysel açıdan hem de toplumsal açıdan irdelenmesi gereken sosyo-kültürel bir olgu olarak da karşımıza çıkmaktadır (KAYA, 2016, s. 410).

Mahkeme tarafından verilen boşanma kararına kadar, aile hukuki açıdan veya resmen geçerlidir. Aile içinde her ne kadar geçimsizlik, şiddetli tartışma, iletişimde aksaklıklar olsa da mahkeme kararı olmadığı sürece aile sağlıklı ve mutlu olarak görülmektedir. Bu bağlamda aile ve evlilik şeklen yürümektedir. Ancak, ailedeki bu olumsuzluklar ailenin bir kurum olarak görev ve sorumluluklarını yerine getirmesini engellediğinden, boşanma olayı sosyolojik açıdan gerçekleşmiş olmaktadır. Çünkü, ailenin ayakta kalmanı sağlayacak samimi ve içten duygu alış veriş, karşılıksız sevgi ve saygının ortadan kalması durumunda eşlerin evliliği, anlam ve varoluş sorunlarıyla karşılaşır. Bundan sonra da aile artık çekilmez ve arzu edilmez bir yer olur ve oldukça yıpratıcıdır (ŞENTÜRK, 2019, s. 149).

Evlilik birliği, eşlerden birisinin ölmesi veya boşanma durumunda çözülmeye uğrar. Doğal bir bitiş olan eşlerden birisinin ölmesinin, taraflardan geride kalanı ve varsa çocukları bağlayan birtakım hukuki sonuçlar vardır. Bu bağlamda yasal evlilikler, evliliğin ölümle son bulması halinde geride kalanlara ilişkin miras ve benzeri konularda bazı yükümlülükler getirmektedir. Boşanma ise eşlerin hayatta iken birbirlerinden ayrılması, eş

bağlamında boş hale gelmeleri demektir. Tabii şartlar kültürler elverdiği nispette bu boşluğun bir başka eş ile doldurulabileceğini ifade etmektedir. Boşanma eşlerin arasında evlilik sözleşmesinin bağlayıcılığının bitmesidir. Tıpkı evlilik sözleşmesinde olduğu gibi, boşanma için zorunlu sayılan koşullar toplumdaki dinsel, değer odaklı, kültürel yapı tarafından belirlenmektedir. Örneğin günümüzde bazı toplumlarda boşanma çok büyük bir ayıp olarak görülebilmekte ve tüm ailenin prestijini sarstığı düşünülmektedir. Ayrıca dinlerde de boşanma çoğu zaman hoş karşılanmamakta, boşanma öncesi ve sonrası süreçler, boşanmanın kim tarafından nasıl gerçekleştirileceği, mal paylaşımları gibi konularda bazı kurallar öngörülebilmektedir (AKSAN, 2019, s. 161).

Evlilik içerisindeki anlaşmazlık, yabancılaşma, çatışma ve iletişimsizliklerin ilk ortaya çıkışında eşlerin evlenmeden önceki evlilik beklentilerinin gerçekleşmemesinin payı oldukça büyüktür. Evlilikten beklentinin gerçekleşmediği durumda evliliğin çekiciliğinin yerini, evlilik dışı çekici şeyler alabilmektedir (ŞENTÜRK, 2019, s. 150). Yapılan bu çalışmada da evlilik öncesi beklentiler faktörü incelenecektir. Bu beklentilerin karşılanmasının önemi evliliğin devamlılığı açısından oldukça değerlidir.

Ailenin bitişi olmasa da “boşanma” evlilik sözleşmesinin ve onun getirdiği bağlayıcılıkların son bulması demektir. Boşanma ile birlikte tarafların sorumluluklarından bazıları biterken, farklı sorumlulukların da başlaması gündeme gelebilir. Özellikle çocuklu çiftler boşandıktan sonra çocuğa ilişkin yükümlülükler değişse dahi devam eder. Dolayısıyla boşanma, çoğu zaman sancılı bir süreci anlatır. Son yıllarda aile ve evlilik kurumunun, başka toplumsal ögelerin yaşadığı değişim ve dönüşümlerden etkilenmesi, bu bağlamda boşanma oranlarının büyük ölçüde artışı söz konusudur. Bu durum çoğu ülkede resmi kurumların dikkatini çekmekte ve destek mekanizmalarının oluşturulması teşvik edilmektedir. Boşanmaların artması, sosyal kategorilerde farklı risk gruplarının oluşmasını da gündeme getirmektedir. Günümüzde tek ebeveynli hanelerin sayısı giderek artmaktadır. Özellikle hane reisinin kadının olduğu çocuklu tek ebeveynli hanelerde kadının yalnız haneyi idare etmesinden kaynaklanan farklı sıkıntılar yaşanabilmektedir. Bu sorunların en başında yoksulluk gelmektedir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde yapılan birçok araştırmada, yoksullukta en riskli kategoridekilerin bu gruptaki kadınlar ve çocuklar olduğu

tespit edilmiştir. Modern kentsel mekânlarda eski dayanışma ağlarının zayıflaması, aile ve akrabalık ilişkilerinin farklılaşması, yoksullukla da birleşerek ailelerin yaşamsal koşullarını olumsuz yönde etkilemektedir (AKSAN, 2019, s. 165).

Toplumsal yaşam içerisinde kadına ve erkeğe evlilik içerisinde yüklenen roller ve anlamlar vardır. Bunlar kimi zaman uyum ve ahenk içerisinde iken kimi zaman bireyleri rahatsız eder niteliktedir. Modern toplumlarda yaşam alanlarındaki değişimle beraber özellikle kadınlar üzerinde evlilik içi rollerde değişime yol açmıştır. Erkekler içinse süreç biraz daha yavaş ilerlemektedir; Kadınlar ev ortamına kapatılmalarına ve bununla birlikte öz gelişimlerini engelleyen kısıtlamalara karşı çıktılar ve bundan kurtuldular. Erkekler kadınlara sağladıkları ekonomik faydalar takdir görse de hala evin ekmeğini kazanan kişi rolüne hapsedilmiş durumdadır. Bir erkek gibi hareket etme ihtiyacı zihinlerine kazınmış durumda ve aile hayatlarını etkilemektedir (GIDDENS, 2018, s. 148). Bu durum bireylerin evlilik kurumuna bakışını önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Boşanma ve evliliğin çözünme süreci hızlanmaktadır.

Evlilikte, kadınlık durumunun evrimine bağlı olarak biçimlenen kadınların yeni tutumu aslında yanlış anlaşılmaya yol açmayacak kadar yeni bir olgudur. Birinci dereceden anlaşmazlıklar şöyle ortaya çıkar; erkek geleneklere son derecede bağlı bir ailede ev hanımı bir anne tarafından yetiştirilmişse, evlenirken evine bir temizlikçi kadın aldığını sanır. Ev işleri gerektiği gibi yapılmayınca boşanarak karısının işine son vermeyi dener (COLANGE, 1996, s. 53). Evlilik kurumuna iş olarak bakan bu bakış açısı son yıllarda geçerliliğini kaybeder niteliktedir. Kadının iş hayatına katılımı ile artık ev içi görevlerde değişimler olmuştur.

Zaman içerisinde bireyler çeşitli sebeplerden dolayı evlilik birliğini sürdüremez hale gelebilmekte ve bu da ortak yaşamı sona erdirme iradesini ortaya çıkarabilmektedir. Bunun sonucunda ortaya çıkan sona erdirme iradesi tek başına yeterli olmayıp, hâkimin de buna karar vermesi gerekmektedir (KESKİN, 2011, s. 66). Çalışmamızda çeşitli nedenlerden evlilik birliği bitmiş insanların boşanma nedenleri ve süreçleri incelenecektir.

1.4.1 Boşanma istatistikleri

Boşanma; evlenmenin yasal olarak sona ermesidir. Erkek ve kadının yeni bir evlenme yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini sona erdirmesidir. Evlenme; Türk Medeni Kanuna göre evlenmeye ehil erkek ve kadının yetkili kanuni merci önünde yaptıkları çift taraflı akittir. Kaba boşanma oranı; belli bir yıl içinde her 1000 nüfus başına düşen boşanma sayısıdır (TÜİK,2021a)

Boşanma ve evlenme istatistiklerine baktığımızda;

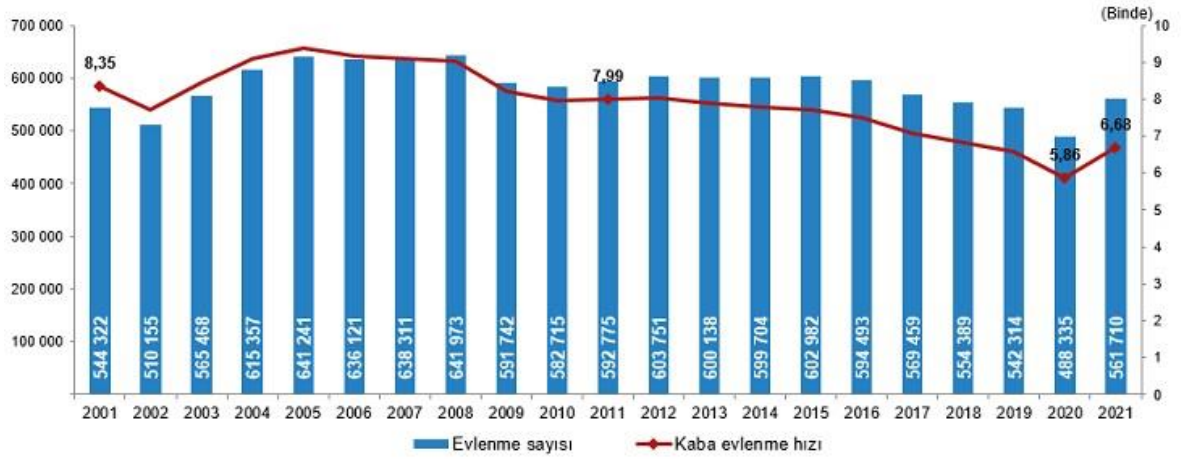

Tablo 1.1. Yıllara göre Türkiye ve Elazığ’da boşanma vakası sayıları (2001-2021)

Yıllar	Türkiye	Elazığ
2001	91.994	545
2002	95.323	659
2003	92 637	610
2004	91 022	582
2005	95 895	595
2006	93 489	574
2007	94 219	493
2008	99 663	578
2009	114 162	681
2010	118 568	608
2011	120 117	532
2012	123 325	664
2013	125 305	670
2014	130 913	682
2015	131 830	600
2016	126 164	511
2017	128 411	539
2018	143 573	636
2019	156 587	771
2020	136 570	733
2021	174 085	965

(TÜİK,2021a)

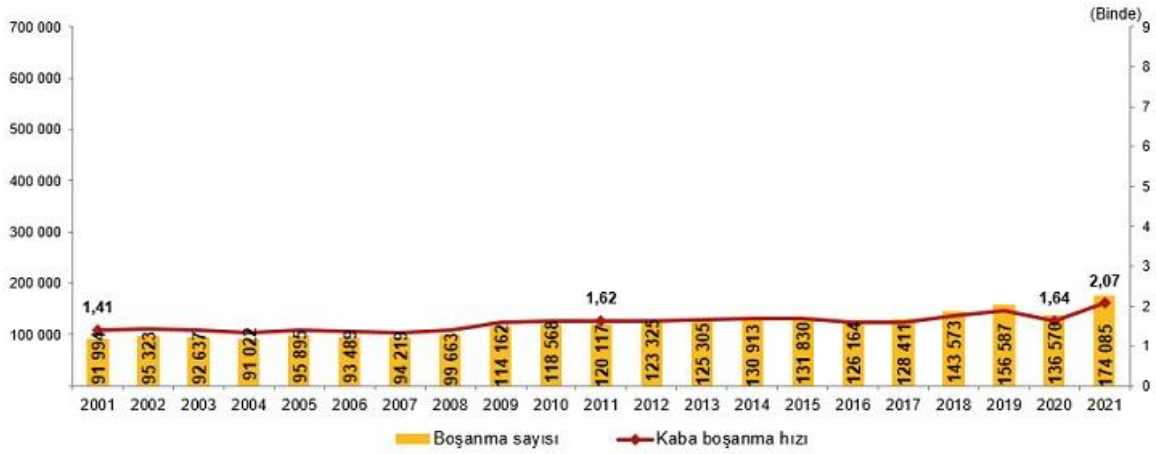
Türkiye geneli boşanma istatistiklerine baktığımızda son 20 yılda sayının neredeyse iki katına çıktığı görülmektedir. Elbette artan genç nüfus oranı evlenme ve boşanma oranlarını etkilemektedir. Ancak yine de toplumsal değişim ve dönüşümün aile kurumunun parçalanmasına yönelik etkisi de yadsınamaz. 2001 yılından itibaren Türkiye geneli boşanma oranlarında 2007 yılına kadar benzer oranlar görülmektedir. 2009 yılı itibariyle artış ciddi oranda görülmektedir. Ayrıca en bariz fark yine 2020 ile 2021 yılları arasında covid-19 pandemisi süreci ile boşanma oranlarında Türkiye geneli büyük oranda artış görülmektedir. Elazığ ili istatistiklerini incelediğimizde yine son 20 yıl içerisinde neredeyse iki katına çıkan bir oran görmekteyiz. Elazığ ilinde boşanmalar evrimsel bir artma yerine, dalgalı bir artış ve azalış şeklinde görülmektedir. Toplamda oran artmış olsa da artış süreci çok düzenli değildir. Elazığ ve Türkiye de yıllara göre ortak artış ya da azalıştan söz edemeyiz. Türkiye’deki oranın arttığı yıllarda Elazığ ilinde azalış görülebilmektedir.

Şekil 1.1. Yıllara göre evlenme sayısı ve kaba evlenme hızı verileri- Türkiye (2001-2021)

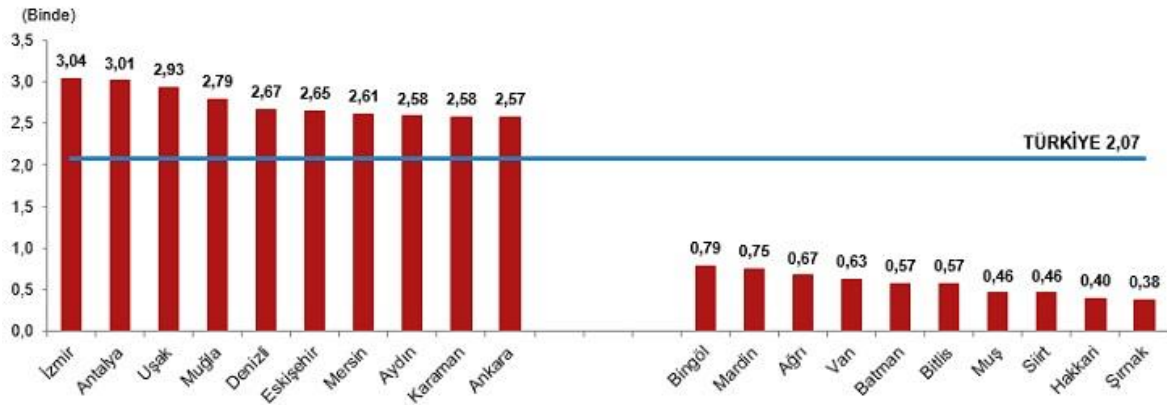
Türkiye’de evlenen çiftlerin sayısı incelendiğinde 2020 yılında 488 bin 335 iken 2021 yılında 561 bin 710 olduğu görülmektedir. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı, 2021 yılında binde 6,68 olarak gerçekleşmiştir. Kaba evlenme hızı ülkemizde oldukça değişkendir. 2011 yılında 7.99 iken 2020 yılında ise 5,86 olduğu görülmektedir. 2011 yılından sonra düzenli olarak düşüşe geçen kaba evlenme hızı 2021 yılında tekrar artmaya başlamıştır.

Boşanan çiftlerin sayısı 2020 yılında 136 bin 570 olduğu görülürken 2021 yılında 174 bin 85 olmuştur. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2021 yılında binde 2,07 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında 1,84 olan oran 2021 de oldukça artmıştır. Bunun sebeplerine baktığımızda elbette covid-19 pandemi süreci ve evlerde karantina altında olmamız görülebilir. Pandemi ile beraber evde geçirilen vaktin artması kimi evliliklere iyi gelirken, evliliğinde sorun olan çiftleri boşanmaya götürmüştür. Tahammül seviyeleri azalmış ve dışarıda geçen zamanda kısıtlanmıştır. Evliliklerindeki sorunlarla yüzleşen çiftler boşanma sürecine girebilmişlerdir.

Şekil 1.2. Yıllara göre boşanma sayısı ve kaba boşanma hızı- Türkiye (2001-2021)

Kaba boşanma hızının en yüksek ve en düşük olduğu 10 il, 2021 yılındaki verilere göre aşağıda verilmiştir. İzmir, Antalya, Uşak, Muğla, Denizli, Eskişehir, Mersin, Aydın, Karaman ve Ankara boşanma hızının en yüksek olduğu illerdir. Sıralanan iller incelendiğinde Türkiye'nin batı kesiminde olan ve daha çok turizm odaklı gelişmiş iller olduğu görülmektedir. Gelişmiş illerde kadın istihdamı oldukça yüksektir. Ayrıca okuma yazma oranının yüksek olması da yine bireysel hayatın önemini ve gücünü artırmaktadır.

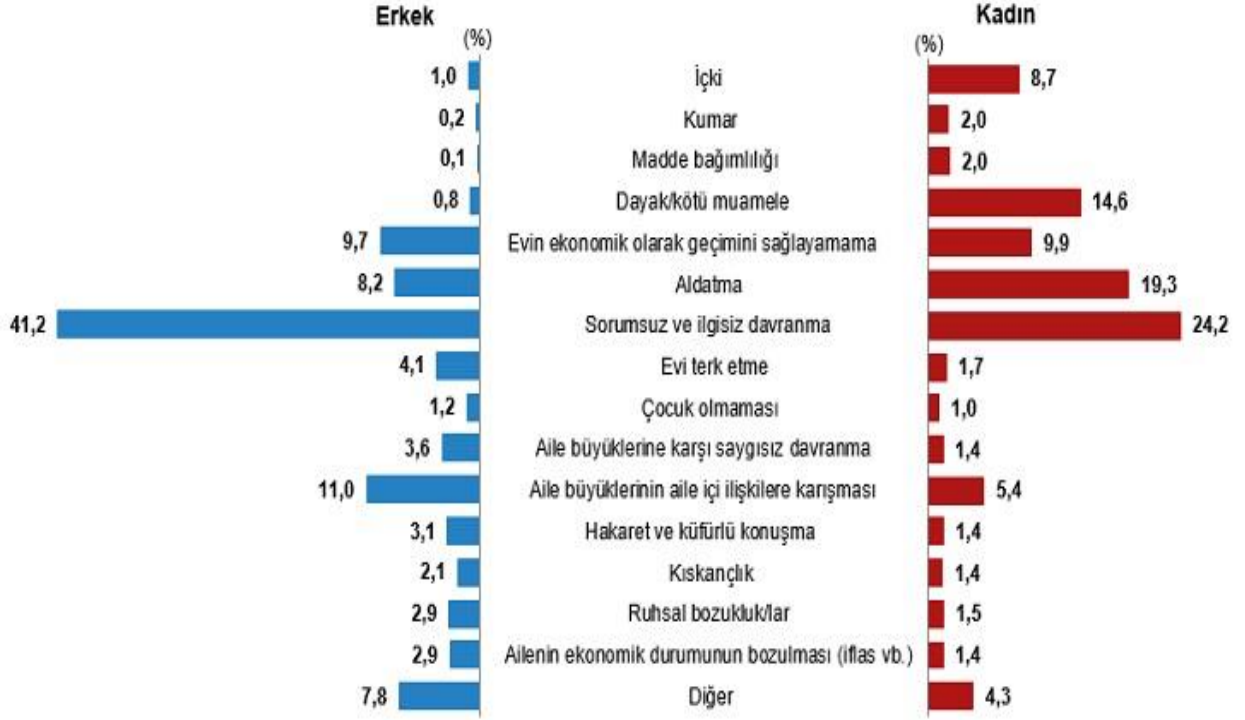

Şekil 1.3. İllere göre evlenme ve boşanma istatistikleri

Bingöl, Mardin, Ağrı, Van, Batman, Bitlis, Muş, Siirt, Hakkâri ve Şırnak ise kaba boşanma hızının en düşük olduğu illerdir. Bu illere baktığımızda genellikle Türkiye'nin doğu tarafındaki iller olduğu görülmektedir. Doğuda görücü usulü evlilik oranı batıdan daha fazladır ve toplumsal baskı boşanma olgusunu kabul etmemektedir. İnsanlar toplumsal

kaygılar ile evliliklerini sürdürebilmektedirler. Ayrıca doğuda kadının iş hayatına katılımı ve okuma oranı batıya göre düşüktür. Elbette ki bu da kadının özerkliğini etkileyen ve boşanmanın önünde set oluşturan gerçeklerdir (TÜİK,2021a).

TÜİK

Şekil 1.4. Cinsiyete göre boşanma nedenleri, Türkiye 2021 (TÜİK,2021b)

Boşanma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde, boşanmış erkeklere ve kadınlara göre en önemli boşanma nedeni eşlerinin sorumsuz ve ilgisiz davranması olduğu görülmektedir. Bu oran, erkeklere göre %41,2, kadınlara göre %24,2'dir. Erkeklere göre sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri %11,0 ile aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması ve %9,7 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamamadır. Kadınlara göre sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri ise %19,3 ile aldatma ve %14,6 ile dayak/kötü muameledir. Erkeklerin kadınların ailesinin evliliklerine karışmasını istemediği görülmektedir. Kadının ailesi evlilik sürecine katıldığında bunu boşanmaya götüren bir sebep olarak görmektedirler.

Kadınlarda ise aile büyüklerinin evliliğe müdahale etmesi %5,4'lük bir orana sahiptir. Oranın cinsiyete bağlı yarı yarıya azalmasıdaki temel etmen toplumsal normlardır. Ataerkil aile kültürünün yaygın olduğu toplumumuzda erkeğin ailesi sürece müdahil olsa dahi bu daha kabul edilebilir görülmektedir. Örneğin kayınvalide- gelin çatışması zaten bilinen ve kanıksanan bir sorundur. Aldatma günümüzde git gide artan bir sorundur. Evlilikleri bitiren en önemli sebeplerden biri olan aldatma yine erkeklerde daha fazla iken kadınlarda daha azdır. Eşini aldatan ve buna bağlı boşanan erkeklerin oranı kadınlarınkinin iki katından daha fazladır. Toplumumuzda erkeğin aldatması daha sık görülür ve alışılabilir iken, ancak gün geçtikçe kadınların aldatması da yaygınlaşmaktadır. Eşinden istediği ilgiyi ve sevgiyi göremeyen kadınlar bu ihtiyaçlarını başka biri ile gidermektedirler. Dayak ve kötü muamele de boşanma sürecine götüren en önemli nedenlerden biridir. Kadınlar %14,6 oranında dayak ve kötü muamele nedeni ile boşanmışlardır. Ülkemizde kadına şiddet maalesef git gide artan bir sorundur. Evlilik içi şiddet de elbette azımsanmayacak orandadır. Dayak ve kötü muamele ile boşanan erkek oranı ise %0,8'dir. Kadınlarla oldukça anlamlı bir fark vardır. Ayrıca boşanan erkeklerin %2,9'u eski eşlerinin ruhsal bozukluğa sahip olduğunu iddia ederken bunu söyleyen kadın oranı %1,5'dir. Araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde katılımcılarımızdan da tüm bu nedenleri pekiştiren örnekler göreceğiz.

1.4.2. Boşanmış Ailelere Yönelik Çalışmalar

Boşanmış ailelere yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırmamızla ilintili olarak daha çok nedenlerine ve sonuçlarına odaklanılmıştır. Boşanmanın nedenleri her araştırmada farklı eklemeler yapılsa da ana hatlarıyla şunlardır: Ekonomik nedenler, geniş aile – kayınvalide sorunları, cinsel problemler, psikolojik sorunlar, kültürel uyumsuzluklar, aldatma ve sadakatsizlik, alkol kullanımı.

Aile dengesini sürekli bozan önemli nedenlerden biride yoksulluktur. Sürekli veya geçici geçim sıkıntısı aile dayanışmasını bozar. Yoksul ailede herkes birbiri ile anlamsız şekilde tartışma gayreti içerisindedir. “Darlıkta dirlik olmaz “ sözü bu gerçeğe parmak basan güzel bir Türk atasözüdür (YÖRÜKOĞLU, 1989, s. 96).

1996 yılında Çiğdem Arıkan tarafından yapılan araştırmaya göre evlilikleri boşanma riskiyle karşı karşıya bırakan durumlar şu şekildedir. Aile büyüklerinin istememesine rağmen evlenilmesi, eşlerin çocuk denecek kadar küçük yaşta evlenmesi, eşlerin yetişme tarzlarının birbirinden çok farklı olması, eşlerin birbiriyle evlilik öncesi cinsel ilişki kurması, eşlerin eğitim durumlarının birbirinden çok farklı olması, eşlerin ekonomik durumlarının birbirinden çok farklı olması, eşlerin dini inançlarının birbirinden çok farklı olması şeklinde sıralanmıştır (ARIKAN, 1996, s. 64).

2008 yılında Figen Sezen Sürerbiçer tarafından Ankara'da yapılan çalışmada boşanma nedenleri olarak bir dizi neden sıralanmıştır. Bunlar; Aile sınırlarını dışa yayma, ailenin göç etmesi, kayınvalide-kayınpeder sorunları ve/veya eşlerin akrabalarının aileye müdahalesi, aldatma, yalan söyleme, kocanın içki ve kumar alışkanlığı, cinsel problemler, fena muamele ve dayak, ekonomik sıkıntı ve işsizlik, eşin ilgisizliği olarak sıralanmıştır (SÜRERBİÇER, 2008, s. 12-20).

Tebrike Kaya, 2009 yılında hazırladığı Yüksek lisans tezinin bulgularını, 2016 yılında Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisinde yayınlamıştır. Bu çalışmaya göre; Boşanma nedenlerinde ortak sorunlara bakıldığında en temelde ekonomik sorunları görürüz. Orta gelir grubuna dâhil çiftlerde, kadınların erkekten daha fazla para kazanması, erkeğin giderlere katkı sağlamayı bırakması veya işsiz kalması kadınların evlilik kurumu ve eşleriyle ilgili olumsuz duygular hissetmelerine ve boşanmalarına neden olmaktadır. Fakat temelde parayla ilgili olan boşanma nedeni, kadınlar tarafından başka bir şekilde dile getirilmektedir. Kadınlar, bu stresli dönemde duygusal beklentileri karşılanmadığı ve eşleri yakınlık göstermediği için boşandıklarını söylemişlerdir. Kadınlar maddi sorunları boşanma nedeni olarak göstermemelerine karşın, erkekler ekonomik sıkıntı yüzünden boşandıklarını açıkça ifade etmektedirler. Araştırmaya katılan erkeklerin, boşanma nedenleri arasında saydıkları diğer konular arasında, ekonomik sıkıntı yüzünden boşandıklarını açıkça söylemeleri önemli bir noktadır. Bu durum, erkeklerin ev geçindirme sorumluluklarının farkında olduklarını, ama bu sorumluluğu yerine getirmekte zorlandıkları dönemlerde eşlerinden anlayış ve katkı beklediklerini göstermektedir (KAYA, 2016, s. 416).

2016 yılında Elazığ'da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; Elazığ ilinde yapılan görüşmelerde genel olarak bazı boşanma nedenlerini öne sürmüşlerdir. Bunlar: ailenin etkisi, yetiştirme tarzındaki farklılıklar, birbirlerine karşı güvensizlik ve kıskançlık, kadının ailesine aşırı düşkünlüğü, kadının kendisine olan güvensizliği ve bununla birlikte aldatılma korkusu, kadının psikolojik sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır (SEVİM, GÜLDESTE, & ÖNER, 2016).

İzmir'de boşanmış 55 kadın ile yapılan araştırmada; boşanma kararını veren kadınların (%75), yüzde 25'i evin geçindirilmemesi, maddi yetersizlik, kocanın işsizliği, yüzde 22'si kocanın sorumluluklarını yerine getirmemesini birincil boşanma nedeni olarak belirtmiştir. Bu bulgular, maddi imkânların, boşanma kararı alınması üzerine doğrudan etkisi olduğu sonucuyla paralellik göstermektedir (KÜÇÜKKARAGÖZ & AKTAŞ AKOĞLU, 2018, s. 165).

Ekonomik sorunlar elbette ki ailenin sonunu getiren temel etmenlerden biri olabilir. Gündelik hayatta ekonomik zorlukların getirisi olarak stres karşımıza çıkar ve boşanmaya götüren anlaşmazlıkların temellerini oluşturabilir. Çalışmamızda boşanma öncesi süreçlerde ekonomik nedenlerin varlığı da irdelenecektir. Çiftleri boşanmaya götüren bir diğer sorun ise Çiftin ailelerinin neden olduğu sorunlardır. Türk toplumunda bir kişiyle değil ailesiyle evlenme kültürü yaygındır ve bu kimi zaman hüsrarla sonuçlanmaktadır.

Türkiye toplumunda, anne babaların çocukları üzerinde uzun ömürlü ve önemli etkileri vardır. Bu önemli etki, kız veya erkek çocuk yetişkin olup evlendikten sonra bile devam etmektedir. Bu nedenle evlenen çift, evlilik sürecinde sonu boşanmaya varan durumlarla karşılaşabilmektedir. Evliliğin başlangıcından bitişine kadar, hatta bazı durumlarda boşanma gerçekleştikten sonra bile, anne babalar çocuklarının hayatlarına müdahale etmeye devam etmektedir. Erkek anneleri, başka şehirde yaşadıkları durumlarda bile, evli çift üzerinde baskı oluşturup sorun yaşanmasına neden olabilmektedir. Evlilikleri boyunca, eşleriyle yaptıkları her geziyi, başka şehirde yaşayan kayınvalidelerinden saklamak zorunda kaldığını söyleyen pek çok kadın bulunmaktadır (KAYA, 2016, s. 417).

Cinsellik evlilik birliğini sağlayan en önemli etmenlerden biridir. Cinsel hayattaki sorunlar kişileri boşanma eylemine itebileceği gibi süreci de hızlandıracaktır.

Araştırmaya katılan kadınların anlatıları, erkeklerin evlilikle ilgili sorumluluklarını yerine getirmemelerinin, kadınların cinsel tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Evlilikleri boyunca, eşlerinden istedikleri duygusal yakınlığı bulamadığını söyleyen kadınlar, yaşadıkları bu hayal kırıklıklarına evlilik sorunlarının da eklenmesi nedeniyle, cinsel isteklerinde azalma meydana geldiğini belirtmişlerdir.

Bu defa, eşleri tarafından “soğuk kadın” olmakla suçlandıklarını söyleyen kadınlar, yaşanan sorunların eşlerinin cinsel isteğinde bir değişiklik yaratmadığını belirtmişlerdir (KAYA, 2016, s. 421).

Eve ve eşe karşı sorumsuzluk boşanmanın yine en temel nedenlerinden biridir. Evlilik hayatı müşterek şekilde paylaşma beklentisi ile başlarken tüm işlerin bir tarafın üstünde kalması elbette ki o kişi için zorlayıcı olacaktır. Bu durum önce ufak tartışmaları getirebildiği gibi zaman içerisinde büyük anlaşmazlıklara sebebiyet verebilmektedir. Bu kavgalar evliliği boşanma yoluna sokabilir.

Erkeklerin, maddi konulardaki sorumsuzluklarının yanı sıra, duygusal konularda sorumsuz davranmaları da, kadınlar tarafından sorun olarak dile getirilmektedir. Kadınlar, duygusal ve manevi anlamda da, eşlerine güvenmek istemektedirler. Kadınların, anne ile eş arasındaki ayrımı algılayamayan erkekleri de sorumsuz olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Bu konuyla ilgili anlatılar, erkek egemen toplumun öğretileri doğrultusunda, kendisini baba evine karşı sorumlu hissetmeye devam eden erkeğin, evliliğe uyum sağlayamadığını ve eşine karşı sorumluluklarını yerine getirmediğini göstermektedir (KAYA, 2016, s. 424).

Şiddetin her türlü de yine kişiler arasında saygıyı ve sevgiyi azaltıp bireyleri boşanma sürecine götürebilmektedir. Ülkemizde maalesef kadına yönelik şiddet geçmişten bugüne gelen köklü bir sorundur. Bu şiddet evlilik içerisinde de görülebildiği gibi evlilik

dışında, flörtte şiddet olarak da kendini gösterebilmektedir. Evlilik için şiddetin önlenmesi elbette ki zordur ve boşanma belki de en temel çözüm olarak karşımıza çıkar.

Kadınların sözlü ve/veya fiziksel şiddete maruz kalma oranının erkeklere göre daha yüksek olduğu ve buna bağlı olarak kadınların daha yüksek oranda boşanma nedeni olarak belirtmesi nedeniyle; aile içi şiddet konusunda, toplumsal bilincin yükseltilmesi ve bu konuda tüm bireylerin eşit duyarlılığa sahip olması için, basın ve medya yolu ile şiddeti önleyici programların düzenlenmesi önerilmektedir (KÜÇÜKKARAGÖZ & AKTAŞ AKOĞLU, 2018, s. 170).

2021 Yılı Türkiye Aile Yapısı Araştırmasına göre; eşi ile sorun yaşadığını belirten evli bireylerin sorun yaşadıkları seçilmiş konular incelendiğinde, bireylerin %5,6'sı harcamalar, %5,5'i ailece birlikte vakit geçirmeme, %4,9'u gelirin yeterli olmaması, %3,7'si ev ile ilgili sorumluluklar ve %3,6'sı sigara alışkanlığı ile ilgili konularda sıklıkla veya her zaman sorun yaşadı. Boşanma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde, boşanmış erkeklere ve kadınlara göre en önemli boşanma nedeni eşlerinin sorumsuz ve ilgisiz davranması oldu. Bu oran, erkeklere göre %41,2, kadınlara göre %24,2 oldu. Erkeklere göre sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri %11,0 ile aile büyüklerinin aile içi ilişkilere karışması ve %9,7 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama oldu. Kadınlara göre sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri ise %19,3 ile aldatma ve %14,6 ile dayak/kötü muamele oldu. (TÜİK, 2021a)

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞANMIŞ BİREYLERİN EVLİLİK ÖNCESİ, EVLİLİK SÜRECİ VE EVLİLİK SONRASI DENEYİMLERİ (ELAZIĞ ÖRNEĞİ)

2. BULGULAR VE YORUMLAR

2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Aile kurumuna yönelik yapmış olduğumuz nitel araştırma neticesinde elde ettiğimiz verilerin incelemeleri, karşılaştırılmalı olarak yapılmıştır. Yapılan bu karşılaştırmalar sonucunda elde edilen bulguların ve analizlerin daha net anlaşılabilmesi için katılımcıların demografik özellikleri analiz edilmiştir. Aşağıda SPSS ile alınmış veriler; katılımcıların demografik özellikleri hakkında bizlere katkı sunmaktadır.

Tablo 2.1. Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin bulgular

Cinsiyet	f	%	Meslekler	f	%
Erkek	5	22,7	Akademisyen	1	4,5
Kadın	17	77,3	Aşçı	1	4,5
Toplam	22	100,0	Bankacı	1	4,5
Gelir Düzeyi	f	%	Çocuk-Gelişim-Öğretmeni	1	4,5
Dar Gelirli	5	22,7	Diş Hekimi	1	4,5
İyi Gelirli	9	40,9	Doktor	1	4,5
Orta Gelirli	8	36,4	Eczane Teknisyeni	1	4,5
Toplam	22	100,0	Elektrik Teknikeri	2	9,1
Eğitim Düzeyi	f	%	Esnaf	1	4,5
Doktora	1	4,5	Ev Hanımı	5	22,7
İlkokul	2	9,1	Hâkim	1	4,5
Lisans	3	13,6	Özel Güvenlik	1	4,5
Lisansa Terk	1	4,5	Satın Almacı	1	4,5
Lise	10	45,5	Satış Görevlisi	3	13,6
Ön Lisans	2	9,1	Temizlik İşçisi	1	4,5
Yüksek Lisans	3	13,6	Toplam	22	100,0
Toplam	22	100,0			
Çocuk Sayısı	f	%			
0	5	22,7			
1	10	45,5			
2	5	22,7			
3	2	9,1			
Toplam	22	100,0			

Tablo 2.1’de katılımcıların “cinsiyet” özelliklerine göre dağılımı gösterilmektedir. Toplamda 22 katılımcı ile derinlemesine mülakatlar yapılarak, verilerin şekillenmesi sürecinde sürekli bir döngü içerisinde araştırma hipotezinin ve verilerin uyumlulukları kontrol edilmiştir. Araştırma süreci verilerin istenilen cevaplar ile doyum noktasına ulaşıldığı noktada sonlandırılmıştır. Toplamda 22 katılımcının 17’si kadın, 5’i erkek katılımcıdır. Kadınlar örneklemin %77,3’ünü, erkekler ise %22,7’sini oluşturmaktadır. Kadın katılımcılar ve erkek katılımcılar arasında her ne kadar ağırlıklı eşit dağılım korunmaya çalışılmaya uğraşılsa da, örneklem grubuna uygun boşanmış erkeklere ulaşmaya yönelik çabalar çoğunlukla kişilerin reddi ile sonuçlanmıştır. Bu durum, toplumda erkeklerin aile kurumunun sonlanmasına yönelik süreçlere dair durumların açığa çıkarılmasında var olan bakış açılarının bir yönünü göstermektedir. Kişiler, çoğunlukla boşanma konusuna yönelik durumun incelenmesine dair sert bir biçimde olumsuz yanıt vermişlerdir. Kadınlar bu süreci anlatmada erkeklere nazaran daha fazla istekli bir tavır takınmışlardır.

Katılımcıların gelir düzeylerine dair veriler gösterilmektedir. “Dar gelirli” kategorisinde kendini tanımlayan katılımcı sayısı 5 kişidir. “Dar gelirli” kategorisi, toplam katılımcı sayısı arasında %22,7’dir. “Orta gelirli” kategorisinde kendini tanımlayan katılımcı sayısı 8 kişidir. “Orta gelirli” kategorisi, toplam katılımcı sayısı arasında %36,4’tür. “İyi gelirli” kategorisinde kendini tanımlayan katılımcı sayısı 9 kişidir. “İyi gelirli” kategorisi, toplam katılımcı sayısı arasında %40,9’dur. Katılımcıların büyük çoğunluğu kendini iyi gelirli olarak saymaktadır. Orta gelirli ve iyi gelirli kategorisi birbirine yakın seyretmektedir. En az kategori, dar gelirli kategorisinde yer almaktadır. Nitekim oranlar, anlamlı açıklamalar yapmamızı destekleyecek bir şekilde dağılmaktadır. Katılımcılar arasında doktora düzeyinde katılımcılar olduğu gibi ilkökul seviyesinde de katılımcıların bulunduğu görülmektedir. İki ilkökul mezunu, eğitim seviyesi dağılımında %9,1’lik bir orandadır. Lise seviyesinde eğitim düzeyine sahip katılımcılar ise 9 kişi ile %45,5’lik yüzdeyi meydana getirmektedir. Ön lisans mezunu katılımcı sayısı 2 kişi ile %9,1’dir. Lisans mezunu katılımcı sayısı ise 3 kişi ile %13,6’dır. Bir katılımcımızda lisans terk olarak %4,5 yüzdeyi kapsamaktadır. Yüksek lisans mezunu katılımcı sayımız 3 kişi ile

%13,6'dır. Son olarak bir doktora mezunu ile de %4,5 payda bulunmaktadır.

Genel olarak eğitim düzeyleri arasında lise mezunu katılımcı sayısı diğer eğitim düzeylerinden daha fazla bir ağırlıkta bulunmaktadır. Kişilerin evlilik yaşları ile eğitim seviyeleri arasında da bu durum etkisini göstermektedir. Genel olarak erken yaşta evlenenler lise mezunu ya da ilkokul mezunu kişilerden meydana gelmektedir.

Katılımcılarımızın mesleki dağılımları çeşitlilik göstermektedir. Katılımcılarımızdan 3 kişi satış görevlisi olarak ekonomik kazanç sağlamaktadır. Beş katılımcımız ise herhangi bir ekonomik gelir sağlamayan ev hanımlığını devam ettirmektedir. 2 katılımcımız elektrik teknikeridir. Diğer meslekler ise birer kişi olarak dağılmaktadır. Sırasıyla; akademisyen, aşçı, bankacı, çocuk gelişim öğretmeni, diş hekimi doktor, eczane teknisyeni, esnaf, hâkim, özel güvenlik, satın almacı, temizlik işçisi biçiminde devam etmektedir.

Araştırmamız katılımcıların göstermiş olduğu çeşitlilikten kaynaklı boşanma olgusu üzerine toplumsal sınıflar üzerine daha kapsamlı analiz ve yorum yapma imkânı sunmaktadır. Katılımcıların ekonomik temelli anlatılarının yanı sıra ekonomik temelli olmayan anlatılarında boşanma sürecinde etkileri üzerine geniş bir veri seti elde edilmiştir. Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayıları gösterilmektedir. 5 katılımcının hiç çocuğu yoktur. Çocuk sahibi olmayan katılımcı sayısı %22,7'dir. Katılımcılarımızdan 10 kişinin ise sadece tek çocuğu vardır. Bu kişiler %45,5'dir. 2 çocuk sahibi kişi sayısı 5 kişi ile %22,7'dir. 3 çocuk sahibi katılımcı sayısı 2 kişi ile %9,1'dir. Çocuklu aile ve çocuksuz ailelerin evliliklerini sonlandırma ve boşanma süreçleri hakkında detaylı analiz yapma olanağı sağlamaktadır. Bu durum, katılımcıların çocuk sayıları arasındaki farklılıkların evlilikte ve evlilik sonrasındaki süreç üzerine etkilerine de dair bulgu sunmaktadır.

Tablo 2.2. Katılımcıların Cinsiyete ve Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Gelir Düzeyi			Toplam
	Dar Gelirli	İyi Gelirli	Orta Gelirli	
Erkek	0	4	1	5
Kadın	5	5	7	17
Toplam	5	9	8	22

Cinsiyet ve gelir dağılımı arasındaki gösterge Tablo 2.2’de detaylı olarak gösterilmektedir. 5 erkeğin 4’ü iyi gelirli kategorisinde yer alırken, 1’i orta gelirli seviyesinde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 17 kadından 5’i dar gelirli, 9’u iyi gelirli, 8’i de orta gelirli kategoride yer almaktadır.

Kadınlar dar gelirli kategorisini meydana getirmektedir. Kadınlar arasında da en fazla iyi gelirli seviyesi bulunmaktadır. Boşanma süreçleri üzerinde, kadının ekonomik özgürlüğü temel etken olmaktadır. Kadınlar ekonomik özgürlükleri yoksa evlilik sürecinde en son çare olarak boşanmaya başvurmuşlardır.

Tablo 2.3. Katılımcıların Mesleklere ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Cinsiyet		Toplam
	Erkek	Kadın	
Akademisyen	0	1	1
Aşçı	0	1	1
Bankacı	1	0	1
Çocuk Gelişim Öğretmeni	0	1	1
Diş Hekimi	0	1	1
Doktor	1	0	1
Eczane Teknisyeni	1	0	1
Meslekler Elektrik Teknikeri	2	0	2
Esnaf	0	1	1
Ev Hanımı	0	5	5
Hâkim	0	1	1
Özel Güvenlik	0	1	1
Satın Almacı	0	1	1
Satış Görevlisi	0	3	3
Temizlik İşçisi	0	1	1
Toplam	5	17	22

Erkek katılımcıların meslekleri; bankacı, doktor, eczane teknisyeni ve elektrik teknikeri (2 kişi) biçimindedir. Kadınların meslekleri ise, akademisyen, aşçı, çocuk gelişim öğretmeni, diş hekimi, esnaf, ev hanımı, hâkim, özel güvenlik, satın almacı, temizlik görevlisi, satış görevlisi (3 kişi) ve ev hanımı (5 kişi) biçimindedir.

Tablo 2.4. Katılımcıların Cinsiyete ve Evlilik Yaşı Ortalamasına Göre Dağılımı

Cinsiyet		Evlilik Yaşı Ortalaması	Toplam
Erkek	5	23,14	5
Kadın	17		17
Toplam	22		22

Tablo 2.4’de kadınların ve erkeklerin evlilik yaşlarının ortalaması gösterilmektedir. Toplam 22 katılımcının ilk evlilik yaşlarının toplam ortalaması 23,14’tür.

Tablo 2.5. Katılımcıların Cinsiyete ve Boşanma Yaşı Ortalamasına Göre Dağılımı

Cinsiyet		Evlilik Yaşı Ortalaması	Toplam
Erkek	5	34,18	5
Kadın	17		17
Toplam	22		22

Tablo 2.5’de kadınların ve erkeklerin boşanma yaşlarının ortalaması gösterilmektedir. Toplam 22 katılımcının boşanma yaşlarının toplam ortalaması 34,18’dir.

Tablo 2.6. Katılımcıların Cinsiyete ve Şimdiki Yaş Ortalamasına Göre Dağılımı

Cinsiyet		Evlilik Yaşı Ortalaması	Toplam
Erkek	5	39,95	5
Kadın	17		17
Toplam	22		22

Tablo 2.6’da kadınların ve erkeklerin şimdi ki yaşlarının ortalaması gösterilmektedir. Toplam 22 katılımcının şimdi ki yaşlarının toplam ortalaması 39,95’tir.

Son 3 tablo, bizlere katılımcılarımızın evlilik boşanma ve mevcut yaşları hakkında ortalama sayıları göstermektedir. Katılımcılarımız arasındaki evlilik yaşı en küçük olan kişinin evlilik yaşı 17’dir. En büyük evlilik yaşına sahip katılımcının evlilik yaşı ise 32’dir.

Boşanma yaşı en küçük olan katılımcımızın boşanma yaşı 22'dir. En büyük boşanma yaşına sahip olan katılımcımızın yaşı 50'dir.

Şu an en küçük yaşa sahip olan katılımcımızın yaşı 26'dır. Şu an en büyük yaşa sahip olan katılımcımızın yaşı 52'dir.

En kısa evlilik süresi 4 ay en uzun evlilik süresi ise 27 yıldır.

2.2. Evliliğe Yönelik Beklentiler

Boşanma sürecine gidilen yolda evlilik öncesi ve sonrası süreçlerin detaylı incelemesini kapsayan bu çalışmamızda, öncelikle boşanmış çiftlerin evlilik, eş, aile, birliktelik gibi kavramlara bakış açıları detaylı olarak ele alınacaktır. Aile kurumunun içeriği olan bir başkası ile ortak bir yaşam sürdürme sürecini kişiler nasıl karşıladığı incelenmektedir. Bu ortak yaşam düşüncesine yönelik evlilik öncesi ve evlilik sonrası meydana gelen yaşanmışlıklar sonucunda beklenti ve karşılık arasında nasıl farklar oluşmaktadır. Aile çatısı altında çiftlerin kedilerini nasıl konumlandıkları ve bu bağlamda etkileşimin boyutu irdelenmiştir.

Evlilik ile birlikte bir kişinin hayatının diğer yarısının tamamlayıcısını bulmuş olma kabulü ya da bir diğeri ile bütün olma inancı etrafında kabulleri neticesinde diğeri ile birlikte yaşama yönelik eylemlerine dönük bakış açısına bir örnek katılımcımızın aktardığı şekliyle daha rahat anlaşılmaktadır. Bu konuda katılımcımız şunları aktarmıştır :” *İnsan tek olduğu zaman bir ayağı çukurda, varım ama batmak üzereyim. Ama eş olduğu zaman kötü de olsa gölgesi insana yetiyor. Eş demek güven demek benim için. Benim tek mücadelem onun içindi. Evine bakmasa da kapıda gelsin benim çocuklarımın yanında olsun. Kötü de olsa millet bilsin kocası başında. İnsanlar kocası olmayınca kötü düşünüyorlar.”* Görüşmecisi 1(Kadın, 46 yaş, aşçı)Tek başına olma hali bir eksiklik olarak tanımlanmaktadır. Kişinin hayata karşı mücadelesinde bir destekçi, bir yaşam umudu olarak algılanmaktadır diğeri. Eşin yuvayı ekonomik olarak çekip çevirmesi işlevi, burada diğeri eş tarafından geri plana atılarak, koruyuculuk sağlayıcı işlev daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Nitekim toplum algısında evli olmayan kadının ya da eş başında olmayan kadının daha

rahat elde edilebilir anlayışı, kişiyi (erkek), eşini sembolik olarak bir gösterge unsuru olarak kullanmayı temel amaç haline getirmek zorunda kılmıştır. Ayrıca toplumsal hayat içerisinde tek olmak hele de tek bir kadın olmak oldukça zordur. Kişiler toplum içinde tek olmamak, evli ve aile sahibi görünme amacı gütmektedirler.

Evliliğe dair katılımcılarımızın bakış açıları arasında yer alan ifadeler temelde ortak noktalara götürmektedir. Eş, yuva, mutluluk, huzur, güven, sadakat vb. kavramlar etrafında örülen temaların ifade ediliş biçimleri farklılık gösterse de, aile olmaya dair toplumsal bakış açısını yansıtmaktadır. Bir diğer katılımcımızın evliliğe dair yorumu şu şekildedir: *“Evlilik benim için yuva demek, eşe güven demek çocuğun olması demek güzel bir şey demek. Bu kavramları o kişiyle oluşturamadık. İnsanın kendi evinin olması güzel bir şeydir. Kendi evini kendin yönetiyorsun özel alanın oluyor. “Görüşmeci 2 (Kadın, 33 yaş, satış elemanı)* Katılımcının yuva, güven, çocuk kavramları etrafında aileyi tanımlaması ve bu beklentilerini karşılamayı umduğu kişi ile birlikte girmiş olduğu süreçte istenilene ulaşılama durumu, tanımlanan duruma uygun gerçekliğin var olmaması, var olanında anlamını yitirmesine, sonlandırılması gereken sürece itmiştir kişileri. Katılımcının eve, yuvaya dair tanımlamaları, onun ev içi otoriteye sahip olmanın güzel olduğunu ve özgürlük alanı yarattığı için tatmin olduğu noktalara dair vurgularını yansıtmaktadır. Mahrem olan her daim var olandır ama sınırları muğlaktır. Aile evinde kişi ulaşamadığı özel alanı evlilik ile kavuştuğu kendi alanında yaratmıştır.

Evliliğin etrafında yapılan tanımlamalar, kişilerin evlilik öncesi özlem duydukları durumları ve eylem alanlarına işaret etmektedir. Katılımcımızın aktarmış olduğu ifadeler şu şekildedir: *“Evliliğin mutluluk sürecinde evet çok fedakâr minnet dolu, emekçi, mutlu, anaç eşine sahip çıkan bir insandım. Evlilik benim için kendi evimin altında beni koruyan bir adamın yanında olmak demektir ve bu çok güzeldi. Tavırlarım da bununla gelmişti sakinlik ve huzur gelmişti. Evlilik yalnızlıktan kurtaran bir şeydir.”* Görüşmeci 3(Kadın, 34 yaş, satış elemanı) Katılımcı evliliğin mutluluk sürecini vurgulayarak kendisini bu dönemde ‘fedakâr, anaç, minnet dolu, emekçi, mutlu ve eşine sahip çıkan’ bir profil çizerek tanımlamaktadır. Çizilen profil, karşılıklı bir durumun yansımasıdır. Karşı taraftan da aynı durumun oluşmuş olması, karşılıklı bir durumun meydana getirdiği insan halini

yansıtmaktadır. Kişinin kendisine ait bir ev ve bu evin içerisinde koruyucu işlevini gerçekleştiren bir erkeğin mevcudiyeti şeklinde algılanan bir süreç olarak yansıtılmıştır evlilik. Bu durum kişinin tavırlarını olumlu yönde etkileyerek, sakin ve huzurlu bir insan olmasını sağlamıştır. Kişinin tek başına olmama halinin en somut ve sağlam yansıması, evlilik yani bir diğeri ile kurulan resmi ve hissi bağlar bütünü biçiminde algılanmaktadır. Kişinin eylem ve sembolleri üzerinde istenilen yönde bir gelişimin yaşanması, bizlere beklenti ile gerçekliğin uyumlu olmasının pozitif yansımasını göstermektedir.

Kişinin beklentileri, bilgi düzeyi, eğitimi, inancı vb. faktörler, onun yaşamış olduklarına ya da yaşamak istediklerine dair düşünceleri üzerinde etkilerde bulunur. Bu etkiler, kişilerin eylemleri ve gündelik rutinleri üzerinde derin etkilerde bulunur. Buna benzer bir yansımayı katılımcımızın ifadelerinde görmekteyiz. *“Şimdiki aklımla evlilik çok güzel bir şey. İnsan fitratında insan evliliğe uygun yaratılıyor, sevgi, ilgi o yüzden var. Dini açıdan da evlilik iyi bir şeydir. Bir insanın diğerini sevmesi, evlenmesi çocuk yapması ve onu yetiştirmesi çok güzel çok kutsal ama saygı ve sevgi neticesinde bu gerçekleşir. Bir de denklik bence çok önemli bir şey çünkü çocuğun oluyor istediğin kadar bilgilendirsen de ilgilenen de genlerden gelen bazı karakter özelliklerini çocukta görüyorsun. O yüzden denk insanlar karşılıklı evlenmeli ki çocuklar da ikisine de uygun olarak yetişsin. İnsan istediği kadar seviyorum desin içerisinde saygı yoksa merhamet yoksa hepsi biter.”* Görüşmeci 5(Kadın, 52 yaş, temizlik işçisi) Kişi birtakım yetkinliklere ulaşmadan, deneyimler ve eylemler sürecine girilmemesi yönünde bir beyanda bulunmaktadır. Evliliğin fitrat yönüne vurguda bulunan katılımcımız, bunun insan doğasında olan bir eylem olduğuna dikkat çekmektedir. İnsan gerçekliğinde yer alan sevgi, ilgi vb. duyguların ya da eylemlerin yol açtığı hislerin, evlilik kurumunun var olması için bir işlev gördükleri ileri sürülmektedir. Dinin de aile olmayı ve evlenmeyi öğütlemesi katılımcımız açısından evliliğe dair kutsallığın ve iyi bir yol olduğuna dair vurgunun pekiştirilmesi için kullanılmıştır. Sevgi, evlilik ve birlikteliğin sonucu olan çocuğun dünyaya getirilmesi ve yetiştirilmesi, kutsal eylemler olarak algılanmaktadır. Bu kutsal eylemlerin temelinde yer alan güdüleyici işlevin dinamiği ise sevgi ve denklidir. Biyolojik faktörlerin etkisinde canlılığın yapısının dış dünyaya elverişli olması için çiftlerin uygun yapıda olmaları

vurgulanmaktadır. Karakter ve kişilik yapıları farklı kişilerin olumsuz özelliklerinin çocuğa geçeceği inancı, katılımcının bu durum üzerinde denklik ilkesi ile kontrol yaratılacağı algısını ya da inancını meydana getirmiştir. Tüm önermelerin kökeninde yer alan sevgi kavramının eylemden yoksun dilsel ifadesinin anlamsız olduğu ve sevginin içeriğinde saygı ve merhametin eşlik etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aksi takdirde tüm çabalar ve beklentiler boşa çıkmaktadır. Katılımcımız bilim ve din ekseninde toplumsal tecrübe ve deneyimleri ışığında evliliğe dair, aileye dair bakış açısını sunmuştur. Burada temel olarak karşımıza çıkan argümanlar; sevgi, saygı, merhamet, denkliktir.

Bir diğer katılımcımızın evliliğe dair bakış açısı ise şu şekildedir; *“Bence evlilik bir çeşit hayat arkadaşlığı. Hayatın getirdiği hem güzel şeyleri paylaşmak hem de sıkıntı olduğunda onu göğüslemek. Ama en önemli şey sevginin paylaşımı ve ev arkadaşlığı aslında. Sadece aşk sevgi beğenme olayı yeterli değil saygı ve anlayış da olmalı ayrıca hayattan beklentiler de aynı olmalı. Kimisi mal mülk edinelim diyor kimisi gezelim diyor kimisi eğitirim istiyor kariyer istiyor çok karmaşık bir durum beklentiler paralel olmalı.”* Görüşmeci 9 (Kadın, 50 yaş, hâkim). Birlikte olma, bu birlikte olma durumunu yasalar ve toplum nazarında resmiyete dökme hali olan evlilik süreci, katılımcımız açısından süren tekil yaşamın eşlik edeni olarak, hayat arkadaşlığı adı altında vurgulanmaktadır. Evlilik, kişinin yaşamına bir diğer insanın eklenme süreci biçiminde vurgulanmaktadır. İnsan eylemlerinin olumlu veya olumsuz getirileri karşısında tek başına olmanın yarattığı güçsüzlük haline bir çözüm olarak görülmektedir. Ev içi birlikte yaşama sürecinde eylemler ve deneyimlerin sevgi bağı etrafında paylaşılması en önemli faktör olarak algılanmaktadır. Kişilerin evliliğe giden yolu döşeyen taşları arasında yer alan aşk, sevgi, beğeni süreçleri önemli olsa da yeterli olarak görülmemekte ve saygı, anlayış hayata dair beklentilerin uyumu da sürecin temel bileşenlerindedir. Katılımcının düşüncesine göre ekonomik istekler, keşfetme ihtiyaçları, eğitim hayatı ve kariyer planları çiftler açısından ortak noktalarda buluşmalıdır. Bunlar benzer noktalarda olmadığında evliliğin işlevini sekteye tutabilir.

İnanç ve bilimsel argümanların evlilik kurumuna yönelik tasvirde yer alması, katılımcımızın bilgi, tecrübe, inanç ve düşüncelerinin harmanlanarak içerisine gireceği

eylem süreçlerine dair perspektifini oluşturmaktadır.

Evliliğin bir diğer kişiyle beraber çıkılan yol arkadaşlığı olduğuna dair vurgu bir başka katılımcımız tarafından da vurgulanmaktadır.

Çiftlerin birbirleri için ne anlam ifade etmeleri gerektiğine yönelik vurgulamaları katılımcımız şu şekilde özetlemektedir: *“Benim için evlilik demek hayat arkadaşlığı demek. Benim dertlerime derman olması demek. Arkadaş, sevgili, anne ben ona baba. Her şey olmaktır. Yeri geldiğinde çocuğum içinde onun için de sabahlara kadar uyumamışım. Kendimden önce eşimi düşünürüm. Yemek yapmasın, çamaşır yıkamasın ama benimle sohbet etsin yeter benim için.”* Görüşmeci 12(Erkek, 52 yaş, Eczane teknisyeni). Bir kişinin problemi evlilik ile birlikte artık diğer eşinde problemi olmaktadır. Bir diğer eşin sorunun çözüm kaynağı diğer eş olmalıdır. Evlilikten temel beklenti bu şekilde olmaktadır. Kişi tek bir rolün içerisinde hareket etmemekte, aynı zamanda baba, anne, sevgili, eş ve her şey olabilme kabiliyetini de sergileyebilmelidir. Kendi önceliğinden önce diğer eşin önceliğinin yeğlenmesi durumu yaşanabilmektedir. Kişi, yapılan fedakârlıkların neticesinde diğer eşten birtakım davranış örüntüleri beklemektedir. Beklentilerin karşılık bulunması için yapılan fedakârlıklar ve eylemler neticesinde istenilen sonucun alınmaması, kişilerde hayal kırıklığına ve evliliğe dair bakış açısına olumsuz olarak yansımaktadır. Eşlerin, bireyler halinde eylem kümelerinin farklılık içerse bile kendileri için meydana gelen hareketlerden oluşması, evliliğin başarısız olsa bile taraflar açısından yaşanan çöküntü durumunu önleyici bir işlev olacaktır.

Bir başka katılımcımız ise evliliğe dair bakış açısını beklentilerini şu şekilde sıralamaktadır: *“Eş olmak, aile olmak benim için; yeni bir aile kurmak, hem kendisine hem çocuklarına anne olmak, aynı evde ortak bir çatıda uyumak. birlikte yemek birlikte yatmak demektir. Ama ben bunların hiçbirini yaşayamadım.”* Görüşmeci 15(Kadın, 26 yaş, Ev hanımı). Eş, aile, yeni bir çatı altında yeni bir aile, eşe ve eşten olan çocuklara anne olmak, aynı çatının altında aynı yastığa baş koymak, katılımcımız için evlilikten beklediği temel şeylerdir. Ama bu isteklerin evlilik eylemi ile birlikte meydana gelmemesi kişinin beklentilerinin karşılıksız kaldığını ve evlilik kurumuna yönelik bakış açısını etkilemiştir.

Katılımcılarımızdan bir diğ erinin evliliğ e dair ifadeleri bu kuruma yönelik olan inancının kalmadığ ının en net biçimi olarak sunulmuştur. Katılımcımızın evliliğ e yönelik bakış açısı şu şekildedir: “Dünyaya bir kere daha gelmek gibi bir şansım olsa evliliğ i düşünmem. Ben özgürlüğ üme düşkün bir insanım ve evlilik benim için tutsaklık, özgürlüğ ümün kısıtlanması.” *Görüşmeci 13(Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi)*. Katılımcımız ikinci bir yaşam hakkına sahip olma şansına eriş e evlilik deneyimini yaşamak istemeyeceğ ini belirtmiştir. Bunun sebebi olarak da özgürlük haline olan tutkusunu öne sürmektedir. Evlilik, kişi için var olan özgürlük alanının bir başkası tarafından kısıtlanması olarak algılanmaktadır. Burada kişinin evlilik sürecinde diğ er eş ile yaşanan durumların, hayatı üzerinde meydana getirdiğ i etki sonucunda ulaşıldığ ını göstermektedir. Kişilerin, kendi eylem alanlarını düzenleme özgürlüğ ünü diğ er fertlerin hayatları içinde işletme girişimleri, olumlu bir karş ılıklı ilişki ortamının oluşmayacağı nın somut göstergesidir. Kişilerin kendi yaşamlarına dışarıdan gelen doğ rudan müdahale, bu eylemi gerçekleştiren diğ er kişinin bunu yapma hakkını, kendinde bulduğ u evlilik kurumuna dayandırması, olaydan olumsuz etkilenen taraf içinde evlilik kurumuna yönelik olumsuz atıfların yaş andığ ı bir baş ka süreci doğ urmaktadır.

Kadın ve erkek için madalyonun farklı yüzlerini temsil etmektedir evlilik. Burada katılımcımız evlilik sürecinin boşanma ile sonuçlanmasına yönelik düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: “*Boşu boşuna evlendiğ ini anlıyorsun. Zaman kaybınla yüzleşiyorsun. O kadar emek veriyorsun ama sonu bir hiç. Boşu boşuna zamanını emeğ ini harcıyorsun. Para zaten ayrı bir mesele. 200 bin lira harcadım hepsi boşuna. Zamanımı çald ı hepsi boşuna.*” *“Görüşmeci 14 (Erkek, 29 yaş, Elektrik Teknikeri)*. Olumsuz bir evlilik deneyimi sonrasında bireylerde tüm hayat süreçlerine karşı bir boşluk hissi oluşabilmektedir. Zaman ve emek verilen bir istekler silsilesinin sonucunda elde edilen sonucun diğ er eş in süreçten ayrılması isteğ i ile boşanmanın meydana geldiğ i durumda kişi, kendini boşa kürek çekmiş olma hissi ile karşı karşıya bulmaktadır. Evlilik sürecinin maddi boyutu kültürel birtakım gerekçeler ile erkek olan aktörün sorumluluk alanına bırakıldığı için kişinin maddi olarak da başarısız bir girişimde bulunmuş olma düşüncesi hayatında yer edinmektedir. Zaman,

emek, çaba ve para, sürecin içerisinde rol oynayan etmenlerdir. Bu etmenleri karşılamak için fedakârlığı daha fazla yapan taraf, sürecin olumsuz sonuçlanması ile de kendine ve sürece daha çok yüklenen taraf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evlilik süreci, fertlerin birbirlerini evlenmeden önce bilmedikleri yönlerini keşfetme sürecini de temsil etmektedir. Bu süreç, kimi zaman mutluluklara kimi zamanda mutsuzluklara sebep olsa da sürecin kaçınılmaz bir parçasıdır. Kişi, kendini göstermeye çalıştığı kişi gibi durumunu sınırlı zamanlarda başarılı bir şekilde gerçekleştirse de hayatının büyük bölümünü beraber geçireceği ve eylemlerinin bütününe yakını aynı ortamda sergileyeceği birisine karşı başarılı olamaz. Katılımcımızın bu sürece yönelik ifadeleri şu şekildedir: *“Hayatı paylaşmak bence, evlilikte her şeyin ortak oluyor. Artık ikinizin hayatı oluyor. Birlikte yaşamak çok farklı bir şey bazen sen görmezden geleceksin bazen o görmezden gelecek. Mesela ben çorba içmeyi sevmiyorum o seviyorsa ben o çorbayı sırf o istediği için içmemek gerekir. Yapmak istemediği bir şeye zorlayamazsın. Sınırları belirlemek lazım bu hayatta her şey için geçerli. Kendinden çok ödün verdiğinde karşıdaki daha fazlasını istiyor. Ben mesela eşimin bazı huylarını biliyordum düzeltirim diye evlendim ama yok öyle bir şey. Evlenince düzelmiyor onun kendi kendini düzeltmesi gerekiyor.”* Görüşmecisi 16(Kadın, 39 yaşında, Ev hanımı) Evlilik hayatın bölüşülmesi, iki kişinin bir hayatı olarak tasvir edilmektedir. Birlikte yaşama sürecinde aynı mekânın kullanılması, kişilerin süreci başarılı sürdürebilmeleri için karşılıklı olarak birtakım eylemlere ve kişilik özelliklerine dönük kayıtsızlık rolünü hayata geçirmeleri ile mümkündür. Kişilerin aynı eylemlerden hoşlanmıyor olması, eylemi seven eşin, sevmeyen eşe yönelik saygı ve zorlamama davranışı ile mutlu birlikteliği meydana getirmektedir. Evlilik içerisindeki ortam yaşamda bireyler karşılıklı olarak ortak eylemlerde buluşmak durumunda kalırlar ve istemedikleri ortak eylemler söz konusu olduğunda gerginlik artabilmektedir. Olması gereken sınırların net olması ve kişilerin ortak yaşam kültürü içerisinde bireysel yaşam kültürünü canlı tutabilmelerinden geçmektedir. Kişilerin, diğeri için ödün verme durumu, daha fazla ödün talep edilmesi gerçeği ile karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kişileri olduğu gibi kabul etmeme veya değişim yaratabilirim düşüncesi başarıya ulaşamadığında, evliliğinde sürdürülmesi için gerekçeler de ortadan

kaybolmaktadır.

Evliliğe dair beklentilerin başarısızlığa uğraması, kimi zaman eylemin kendisine, kimi zamanda eylemi gerçekleştiren aktörlerden herhangi birine yüklenebilmektedir. Bir başka katılımcımızın evliliğe dair bakış açısı şu şekildedir: “ *Eş olmak benim için arkadaşlık demek, romantiklik demek. Ben bunu yaşamayı çok istedim ama olmadı. Eşinle aynı evin içerisinde uyumlu kavga etmeden yaşamak kadar güzel bir şey yok. Sanırım önemli olan doğru kişiyi bulmak.*” Görüşmecisi 22(Erkek, 35 yaşında, Doktor). Evlilikte eş ile kurulan ilişki formuna yönelik tanımlamalar, kişilerin gündelik hayatlarında evlilik beklentilerini bizlere yansıtmaktadır. Katılımcımız bu durumu evliliğe dair, eş olmaya dair bakış açısını ‘arkadaşlık ve romantiklik’ ile özetlemektedir. Kişi, algısında ve düşüncesinde, karşılıklı olarak olumlu sonuçlar aldığı ilişki formları üzerinden evlilik sürecinde aynı performansı yaşamak istediğini ama bunun gerçekleşmediğini ifade etmektedir. Uyumlu olmak, kavga etmemek, umulan bir birlikte yaşam isteğinin ifadeleridir. Bu durumun meydana gelmemesi ve istenilenin elde edilememesi, kişinin karşısındakinden kaynaklı bir duruma dayandığını ve role uygun özelliklere sahip kişi ile amaçlananın yaşanabileceğini göstermektedir. Kişinin evliliğe dair bakış açısı değişmemekte sadece kendi talihsizliğinden kaynaklı durumun aslına uygun içeriğini yaşayacak kişiye denk gelmemiş olmasından dolayı başarısız olduğu vurgulanmaktadır.

Boşanmış kişilerin aile olmaya, evliliğe yönelik beklentilerini ve bakış açılarını öğrendiğimizde gerçeklerle karşılaştırarak kişilerin evlilik kurumdan aldıkları ve alamadıkları verimi görmekteyiz. Evlilik; sevgi, saygı, merhamet, karşılıklı anlayış, özgürlük alanlarının durum haddi dışında aşılması, diğeri için fedakârlık yapabilmek, denk olmak ve anlayış etrafında örülmektedir. Kişiler, kendi ideal evlilik hayatı tasavvurlarının karşılık bulmadığı durumlarda ve olumsuzlukların hayatlarını kötüye çevirmeye başladığı noktadan sonra, var olan durumu devam ettirmek için mantıklı gerekçeler üretme arayışına girdikleri ve bu gerekçelerin gerçekliği taşıyamadığı yerde de boşanma eylemine başvurarak, kurmaya çalıştıkları eylem düzenini yeni bir eylem düzeni için yıkmaktadırlar.

2.3. Boşanma Sonrası Evliliğe Bakış

Bireylerin hayatlarını beraber yaşamak ve ortak yükümlülükler altına imza attıkları evlilik sonrasında boşanma ile bu kişilerin; evliliğe bakış açılarında meydana gelen değişiklikler, yeniden bir aile kurmaya dönük beklentileri ve boşanma sürecinden sonra yeniden evlenen bireylerin yeni deneyimleri, aile olma ve boşanma süreci hakkında bizlere anlayış sunmaktadır. Bireylerin kimi zaman boşanma sonrasında tekrar evlilik yaptığını görmekteyiz. Kişiler zorlu deneyimlerden sonra yeni bir evliliğe kendilerini zorunlu hissedebilmektedirler.

Kişilerin boşanma süreci ve boşanma süreci sonrası evliliğe yönelik bakış açıları yaşamış oldukları deneyimlerin derecesine göre kişilerin eylemlerini etkilemektedir. Katılımcımızın boşanma ve sonrasına dair aktardıkları şu şekildedir: “ 2. bir evlilik yaptım o da kısa sürdü şimdi artık düşünmüyorum. 2. evliliğim altı ay sürdü eşim ilk eşini özliyormuş o nedenle ayrıldık. Bana diyordu ki evi temizlemiyordun, kadınlık yapmıyordun bunları söyledi mahkemede ama bunlar gerçek değildi. Mahkemede bahane etti. Oğlum artık büyüdü ve evlenmeni istemiyorum diyor. Bende düşünmüyorum artık hevesim kalmadı.” Görüşmeci 2 (Kadın, 33 yaş, Satış elemanı). İlk evliliğin başarısız olmasından dolayı ikinci evlilik gerçekleştiren katılımcımız, kendisi de daha önce bir evlilik yapmış olan ikinci eşinin, birlikte yaşayamadıklarına dair söylemleri üzerinde kısa bir zaman sonra bu evliliğini de sonlandırmıştır. Kişinin boşanma gerekçesi oluşturmak adına öne sürdüğü ‘ev temizliğini yapmama, kadınlık yapmama vb.’ söylemler, kadının ev içi roller üzerinden kişi de bir kusur olduğu algısı yaratarak, evliliğin sonlanması gerektiğine dair vurguyu göstermektedir. İşlevler üzerinden kişinin karşılıklı süreçte fayda sağlamadığını öne sürme eylemi, kişinin evlilik ile özdeşleşen kalıplara başvurarak kendini haklı çıkarmaya çalışma sürecini yansıtmaktadır. Katılımcımız bu iddiaların geçerli olmadığını, boşanma gerekçesi olarak öne sürüldüğünü ifade etmektedir. Katılımcımızın oğlunun büyümesi ve annesinin yeniden evlenmesine sıcak bakmaması üzerine olumsuz deneyimler yaşadığı iki evlilik geçirmesinden de kaynaklı, artık evliliğe dair bir arzusunun olmadığını vurgulamaktadır.

Bir mücadele alanı olan evlilik sürecinde çiftlerin karşılıklı çabaları, emeğin boşa

çıkmasını önleyici bir etkidir. Boşanma sürecinden sonra deneyimlerini aktaran bir başka katılımcımızın ifadeleri ise şu şekildedir: “ *Kendime yeni bir yuva kurmayı düşünmedim hep çalıştım hep güçlü kalmaya çalıştım. İşime verdim, birikim yaptım kızımın okul masraflarına harcadım.*” Görüşmeci 3 (Kadın,34 yaş, Satış elemanı). Kişi boşandıktan sonra, içine düşmüş olduğu hayatta kalma mücadelesinde, yeniden evliliğe dair bir niyetinin oluşmadığını ve tüm çabasını kendini güçlü tutmaya ve iş sürecine aktardığını ifade etmektedir. Katılımcımızın okul çağında bir kız çocuğuna sahip olması ve onun hayat koşullarını iyileştirme adına bir mücadele süreci sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ekonomik özgürlük ile birlikte yaşam koşullarında meydana gelen iyileşmenin gerçekliğinin farkında olan katılımcımız, aynı zorlukları kendi kızının da yaşamaması için çabalamaktadır.

Deneyimler sürecinde olumsuzlukların akamete uğrattığı aile birleşimi, boşanma ile birlikte dağılmaya ve kişilerin bu süreçte edindikleri tecrübeler ile yeni hayatlarına devam etme süreçlerini getirmektedir. Bu süreçte kişiler aşırı kuşkucu, güvensiz ve sadece kendi faydasını önceleyen kişiler haline gelebilmektedirler. Bir katılımcımızın bu süreci yansıtan ifadeleri şu şekildedir: “*Onun yüzünden insanlara olan güvenimi yitirdim. Her zaman kendimi kollamayı öğrendim. Boşanmadan sonra duygularım çok zedelendiği için bir daha asla o imzayı atmayacağım dedim. Aynı evin içerisinde bir insanla asla yaşamayacağım dedim. O yüzden hayatıma giren insanı bu standartlara uyacak birini seçtim. Geldiğinde misafir gibi yiyecek ama sonra gidecek ve sınırlarını bilecek birini seçtim. Hayatımda bir insan var o da bana çok destek oluyor. Beraber çalıştık beraber kazandık. Artık hayatımın iplerini kimseye vermek istemiyorum. Geçmişteki kötü şeyleri tekrar yaşarım diye çok korkuyorum.*” Görüşmeci 4(Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Katılımcımızın başına gelen olaylar, diğerlerine yönelik tutum ve eylemleri üzerinde etkide bulunmuştur. Boşanma süreci kişi de duygusal tahribata sebep olduğu için kişi, duygusal yıkım ve duygusal yıkıma sebep olan boşanma eylemi, bir daha gerçekleştirilmemesi gereken bir durum olarak ifade edilmektedir. Evlilik sürecindeki olumsuz deneyimler kişinin boşanma sonrasındaki hayatında da güven problemi yaşamasına hatta kimi zaman hayatında kendine özel güvenli alan yaratmasına sebep olabilmektedir. Sonraki süreçte kişinin hayatına giren yeni kişilerin, bir önceki evlilikten miras alınan olumsuzlukların meydana gelmeyeceği kriterler etrafında

kurulmaktadır.

Kişinin hayatına giren yeni kişi, bir önceki süreci hatırlatmayan ve yeni süreçte güzel olan şeyleri inşa edecek birisi olarak seçilmiştir. Karşılıklı kazanç ve karşılıklı tüketim esas tutulmaktadır. Kişi, kendi hürriyetini sınırlayıcı ilişki biçimlerinden uzak durarak ikili ilişkileri artık kendi özgürlüğünü sınırlamayacak formda inşa etmektedir. Geçmişin olumsuz deneyimleri tekrardan farklı aktörler ile gerçekleşir korkusu, katılımcımızın peşini bırakmamaktadır. Bu endişe mevcut yeni ilişki ağları üzerinde kişinin sürekli sorgu ve denetim kurmasına, formun olumlu biçiminin bozulmaması için ekstra çaba harcamasına neden olmaktadır.

Evlilik, kişinin rızası dışında meydana gelen bir durumsa ve kişi bu süreçte boşanmaya yaşanılardan sonra karar vermişse, evliliğe dair kendi iradesinin bulunduğu bir başka süreç yaşama arzusunu sürdürmektedir. Katılımcımızın ifadeleri şu şekildedir: *“Tabi ki düşünürüm. Hayatımda yaşanmamışlıklarım var. İstedğim insanla evlenmedim, sürekli baskı içerisindeydim. Hiç insan olduğumu hissetmedim. Bana varlığımın önemli ve değerli olduğumu hiç hissettirmediler. Hep küfür, hakaret ettiler . Ben sevmeyi seven bir insanım sevseydi sevgisini hissetseydim onu da severdim. Karşıma iyi bir insan çıkarsa fikirlerimiz farklı olsa da kabul ederim. İyi bir insan olursa tabi ki evlenmeyi isterim.”* Görüşmeci 5(Kadın, 52 yaş, Temizlik işçisi). Kişi, istediği şeyleri yapamadığı bir durum içerisinde kaldıktan sonra bu durumları yaşayabileceği bir başka alternatif istemektedir. Katılımcımız, evlenmek zorunda kaldığı insanı kendi hür iradesi ile seçemediğini ve bu süreçte yoğun baskı altında kaldığını ifade etmektedir. Kendi varoluşu, evlendiği kişi tarafından katılımcımıza hissettirilmemiştir. Ağır söylemler ve hakaretler, kişinin kendine yönelik benlik algısı üzerinde olumsuzluk yaratarak değersiz olduğu hissini doğurmuştur. Karşı taraftan sevgi beklentisi karşılıksız kalınca, kişinin evlendiği insana yönelik olumlu hisler yaratması mümkün olmamıştır. Katılımcımız hayatında kendisine yönelik olumsuz yargılamalar içerisinde olmayacak bir eş adayı istemektedir. Düşünce ve inançların farklılığı, iyi olma hali üzerinde olumsuz sonuçlar yaratmayacaktır. Evlilik sürecinde kişilerin karakter özellikleri sürecin seyrini etkilemektedir. Kişilerin iradeleri dışında oluşan durumlarda bile kişiler kendilerine uygun bir atmosfer yaratmak için gerekçeler arayarak

evliliği sürdürme gayreti gösterse de tek tarafın çabası yeterli olmamaktadır.

Evlilik sürecinde olumsuzlukların meydana gelmesi ve süreç sonucunda boşanma yaşanması ile birlikte kişilerin çocuk sahibi olmaları, yeniden evliliğe dair vurguları olumsuz etkilemektedir. Katılımcımızın süreçle ilgili ifadeler şu şekildedir: *“Büyük konuşmayayım ama kesinlikle hayır demek istiyorum. Asla bir daha evlenmem. Bana çok ters bir davranış. Ben istemem artık bir adamla bir araya gelmeyi benim çocuklarım var. Benim isteyebileceğim tek şey hayat arkadaşı olmasıdır kendi maddi gücüm var ama ben yol arkadaşı da istemiyorum. Bir erkekten hiçbir şey beklemiyorum.”* Görüşmeci 6(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Evliliğe dair yeniden bir deneyimin oluşabilme ihtimalini de içeren şekilde reddeden katılımcımız, yeniden evlenmek istememe düşüncesini çocuk sahibi olmaya bağlamaktadır. Kendi maddi gücünü yaratacak kaynaklar elde etmesi sonucu bir erkekten en fazla kendisine yoldaşlık yapmasını beklemektedir katılımcımız. Erkeklere dair herhangi beklenti içinde olunmadığı vurgulanmaktadır. Yeniden evlilik ve çocuk sahibi olmak arasında yer alan negatif ilişki, toplumun kadından annelik kimliği içerisindeki rolü yerine getirmesini beklediği gerçekliği yansıtmaktadır. Çocuk sahibi boşanmış bir kadının yeniden evlilik sürecine yönelik adımı, cinsellik arzularına engel olamayan kadın imajı yaratarak, onun kutsal anne durumuna gölge düşüren bir gerçekliği yaratacaktır. Kişiler, örtük olarak bu durumun baskısından kaçınma stratejisi olarak evlenmeye dair diğer deneyimlerden uzaklaşabilmektedirler.

Kazanılan deneyimlerin yerine daha iyisini koyabilecek bir eş adayı olursa ancak o zaman kişi yeni bir evlilik sürecine olumlu yaklaşmaktadır. Katılımcımız bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Yok yapmadım. Düşünmem çünkü bende çok büyük bir güvensizlik var insanlara karşı. Kolay kolay kimseye güvenemiyorum. Sadece erkeklere değil bayanlara da güvenemiyorum. Hemen gardımı alıyorum insanlara karşı sanki zarar görecekmis hissinde kapılıyorum. Bu nedenle 2. bir evlilik düşünmem. Ancak tanıyacağım çok iyi tanırım öyle olabilir o da çok zor.”* Görüşmeci 8(Kadın, 53 yaş, Ev hanımı). İkinci evlilik yapmayan katılımcımız, bu durumu düşünme gibi bir aksiyonda bile bulunmamaktadır. Biten evliliğin kişi de diğer insanlarla gireceği yeni ilişkilerde güven duyma duygusunu yok eden ve sürekli temkinli hareket etmesini gerektiren bir davranış

örüntüsü kazandırmasından kaynaklıdır. İkinci bir evliliğin ihtimal olabilmesi için bu adayın her açıdan tanınmış olması şartı, kişinin hayatında kriter olarak yer edinmiştir. Evlilik deneyimi, kişinin hayatında diğer deneyim süreçleri üzerinde de sorgulayıcı bir karakter edinmesine yol açan bir sürece dönüşebilmektedir.

Olumsuz içerikli tecrübeler kimileri için ne istemediklerini anlamlarına sebep olurken kimileri içinde ne istediklerini daha iyi anlamlarına sebep olmaktadır. Katılımcımız bu durum hakkında şunları aktarmaktadır: *“Evliliğe bakış açım artık daha net. Yaşımdan ve yaşadıklarımın kazandığım bir netliğim var artık ne istediğimi biliyorum. İkinci evlilik düşünüyorum çokta istiyorum. Hayatımda biri var ama henüz evlilik yoluna girmedik.”* Görüşmeci 7(Kadın, 27 yaşında, satış elemanı). Evliliğin kendisi için ne olduğunun netlik kazandığı bir süreç sonrası katılımcımız, isteklerinin net olduğunu vurgulamaktadır. Bir başka evlilik deneyimi arzulanma gerekçesi, bir önceki süreçten kazanılan tecrübe ve deneyimlerin daha iyi olanı yapabilmeye dönük kişi de yarattığı algı ve özgüvendir.

Zaman, kişinin olayları daha net sorguladığı ve isteklerini yeniden gözden geçirip daha sağlıklı kararlar alabildiği deneyimler de insanlara sunabilmektedir. Katılımcımız bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“ İlk boşandığımda hiç düşünmüyordum ama şuan öyle değil. Oğlum da gidince tek kalacağım. Ben ömrümün kalanını tek başıma geçirmeyi mantıklı bulmuyorum. İnsanın yemek yerken bile arkadaşına ihtiyacı var. Soğuk bakmıyorum iyi biri olursa düşünürüm. 23 yaşının verdiği cahil cesareti ile değil de daha düşünerek bakarım.”* Görüşmeci 9(Kadın, 50 yaş, Hâkim.) Boşanma sürecinin başlarında kişi, evlilik fikrine kendini kapatarak yaşanan olumsuzlukların etkisinden kurtulmayı temel gereklilik haline getirmiştir. Bir kişi yaşadığı olumsuz bir deneyim sonucu aynı şeylerin bir daha olmaması için faturayı kendine kesme düşüncesinin mantıklı olmadığını dile getirmektedir. Sosyal bir canlı olmanın getirdiği, diğeri ile karşılıklı etkileşimin zorunluluğu, kişiyi yeni deneyimlere atılmayı mantıklı hale getirmektedir. Kişi, zamanında ölçüp tartmadan verilen kararların sonucunda yaşadığı olumsuzluğun yaşanmaması için daha temkinli hareket edilerek aşılabileceği gerçekliğini kendisi için faydalı bulmaktadır.

Evlilik her ne kadar iki kişilik bir eylem olarak görülse de, toplumsal bir sürecin yansımaları olarak diğerlerinin de gündelik hayatlarını temsil eden boyutu ile sürece dâhil olarak kişilerin eylemleri üzerinde etki meydana getiren bir hal almaktadır. Katılımcımızın durumu ifade eden söylemleri şu şekildedir: *“Başta istemedim ama yeni eşimle tanıştıktan sonra baktım ki o çok farklı. Yeni bir evlilik yapmak bence çok zor. Hem toplum tarafını düşünüyorsun yine anlaşılamazsam insanlar sorunu bende bulur diyorsun. Ama her şeye rağmen hayatta yalnız geçmiyor.”* Görüşmecisi 10 (Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Kişinin almış olduğu kararlar, hayatına yeni giren bir başka insan tarafından değiştirmesine neden olabilmektedir. Yeniden evliliğin zorlukları, katılımcımız tarafından şu durumlar etrafında sıralanmaktadır: Olayın toplumsal boyutu ön plana çıkarak yeniden başarısız bir aile kurma girişimi, diğer insanlar nezdinde sorun kaynağı olarak algılanma korkusu tarafından biçimlendirilmektedir. Kişinin bu korku ile tek yaşama düşüncesi arasında seçim yapmak zorunda kalması, eylemin diğer aktörlerinin sürece etki boyutlarından dolayı doğmaktadır.

Evliliği bir demir kafes olarak görme düşüncesinden sıyrılarak başarısız bir sürece dönüşeceğinin anlaşılmasından sonra kişinin deneyimleri neticesinde eylem biçimlerini yönetme kapasitesi artmaktadır. Katılımcımız bu durum hakkında şunları ifade etmektedir: *“İkinci bir evlilik yapmayı düşünürüm kafamı attırırlarsa evliliğimi sürdürmeye çalışayım demem gene boşanırım. 2 insan bir araya geliyor ama maddi manevi bütünleşmesi gerekmiyor, her şeyini bilmesi gerekmiyor, maddi açıdan bütçelerin ayrı olması gerektiğinin farkındayım artık. Kesinlikle sonuna kadar aidiyet beklentim yok.”* Görüşmecisi 11 (Kadın, 37 yaş, Diş Hekimi). Evlilik, yeniden denenebilir bir eylem ve sürecin devamı kişinin tahammül sınırları mukabilinde devam etmektedir. İki kişinin birlikteliği, karşılıklı zorunluluklara yol açacak davranış örüntülerine kişileri mecbur kılmamalı. Bu durum içerisinde, maddi kazançların bir tarafın sömürebileceği bir durumu yaratmayacak şekilde inşa edilebileceği gerçeğini kişinin farkına varması da vardır. Kişinin hayatına dair en küçük ayrıntıların eşler tarafından bilinme zorunluluğu da evliliğin özünde olan bir durum değildir. Bu durumu yaratma ve evliliğin bir gerçekliği haline getirme gayreti, kişiler arası sevgi ve güvenin zedelenecek boşanma sürecini yaratan yolu meydana getirmektedir. Aidiyet beklentisinin karşılık bulmaması, kişinin sahiplenme sürecine girmesi ve kişiye

yönelik alan ihlalinde bulunmasına neden olarak kişilerin eşya kabiline birbirlerine davranarak niyetlenen ile gerçekleşen arasında zıtlık yaratıp, ailenin dağılmasına neden olmaktadır.

Temel nokta, kişilerin yarattıkları konfor alanını olumsuz etkilemeyecek bir evlilik sürecine yönelik düşüncelerinin evrilmiş olmasıdır. Katılımcımız yeni bir evlilikten beklentisini şu şekilde ifade etmektedir: *“İkinci evliliği yapmayı düşünürüm ama kriterlerime uyarsa. Benim istediğim huzur, huzuru bulduğum insanla evliliği düşünürüm. Ben bulaşık, yemek için evlilik istemem ben her şeyimi yapıyorum huzurumu bozmasın yeter.”* Görüşmeci 12(Erkek, 52 yaş, Eczane teknikeri). Kişi, kendi hayat standartlarına ve beklentilerini uyacak bir adayın mevcudiyeti halinde evliliği yeniden gündemlerine alacaklarını ifade etmektedir. Huzur beklentisi, kişinin kendi konfor alanına saygılı adayın mevcudiyetine işaret etmektedir. Temel ihtiyaçların karşılanmasından ziyade kişi kendisine sorun yaratmayacak bir ilişki ağı yaratmayı hedeflemektedir.

Evliliğin yeniden meydana gelmesi için temel beklentilerin yanında kişiyi eyleme sevk edecek güçlü bir argümanın da meydana gelmesi bir gereklilik haline gelebilmektedir. Katılımcımız bu konuda şu ifadeleri aktarmaktadır: *“Düşünmüyorum hayatta yapılacaklar listemin sonunda bile değil yok. Şu an tek amacım hayatta kalmayı başarmak ve çocuklarım için bir şeyler yapmak. İş olsun diye biriyle evlenmek istemem ancak âşık olmam gerekir. Bir erkeğe maddi olarak kendimi garantiye alayım diye bakmıyorum. Karşıma çok çıktı evlen, zengin biriyle dediler ama ben ayaklarımın üzerinde durmayı seçtim.”* Görüşmeci 13(Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi). Listenin sonunda bile yer almayan bir eylemin yine de meydana gelebilmesi için ‘aşk’ unsurunun öne sürülmesi, kişiyi bu eyleme sürükleyecek mantıklı gerekçelerden ziyade duygu halinin sevki ile mümkün olabileceğini yansıtmaktadır. Mantık ilkeleri çerçevesinde aynı kapıya çıkma ihtimali olan eylemin mevcut amaçlara (çocukların ve kendisinin geleceği) yönelmiş olmaktan kaynaklı reddinin kuvvetli ve kolay olması durumu, aşk duygusunun aracılığı ile aşılabilmektedir. Kişinin maddi ihtiyaçlar ile bir başkasını hayatına alma düşüncesi, bir önceki evliliğin kişinin hayatında yarattığı tahribattan kaynaklı uzak durulması gereken bir seçenek olarak belirlenmesi anlaşılması mantıklı bir eyleme işaret etmektedir.

Kişilerin, yeniden evlenecekleri kişilere dönük beklentileri tamamen bir önceki evliliklerinin kendilerine katmış oldukları deneyimlerin sonucu olarak ifadeye dönüşmektedir. Katılımcılarımızın genel olarak aktardıkları şu şekildedir: *“İkinci evlilik yapmayı düşünüyorum. Karşıma gerçekten iyiliği, kıymeti bilen biri çıkarsa. Ayrıca önce kendimle ilgili halletmem gereken şeyler var önce kendimi toparlamalıyım” Görüşmeci 14(Erkek,29 yaş, Elektrik teknikeri):*

“Tabi ki doğru bir insan çıkarsa neden olmasın. Ben seversem karşı taraf beni severse neden olmasın çok isterim. Hayallerimi gerçekleştirebileceğim biri olsun isterim.” Görüşmeci 14(Erkek,29 yaş, Elektrik teknikeri)

“İlk eşimle boşanıp tekrar evlenmiştim. Başka biriyle evlenmeyi de Evet düşünürüm. Ne kadar çok tanıyacağım desem de tam tanıyamıyorsun ama bu sefer daha bilinçli olurum artık bir de anneyim. Çocuk olunca hayata bakış açım değişti hayatıma girecek kişi onu mutlu edebilecek olmalı.” “Görüşmeci 16(Kadın, 39 yaş, Ev hanımı).

Kişi, kendini olumsuz etkileyen süreçten sonra toparlanma aşamasını başarıyla geçirdikten sonra kendisine yönelik kıymet ve iyilik bilen adaylarla bu sürecin yeniden oluşması için engel görmemektedir. İsteklerin hayata geçirilebileceği karşılıklı sevginin bulunduğu bir etkileşim ritüeli, kişilerin sonuç olarak evlenmeleri için yeterli olabilmektedir. Aynı adayla iki başarısız evlilik durumu sonucunda kişi yine de evlilik düşüncesine kendini kapatmayabilmektedir. Çocuk sahibi olunması, kişiyi karşı tarafa yönelik bilinçli olarak hareket etmeyi ve tanıma ihtiyacını daha gerekli bir durum haline getirmiştir. Kişinin kendi ihtiyaçlarına yönelik bir adayın ihtimali, çocuk varsa çocuğunda hayatına dönük kurgulanmayı zorunlu kılmaktadır. Etkileşimin iki kişiden üç kişiye çıktığı durumlarda eylemler karmaşıklaşarak ilişki ağları genişlemektedir. Süreç üzerinde olumlu veya olumsuz süreçlerin açığa çıkması artabilmektedir.

Evlilik sürecinde çiftlerin şiddet enstrümanına başvurması, yaşanan travmayı ve güvensizliği katlayarak kişilerin bakış açılarını olandan daha fazla olumsuz etkileyerek, yaşadıkları sarsıntıyı arttırmaktadır. Katılımcımız bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: *“Evliliğimde çok şiddet gördüm kaç kere bıçak çekildi bana. Evlensem artık bir tokata bile*

dayanamam tek bir ağır lafa bile dayanamam. Bu saatten sonra fedakâr biri ile ancak evlenebilirim. Önceliğim her zaman kızım olur. Şuan hayatımda biri var kızıma çok sahip çıkıyor bana çok değer veriyor. Onunla evlenmeyi düşünüyorum.” Görüşmeci 17 (Kadın, 32 yaş, Özel güvenlik). Hayatın tehdit edildiği ve kişinin şiddet altında yaşadığı bir evlilik deneyimi, kişinin güven duygusunu yitirmesine neden olmaktadır. Yeni bir evliliğin tahammül eşiği, şiddet unsuru olan tokat ile çizilmektedir. Sözlü hakaretler ve kişinin bedensel bütünlüğünü bozucu eylemler, kişinin bu sürece yol açacak eylemlerin işareti olan hal hareket ve söylemlerin varlığı halinde yeni bir evliliğin mümkün olmayacağını göstermektedir. Yeni eş adayı fedakâr bir insansa ve geçmiş deneyimlerin oluşmasına imkân vermeyecek ilişki örüntülerine sahip bir etkileşim formu sunabilirse, evlilik yeniden oluşabilir. Çocuk sahibi olma hali, bu eşin sahip çıkacağı bir başka bireye karşı da eylemlerini düzenleme zorunluluğu yaratmaktadır.

Kişinin niyetlendiği eylemi hayata geçirebilmesi için koşullarında uygunluğu önemlidir. Katılımcımız evlilik süreci sonrasında yeniden evlilik sürecine dair deneyimlerini ifade etmektedir: *“İkinci bir evlilik yaptım. O zaman çocuklarım lisedeydi eşim iş adamıydı. Türkiye dışındaydı, ben evlendikten sonra yurt dışına gel diye zorladı. Bu sefer hem kariyerim hem çocuklarımı bırakıp gidemedim. O dönemde babaları da vefat etmişti onları yalnız bırakamazdım. Yeniden evlenmeye de olmaz demiyorum arkadaş olabilen 2 insandan iyi evlilik çıkabileceğini düşünüyorum. Evlilikteki en güzel şey arkadaş olabilmek, paylaşabilmek, ortak şeylerden zevk almaktır.” Görüşmeci 18(Kadın, 50 yaş, Profesör Akademisyen). İkinci evlilik, çocukların eğitim hayatı ve eşin yurt dışında yaşamasından kaynaklı olarak sürdürülememiştir. Kişinin kariyeri ile çocuklarının babası olan eski eşin vefatından kaynaklı sekteye uğramıştır. Yeni bir evlilik, kişi açısından, iyi arkadaş olmak, paylaşabilmek ve ortak etkinliklerden zevk almak kriterleri çerçevesinde mümkün görülmektedir. Kişinin beraber yaşayacağı insanla hayatının birleşmesi, onunla tecrübe ve deneyim yaşayabileceği etkinliklere yönelik ortak ilgiler kümesi etrafında oluşması ile mümkün gözükmektedir.*

Tecrübe edilen ikinci evlilik, kişinin bir önceki evliliğinde yaşadığı olumsuzlukların sebebine dair cevaplar bulmasına da olanak sağlayabilmektedir. Kişi, etkileşim sürecinde

isabetli olarak durumları analiz edemezken, mevcut durumun alternatifi içerisinde sorunun kaynağını tanımlayacak yetkinliğe ulaşabilmektedir. Katılımcımız bu konu hakkında yaşadıklarını şu şekilde ifade etmektedir: *“Çok güvensizmişim ben 2. Evliliğimde bunu yaşamıyordum tamamen kişi ile alakalı. Kıskanma duygusu bence eşine güvenmemekten kaynaklanıyor. Güvenini sarsacak bir şey yapmayınca kıskanmıyorsun. Çok ayıplardım ama sosyal medyadan tanıştık. 6 ayda ona çok güvendim ve evlendik. Onunda 2. Evliliği, yaşça benden 10 yaş büyük. Benim tüm şumarıklarımı kaldırır asla kavga etmez. O da eşi tarafından aldatılmış bir erkek yaşadıklarımız çok benziyor. Biz eski eşlerimizle ilgili birbirimizle dertleşiriz.”* Görüşmeci 20 (Kadın, 35 yaş, Çocuk gelişim öğretmeni). İlk evlilikte yaşanan güven sorunu, diğer eşin eylemleri ile ilintili oluşu yeni süreçte bu durumun yaşanmaması ile kişinin sorunun kaynağı olarak kendini görmemesi gerektiği sonucuna ulaşmasını sağlamıştır. Kıskançlık haline yol açan etmenin, kişinin güven duygusunu inşa edememesinin bir yansıması olduğu ifade edilmektedir. Yeni eşin tanışma mecrası sosyal medya aracılığıyla olması, kişide mevcut güven problemini meydana getirse de kişi eylemleri ile durumu aşmayı başarmıştır. Her iki tarafın karşılıklı saygısı ve benzer evlilik deneyimleri geçirmiş olmaları, birbirlerine daha fazla yakınlık duymalarını sağlamıştır. Karşılıklı konuşma ve paylaşım yapma süreci, çiftlerin evlilikleri üzerinde olumlu etki meydana getirmektedir.

Erkek katılımcılarımızdan biri, boşanma sürecinden sonra yaşamış olduğu deneyimlerin evliliğe yeniden atmaya yönelik düşünceleri üzerine etkisini şu şekilde ifade etmektedir; *“ Henüz bir yıl oldu boşanalı hayatıma kimse girmedi. Kadınlara karşı biraz güvensizleştim. Hayatıma giren kişi yine paramı yemek için girer diye bir korkum oldu. Bunu yıkacak biri karşıma çıkarsa çok isterim. İçimde kalan yaşayamadığım pek çok şey var.”* Görüşmeci 21 (Erkek, 29 yaş, Bankacı). Maddi anlamda sömürülmüş olmanın yarattığı hoşnutsuzluk, kişinin yeni adaylar tarafından da aynı sürece gidebileceği ihtimalini göz önünde tutarak kişinin güven duygusunu yitirmesine eylemlerini, bu gerçeklik temelinde kurgulamasına neden olmaktadır. Temel durum, güveni inşa edebilecek bir adayın mevcut olması halinde gerçekliğe dökülerek kişinin evliliğe yeniden atılabilmesine imkân sağlayabilecektir.

Bir başka erkek katılımcının temel beyanı güven duygusu üzerinden olmuştur. Katılımcımızın ifadesi şu şekildedir: *“Evliliğe bakış açım olumsuz etkilendi. Kendimi kandırılmış hissettiren birinden sonra başka kadınlara güvenmem zor oldu. Şuanda hayatımda biri yok ama olursa gerçekten güvenebileceğim biri olmalı.”* Görüşmeci 22 (Erkek, 35 yaş, Doktor). Evlilik eylemi, yaşanan durumdan kaynaklı olumsuz etkilenecek kişinin hayatına girme ihtimali olan kişilerinde uzak tutulmasına neden olmaktadır.

Bir insanın hayatına dâhil olacak yeni insanların, daha önceki insanların kişilerde yaratmış oldukları tahribatlardan kaynaklı daha fazla efor sarf etmeleri gereken bir yeni etkileşim durumunu meydana getirmektedir. Boşanmış çiftlerin evlenmeden önceki yaşantılarında evliliğe dair algılarının, evlilik ile beraber nasıl bir dönüşüme uğradığı boşanma sürecini anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda boşanma sonrası yeniden evlenen kişilerin, yeniden aile olmaya yönelik deneyimleri ve düşünceleri, aile kurumu ve onun dağılması üzerindeki etkili faktörlerin analizi için önem taşımaktadır.

Boşanma sürecinin ardında çiftlerde meydana gelen güven yıkımı, yeniden evlilik ile onarılmaya çalışılsa da sonuç yeniden yıkım olduğu durumlarda, kişiler, kendilerini, varsa çocuklarına yoksa kendilerine adamaktadırlar. Bir başkası ile kurulacak eşit ilişki inşasına yönelik çabaların boşa çıkmasından ziyade sonucu başarı olan girişimlere kişiler yönelebilmektedir. Kişiler, mevcut yaşanan olumsuzluklardan kaynaklı, hayatlarına dâhil olan yeni kişilere karşı hatayı affetmeyen bir dengeli ilişki formu kazandırma çabasına da girişebilmektedir. Bu durumlar kişilerin beklentilerinin karşılanmadığı bir formdan kendi beklentilerini elde edebilecekleri ilişki ağlarına geçiş sürecini yansıtmaktadır.

Çocuk sahibi olmak, bir kadın için yeniden aile olma düşüncesini tüm koşulların olgunlaştığı bir kurgu formunda ihtimal dâhiline sokmaktadır. Kişiler, kendilerini çocuklarına adamakta ve kendisi için hareket eden kadın imgesinden diğerlerinin gözünden ve söylemlerinden kaçınma eğiliminde bulunmaktadır.

Başarısızlığa uğramış bir evliliğin ardından, boşanmış kişilerin mevcut biten aileye ve gelecekte olası yeni kurulacak aile formuna yönelik perspektifleri, yapının idamesini sağlayacak faktörlerin ilişki sürecine hâkim olması üzerinden şekillenmektedir. Evliliğin

ilk olma hali ile sürece dâhil olan içsel ve dışsal olumsuz faktörlerin kişilerin boşanmaya yönelmesine neden olmasıyla beraber, yeniden bir aile tahayyülünde kişiler yaşanan olumsuzluklardan kaynaklı aile de neyin olup olmayacağını dair isteklerinin netleştiği anlaşılmaktadır. Evliliğin iş bölümü olarak yaşanılacak bir süreç olmaktansa hiç olmaması gereken bir eylem olarak görülmesi, mevcut kalıpların yerine kişinin deneyimleri sonucu ulaştığı bir düşüncedir.

Boşanmış kişilerin biten evlilik süreçlerine dair ifadeleri, bizlere kişilerin evlilik kurumunda girişilen ilişkilerin aktörlerinden kaynaklı yaşanan olumsuzluklardan aile formuna da pay çıkarıldığını göstermektedir. Tüm yaşananlar sonucu kişilerin ulaştığı olduğu genel kanı, yeni bir evlilik girişiminde negatif etki faktörlerine yer verilmeyecek bir ilişki tahayyülü biçimidir. Kişiler, kendilerine maddi ve manevi zarar unsurların ilişkilerinde yer almamasına yönelik tedbirleri bir önceki bitmiş olan evliliklerinde ki deneyimlerden referansla inşa etmektedirler.

2.4. İkinci Evlilikte Boşanmanın Yansımaları

Yeniden evlenen kişilerin, bu evlilikleri sürecinde, önceki evliliklerinin yansımaları diyebileceğimiz birtakım davranış örüntülerini de yeni evliliklerine taşıyabilmektedirler. Bu bağlamda yeniden evlenen bireylerin önceki evliliklerinden miras aldıkları davranış örüntülerinin neler oldukları ele alınmıştır.

Evlilik müessesesi içerisinde eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları, güçleri ölçüsünde karşılıklı çaba ve samimiyeti içerdiği oranda kişilerin birbirlerine olan bağlarını güçlendirmektedir. Katılımcımızın her iki evliliğine dair benzer olayların farklı yönlerini ifadesi şu şekildedir: *“Ben hiç değer görmemiştim 2. Evliliğimde değer görünce anladım nasıl bir şey olduğunu. Eksik kalan puzzle parçaları tamamlanıyor. İlk eşim gelip de harçlık vermezdi. Hiç görmemiştim. Şimdiki eşimin maaşı oldukça az ama yine de yetiyor. Sorumluluklarını bilen bir adam. Paramı verir tüm borçlarımızı biliyorum. Birlikte harcıyoruz birlikte yiyoruz. Varsa yiyoruz yoksa yiyemiyoruz. Paramız yoksa alamıyoruz ama olsun önemli olan birlikte olmak.”* Görüşmecisi 20(Kadın, 35 yaş, Çocuk gelişim

öğretmeni). Katılımcımız ilk evliliğinde hem maddi hem de manevi anlamda eşinden bir destek görmemiştir. Sonraki evliliğinde, eksikliğini çektiği bu durumların karşılığını görünce, düşük bir maddi gelirin bile kendilerine yeterek mutluluklarının temini için kâfi olduğunu dile getirmektedir. Maddi imkânların ortak tüketimi ve hesabı kişilerin birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirme duygusunu tatmin etmesini sağlamaktadır ve kişilerin birbirlerine yetme anlayışını ikame ederek evliliğin devamına katkı sağlamaktadır. Kişinin ikinci evliliğinde maddi imkânların kısıtlı olmasına rağmen düzenini kurmaya yetecek şekilde idare bilinci geliştirmesinde en önemli etken, bir önceki evliliğinde bu durumun hiçbir yansımaları tatmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Geçmiş tecrübe ve deneyim, yeni ilişki ağında, gerçekliği en verimli şekilde düzenlemek için verimlilikte kullanılmaktadır.

Kişinin yaşanmış kötü deneyim ve tecrübeleri, onun sonraki adımlarını ölçülü ve temkinli atması için gereken muhakeme kabiliyetini kişiye kazandırmaktadır. Katılımcımız bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: *“Bilinçaltın seni bazı şeyleri yapmaya itiyor. Daha şüpheli yaklaşıyorsun. İnsanların boşanma döneminde nasıl öfkeli olduğunu görünce daha dikkatli oluyorsun. İlk tecrübendeki gibi olmuyor daha farklı oluyor bakışın.” Görüşmeci 18(Kadın, 50 yaş, Profesör Akademisyen)*. Kişi her ne kadar farkında olmasa da tecrübe ve deneyimler, kişinin eylemleri üzerinde dolaylı da olsa etkide bulunmaktadır. Boşanma süreci, yaşanan sinir krizi durumları, kişinin eylemlerine dönük otokontrol geliştirmesi için farkındalık yaratabilmektedir. Kişi, sonraki eylemlerinin benzer içeriklerini ilk sürecin deneyimleri ışığında çizmektedir.

Deneyimin temel bileşenlerinin aynı olduğu durumda kişinin eylemleri farklılık arz etmeyebilmektedir. Kişinin daha fazla tecrübeli ve benzer hal hareketlerin oluşabilme ihtimaline karşı geçmişe referansla alacağı tedbir ve önlem, ona göre daha ihtiyatlı ve ihtiyacı karşılayıcı olmaktadır. Katılımcımızın süreçle ilgili aktarımları şu şekildedir: *“Zaten aynı kişi ile evlendiğim için çoğu şey aynı idi. İlk başta ikimizin de tepki gösterdiği şeylere biraz alışmıştık. Yapacağı şeyleri vereceği tepkileri öğreniyorsun onun hakkında bilgi ediniyorsun. Böylece sorunlar azalıyor ya da sen sorun çıkmasına izin vermiyorsun. Ben boşu boşuna boşanmışım boşu boşuna tekrar aynı döngünün içine girmişim. İnsanlar*

değişmiyor. Tekrar tekrar denemeye gerek yok.” Görüşmeci 16 (Kadın, 39 yaş, Ev hanımı). Katılımcımız ikinci evliliğini de bir önceki eşiyile yapmış olmasından kaynaklı benzer eylemler ve bu eylemlerin karşılığı olabilecek yanıtlara olan aşinalığından sakin ve temkinli tavır takınmaktadır. Problemlerin oluşmasına giden zeminlerin giderilmesi, giderilemese bile ortaya çıkan sorunun çözümü eskisinden çok daha rahat olmaktadır. Boşanma eyleminin gerçekleşmesi ve yine aynı kişi ile önceki sürecin benzer denemesi, kişi de boşa zaman kaybı hissi yaratarak, eylemlerin kökten yok edilemeyeceği gerçeğini benimsemesine yol açmıştır.

Yapının çerçevesinde aktörlerin farklılığı, kötü tecrübelerin yol açtığı yıkımdan kaynaklı kişiyi aynı yapı içerisinde farklı aktörlerle girişilecek yeni deneyimlere karşı bir önceki durumun yaşanabilme ihtimalini göz önünde tutarak aktörden bağımsız yapı temelinde kuşkuşların yerleşmesine itmektedir. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Bu da mı öyle olur diye korkuyordum Eşim de diyor ilk evlendiğimizde tedirgindi diyor. Sonradan baktım ki ondan hiç eser yok. Hiç kalbimi kırmaz, bir şey oldu mu ikimiz birlikte karar veririz Yanlış bir şey varsa bana güzelce anlatır birlikte karar veririz beni asla görmezden gelmiyor. Şu anki eşim sanki bana hayatın ödülü gibi.”* Görüşmeci 10(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Katılımcımız bir önceki evlilik deneyiminin tekrar yaşanması ihtimaline karşı yeni evlilik sürecinde sürekli bir tetikte olma hali ve tedirgin davranma eğiliminde olmaktadır. Bu sürecin aşılmasında yeni eşin eylem pratikleri ve karşılıklı şeffaflık ilkesinin aile ikamesi olarak sağlamıştır.

Bir başka katılımcımızın süreçle ilgili deneyim ve aktarımları şu şekildedir: *“Bazen asabi olabiliyorum. O etken oldu. Karşılıklı öfke sorunlarımız vardı. Bende de hata var onda da hata var. Davranışlarım hep aynıydı. İlk evliliğimden çocuğum vardı başta istiyorum dedi sonra istemedi bu da kötü etkiledi.”* Görüşmeci 2(Kadın, 33 yaş, Satış elemanı). Kişinin sinirli bir ruh haline bürünmesi, bir önceki evliliğinden kendisine kalan olumsuz bir özellik olarak vurgulanmaktadır. Karşılıklı öfke patlamaları, hataların karşılıklı olduğuna vurgu dışında temel düzeyde değişen davranış örüntüleri gözlemlenmemiştir. Kişinin sorumluluk yükü ile karşı karşıya kalması olumsuz etkilenmesine neden olmuştur.

Kişilerin eski evliliklerinden sonra kendilerine çizmiş oldukları yeni yaşamlarında yalnız ya da bir başkasının olup olmaması, edindikleri eylem pratiklerinin açığa çıkmasına ve diğerleri ile olan ilişkileri üzerinde etki yaratmaktadır. Kişiler, eski yaşanmışlıklarından ders çıkararak bu edindikleri etkileşim pratiklerinin karşılığını yeni süreçlerde olumsuz durumların yeniden açığa çıkamaması için kullanmaktadırlar.

2.5. Evlilik Sürecinde Geniş Aile İlişkileri

Evlilik ve aile olma süreci her ne kadar iki kişi arasında gerçekleşen bir eylem gibi görülse de toplumsal ve kültürel yapıların bağlamında süreç kimi zaman iki kişinin evliliği olurken, kimi zamanda bu evlenen kişilerin ailelerinin de bir takım karşılıklı yükümlülükler ve davranış örüntüleri içerisine girdikleri bir süreç olmaktadır. Bu bağlamda aile kurulduktan sonra meydana gelen etkileşim süreçlerinde üçüncü kişilerin rolleri detaylı olarak ele alınacaktır.

Kişinin aile olma süreci, eşler arasında kalan bir süreci aşarak erkek ve kadının ailelerinin de dâhil olduğu bir sürece dönüşmektedir. Kültürel ve toplumsal kabuller, kadının evlilik süreci sonrası erkeğin ailesinin de kontrolünde olması gereken birtakım toplumsal pratikleri içermesinden ötürü kadınların sorumluluk alanı eşiyile olan sınırı aşarak daha çok kişi arasında kalmak zorunda kalıyor. Katılımcımızın bu sürece dair yorumları aşağıdaki gibidir: *“Kayınvalidemle ilişkim iyiydi ama ben eski zaman geliniydim hiç sesim çıkmazdı. Benim yuvamı kayınpeder dağıttı ama en temelde de kaynanam. Kaynanam hep eşimi şişirdi onu ayağa kaldırdı. Eşimin hareketlerini görüncem kaynanam bilirdi ama ses çıkarmazlardı. 25 senelik evlilik bir anda biter mi? hepsi birikti. Şimdi bakıyorum evlilikler 2 senede bitiyor. Bu zamanda ki evliliklerde küçük şeylerden boşanıyorlar. Benim evliliğimde her kötü şey vardı.”* Görüşmecisi 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı). Katılımcımız eşinin annesi ile olan ilişkisinin iyi olma nedenini kendini eski zaman gelini olarak görmesine bağlamaktadır. Kişilerin isteklerine uygun hareket etmek, diğerlerinin değerlendirmelerinde olumlu imaj çizilmesi için gerekli bir kriter olarak görülmektedir. Kişinin evliliğinin dağılmasının kaynağı olarak eşin babasının faaliyetleri görülmektedir. Eşin babasının bu olumsuz tavrının arkasında asıl tetikleyici eşin annesi olduğu düşünülmektedir. Erkek eşin ailesinin, aileye yeni katılan kişiye yönelik olumsuz tutum ve davranışlara karşı herhangi bir yaptırım veya uyarı yoluna gitmemeleri, kişinin dâhil olduğu bu yeni grupta istenmeyen ve etkileşimin negatif öznesi haline gelerek kendini süreçten dışlama yoluna itmiştir. Kişinin kendine biçmiş olduğu eski zaman gelini rolü, var olan olumsuzluklara uzun süre katlanma direnci sağlamasını ve evliliğin kendisi için dayanılmaz bir kırılma noktası yarattığı yerde bitirme kararı almasına neden olmuştur.

Kişinin mevcut aile birlikteliklerinin kısa süreli devamına dönük ifadeleri, aileye yönelik algısının kuvvetini göstermektedir. Kişi, gerçekte bitme noktasını ulaştığını düşündüğü için evliliğini bitirmiştir. Mevcut evliliklerin aslında kişilerin kendi konforlarını feda etmemek için evliliklerini feda ettiği algısına işaret etmektedir.

Kişilerin, kendilerine eş olarak seçtikleri insanlar kişiye uygun olmasının yanında kültürel olarak aileye de uygun bir kişi olması yönünde beklenti vardır. Bu beklentilerin uyuşmadığı zeminde, aynı davranış örüntülerine sahip olmayan insanlar arasında anlaşmazlıklar tırmanarak yapının dağılmasına sebep olur. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Aramız çok iyi değildi, ona hiçbir şey anlatmazdım. Ben o ailenin yapısına uygun biri değildim. Bana ters bir hayatları vardı insan iletişimleri çok kötüydü. Onlar gibi olmak istemediğim için onlarla aram iyi değildi yakın olmadım. Kayınvalideme saygıda kusur etmezdim ama çok sohbet etmezdim evet ya da hayır der geçirirdim sohbetlerini.”* Görüşmeci 3(Kadın, 34 yaş, satış elemanı). Eşin ailesi ile olan iletişim kanalları sınırlı olduğu zaman kişiler arası ilişkide zayıf olmaktadır. Katılımcımız, kendini aile yapısına uygun olarak görmemekte ve ailenin insan iletişimi konusunda olumsuz bir çerçeve çizdiklerini ifade etmektedir. Kişinin yeni dâhil olduğu grubun eylem pratiklerine katılmayarak örüntüye aykırı durması, diğerleri ile yakınlık kurmasına set çekmiştir. Kişinin gruba dâhil olmak istememe niyeti, onun grubun pratiklerinden kendini uzak tutmasıyla mümkün olmuştur.

Etkileşim sürecinde kişinin dâhil olduğu grup tarafından da dışlanması mümkündür. Katılımcımız eşinin ailesi ile olan ilişkisi hakkında şunları aktarmaktadır: *“Kayınvalidemle hiç aynı yerde kalmadım. Eşimin annesine sevgisi yoktu ve kayınvalideme üzülüüyordum. Annesi arada bir gelirdi ne koysak yerdi benimle hiçbir problemi olmadı. Ben bu adamı boşadığımda beni aradı ve iyi ki boşadın dedi destek oldu.”* Görüşmeci 4(Kadın, 39 yaş, satış elemanı). Kişinin eşinin annesi ile aynı yaşam alanını paylaşmamış olması, kısmi olarak yemek buluşmaları gerçekleştirmiş olması, sorunların merkezinden diğer fertleri uzak tutmasına yol açmıştır. Eşin sorunlu eylemleri, ailesi tarafından da tasdik edilmeyerek dışlanmaya ve aileye yeni katılan eşin yanında durmalarını sağlamıştır.

İletişimin sorunsuz olması, kişiler arası gerilimin yokluğu anlamına gelmemektedir. Katılımcımızın ifadeleri şu şekildedir: “Eskinin insanıydı. Evlendiğimde bile yaşlıydı çok samimi bir ilişkimiz yoktu. Korku vardı bende ondan da korkardım resmi bir şekilde giderdi. Bir saygısızlık, kavga dövüş olmadı.” Görüşmeci 5 (Kadın, 52 yaş, temizlik işçisi). Kişinin tavırları ve tutumu birtakım pratiklere gönderme yaptığı durumda kişi, her ne kadar iletişim sürecinde sorun yaşamasa da sorun oluşabilme gerilimi çerçevesinde hal ve hareketlerini dizayn etmektedir.

Bir başka katılımcımız ise sürece dair yaşadıkları aşağıda ki ifade etmiştir: “ *Berbattu ilişkimiz. Bana çok karıştırdı. Ben kilometrelerce uzak olmama rağmen hep evimizin içerisinde gibiydiler. Tek kayınvalide de değil kayın, görünce hepsi. İletişimimiz çok kötüydü. Hep bakışları sen gelin oldun geçmişin yok gibiydi. Benim aileme de saygı göstermiyorlardı. Beklentileri aileme gitmememdi ama ben dinlemiyordum. Sürekli eşime akıl verip yönetiyorlardı o da onları dinliyordu. Aileme her gidip geldiğimde evde kavga oluyordu. Senede bir kere gidebilirsin diyorlardı. Tamamen samimiyetsizlerdi, anlayışsızlardı, cahillerdi, bencillerdi. Komplekslilerdi benim ailem varlığıydı hazmedemiyorlardı. Oğlan tarafının durumu iyi olabilir kız tarafının durumu iyi olmaz bu sorun teşkil etmez. Ama kız tarafının durumu iyi olur da oğlanın iyi olmazsa bu sorun teşkil ediyor çünkü bir kompleks oluyor her şeyi oraya bağlayabiliyorlar. Eşimin ailesi bizi kendi halimize bıraksalardı çok güzel bir evliliğimiz olurdu bizim.” Görüşmeci 6 (Kadın, 46 yaş, ev hanımı). Yeni gelen ev ve evin bağlı olduğu aile, oğullarının eşlerine yönelik tavırlarının hayata geçmesi için kişiyi eyleme sevk edebilirler. Katılımcımız, kendi ailesine yönelik, eşinin ailesinin tutumlarının iyi niyet içerikli olmadığını ve bunun arkasında yatan temel etkenin maddi anlamda gelir düzeylerinin yüksek olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Kişilerin ait oldukları grupların kültürel ve ekonomik sermaye düzeyleri arasındaki farklılık, etkileşimin ve eylemlerin çatışma temelinde şekillenmesine neden olarak kişileri bu süreçte üstün konuma geçebilmek adına farklı yollara sevk edebilmektedir. Burada yeni üyenin geçmişi ile olan bağları kopararak yeni ailesinin eylem dünyasına dâhil edilmeye çalışıldığı görülmektedir.*

Erkeğin ve kadının evlilik bağı sonrası kurdukları yapının kendi ailelerine yönelik sorumlulukları, bu süreç sonrası kadının aleyhinde işleyebilmektedir. Katılımcımızın eşinin ailesi ile olan etkileşimini şu şekilde aktarmaktadır: *“Hiç iyi değildi sürekli evimizin içindelerdi sanki birlikte yaşıyor gibiydik. İşten gelirdim bir de onlara hizmet ederdim. Aldığıma gittiğime her şeye karıştırlardı. Evliliğimizin bitmesinde onların payı çok büyük. Onlar olmasaydı eşim düzelirdi.”* Görüşmecı 7(Kadın, 27 yaş, satış elemanı). Evli çiftlerin kendilerine ait bir alanın olmaması ve diğer aile üyelerinin de aynı ortamda yaşaması, aile olma sürecinde kişilerin beklentilerini karşılamayan bir formun oluşmasına sebep olmaktadır. Kişinin ev içi sorumlulukları, sadece eşine değil aynı zamanda eşinin ailesine karşı da işletilmeye çalışılmaktadır. Bu eylem pratiklerinin reddi, çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Talep edilen ilişki biçiminin kabul edilmemesi durumunda ise evliliğe müdahale ve kişilerin ilişkilerine dâhil olma süreci ile birlikte şiddetlenen çatışma sonucu evlilik boşanma ile sonuçlanabilmektedir.

Ailelerin kendi fertlerine yönelik maddi anlamda destek beklentileri, kişinin kendi ailesine yönelik sorumluluklarının aksamasına ve sorunlara sebep olabilmektedir. Katılımcımızın durumla ilgili ifadeleri şu şekildedir: *“Benim eski eşim 9. Çocuktı biz evlendiğimizde kayınvalidem yaşlı idi bir süre sonra da vefat etti. Kayınvalidem ile ayrı şehirlerdeydik uzaktık bir sıkıntımız. Ailesi çok karıştırdı büyük abileri ablaları küçük kardeşleri diye para beklentisinde olurlardı. Büyük miktarlarda para isterlerdi eşimden. O yönden çok sıkıntılarımız oldu.”* Görüşmecı 9(Kadın, 50 yaş, Hâkim). Kişinin, eşinin anne babası dışında kardeşleri veya diğer aile fertlerinin doğrudan aile hayatına olmasa da aile düzenini etkileyecek taleplerde bulunması, kişilerin ilişkileri üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.

Kadının, eşinin ailesi ile beraber yaşamak zorunda olması, kişinin kendi ailesini kurmaya dönük girişiminin başarısız olduğuna dönük içselleştirmelere sebep olabilmektedir. Katılımcımız bu durum hakkında şunları aktarmaktadır: *“Kayınvalidem sürekli oğluna desteki asla anne kız ilişkisi kuramadık. Onda hiç yakın bir ilişki bulamadım. Kendi çocuklarıyla beni bir tutmadı farklı tuttu. Evimiz yakındı yediğimiz yemek bile beraberdi sabah 7 de oraya giderdim akşama kadar orada kalırdım azıcık geç*

kalsam kavga çıkardı geciktin bugün diye. Kavga etmeye laf söylemeye yer arardı çok zordu her geçen günüm bana ay gibi geliyordu.” Görüşmeci 10(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Aile ferdi olma beklentisi, eşin annesi tarafından kızı ya da oğlu olarak görülme ihtiyacı, aile olmaya dönük isteği yansıtmaktadır. Burada ifade edilen rollerin sahip olduğu etkileşim örüntüleri, kişilerin aralarında kurulacak olan bağın ve eylemlerin olumlu seyretmesini sağlayacaktır. Bu durumun sağlanamamış olması, kadının kendi evinde eşi olmadan bir saat bile geçirmesine izin verilmeyerek erkeğin ailesine emanet edilerek günleri geçmiştir. Bu durum, aile bağına yol açacak ilişki ağlarının da ikame edilememesi yüzünden kişiler arası krize ve sonuç olarak ailenin dağılmasına neden olmuştur.

Yeni üyenin aileye dâhil olan bir fert olarak algılanmasından ziyade ailenin ferdini kendilerinden alan kişi olarak görülmesi, ilişki ortamına mücadele kavramının yerleşmesine zemin hazırlamaktadır. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“İlk zamanlar çok müdahil oldular. Gelin kavramını kabul etmediler, oğullarını paylaşamadılar. Ben bunları çok sorun ediyordum. Küsmedik ama tavır koydum, uzaklaştırmaya çalıştım. Eşimin dayatmasıyla annesine çok gittim, istemediğim halde. Söz hakkım yoktu o isteyince gidiyordum benim düşüncelerim önemsizdi. Evliliğin son zamanlarında artık takmamaya başladım.” Görüşmeci 13 (Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi).* Yeni kurulan aileye tarafların mevcut ailesinden müdahaleler kaçınılmaz olmaktadır. Bu kesim genel olarak erkek tarafı olmaktadır. Eşin ailesi kişiyi oğullarının, eşi kendilerinin gelini olarak kabul etmemeleri ile birlikte çocuklarının bu kişinin eline bırakılmaması gereken bir mücadele süreci yürütmelerine neden olmuştur. Ailenin baskınlığı ile birlikte kişi, kendi alanı içerisinde işlevsiz hale gelmeye başlayarak önemsiz olma hissini duyumsamaktadır. Kişi, evlilik kurumuna olan inancını mevcut form içerisinde yitirip ayrılmaya dair düşüncelerin netlik kazanmasıyla mevcut eylemlerin kendisi üzerinde artık bir etki yaratmadığını ifade etmektedir.

Benzer durumlar erkeğin ailesi sebebiyle yaşanıyor olsa da benzer durumlara erkek katılımcılarımızın da evlilik deneyimlerinde rastlamaktayız. Katılımcımızın ifadeleri şu şekildedir: *“Ailesi evliliğimize karışıyordu ama saman altından su yürütüyorlardı belli etmiyorlardı. Yüze karşı çok iyilerdi ama alttan istedikleri olsun diye kızlarını*

şışiriyorlardı.” Görüşmeci 14 (Erkek, 29 yaş, Elektrik teknikeri). Kişi, eşinin kendisine yönelik tavırlarının arkasında yatan sebebi olarak eşinin ailesini görmektedir.

Kişiler, dâhil oldukları ailelerin üyelerinden kendilerine yönelik olumsuz tavırlardan ziyade kendi olumsuzluklarını düzeltmeye yönelik eylemlerde bulunmalarını bekleyebilmektedirler. Katılımcımız bu durum hakkında şunları aktarmaktadır: “: *Berbattu, seviyor gibi görünürdü ama arkamdan çok laf işitirdim. İkiyüzlüydü ve bana asla destek olmadı. Çocuğunun yuvasını kurtarmaya asla çalışmadı. Ben cahildim belki hatalarım vardı belki ama beni uyarabilirdi. Bana destek olabilirdi ama asla yapmadı. Biz her gün onlardaydık. Pazar günü bile asla evimizde duramazdık, evi otel gibi kullanıyordum diyebilirim.” Görüşmeci 15 (Kadın, 26 yaş, Ev hanımı) Toplumsal iletişim stratejisi olarak kişinin yüzüne karşı mevcut durumu veya rahatsızlığı iletmeyerek arkasından duyacağı şekilde söylemi dolaşıma sokan aile üyeleri bu tutumla kişinin eksiklerini ya da kendi hoşnutsuzluklarını herhangi bir tepki görmeden kişiye iletmektedirler. Kişi, kendisinden kaynaklı aile kurumunun dağılmaya giden sürecini, eşinin ailesinin olumlu müdahalesi ile kurtarılabilceğine olan inancını vurgulamaktadır.*

Evliliğin getirdiği yeni aile üyeleriyle olan ilişki biçimi her zaman olumsuz seyretmemektedir. Kimi zaman aile üyeleriyle kuvvetli bağlar da kurulabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “ *Beni çok seviyordu kızı yoktu. Birlikte 4 sene aynı evde oturuyorduk. Ben ona kızı gibi davranırdım temizliği hep ben yapardım, yemeği o yapardı. Çok iyiydik ta ki kaynanam İstanbul'a gitti kayınbabam alkol almış şekilde eve geldi bana ve aileme laf söyledi ve ben dayanamadım eşime dedim evi ayıracağız. Ben evimi ayırdıktan sonra kayınvalidemle aramız bozuldu. Ben kötülük yapmadım hep ilgili oldum onlara yine baktım. Ama eskisi gibi iyi olmadık. Ben boşanınca kötü oldu, kinlendi. Elbiselerimi almaya gittiğimde bana hakaretler etti bağırdı. Şimdi kulağıma geliyor elin kızı bizim oğlanı gene iyi çekti diye.” Görüşmeci 17 (Kadın, 32 yaş, özel güvenlik). Eşin annesinin kız evlat sahibi olmaması, gelin ve kaynana arasında anne-kız ilişkisinin ikame edilmesini ve olumlu bir ilişki ağı kurmalarını sağlamıştır. Eşin annesinin evden uzaklaşması ile birlikte ilişki de baskın hale gelen eşin babasının kişinin ailesine yönelik söylemleri olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Kişinin müspet tavrı, dağılan*

ağların yeniden onarımı için yeterli faydayı sağlayamamıştır. Ailenin boşanma ile sonlanması, taraflar arasında düşmanlığa varan davranışların açığa çıkmasına sebep olarak bozulan yapıdan geriye devam eden bozuk ilişkileri bırakmıştır. Kişiler, olayın ardından objektif değerlendirmeler yaparak kendi taraflarına düşen yargıyı kesinleştirseler de sürecin kişilerde ve ilişkilerde bıraktığı etki devamını korumaktadır.

Kişinin, evlendiği eşinden ziyade içinde yetişmiş olduğu ailenin, kendi aile sürecine yönelik müdahalelerine olan yaklaşımı, kendi ailesinin tavırlarını ve söylemlerini benimseme şeklinde olabilmektedir. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Eşimin ailesi çok müdahale olurlardı. Çok iç içe bir aileydi. Çok baskın bir karakteri vardı kayınvalidemin. Evliliğimi kötü etkiledi. En acı olanı da senin beraber yaşadığın eşinin seni tanımayıp onların anlattığı seni gerçek sen zannetmesi gerçek seni görememesi.”*. Görüşmeci 18 (Kadın, 50 yaş, Profesör Akademisyen). Kurulan yeni ailede sınırlara girilmesi ve diğerlerinin müdahil olması sürecinde eşlerin karşılıklı olarak sınırları koruması gerekmektedir aksi halde müdahale eden başka kişiler de olsa eşe kırgınlık olabilmektedir. Bu durum çoğunlukla erkekten beklenen bir savunma mekanizması hatta eşini koruması beklentisi olarak kendisini göstermektedir.

Kurulan ilişkiler, atıf yapılan orijinal biçimleriyle ya da ilk deneyim sahası ile uyuşmayabilmektedir. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Gayet iyi bir ilişkimiz vardı beni severlerdi. Annem gibiydi. Onları öz annemden ayrı tutmadım, öz babamdan da ayrı tutmadım ama ne olursa olsun insanın öz annesi babası çok başkadır. Her şeyin aşırısı zarardır ben aşırı sevdim onları. Ben hata yaptım el için ailemi sildim. Ama ailem bana gene kapılarını açtı.”* Görüşmeci 19(Erkek, 36 yaş, Elektrik teknikeri). Kişinin fedakârlık temelli eylemleri neticesinde feda etmiş olduklarının birebir aynısını ya da daha iyisini bulamadığı durumda, elde edilen büyük bir hayal kırıklı ve geriye dönüşür. Eskinin yüceltilerek asıl olan ilişki formuna geri dönüş çabası ortaya çıkmaktadır.

Aile, taraflardan birinin olumsuzluğunu örtmek adına kişiyi ikna edici eylemlerde bulunarak ailenin dağılmaması adına girişimlerde bulunabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Kayınvalidem ikili oynuyormuş onun serseriliğini eşimin*

yüzüne vurmazdı. Eşimin ailesi oğullarının arkasından küfür ederlerdi. Beni biraz da bu tuttu maddi açıdan çok destekleri oldu ailesinin. Bir gün düzelecek kendine çeki düzen verecek bekle dediler. Ama yüzüne de bir gün olsun kötü yapıyorsun demezlerdi. Ailesiyle ilişkilerimiz çok iyiydik. Ablamda eşimin abisiyle evliydi eltiydik ablamla. Ablam da boşanma davası açtı benim yaşadıklarımı şimdi ablam yaşıyor.” Görüşmeci 20 (Kadın, 35 yaş, Çocuk gelişim öğretmeni). Ailenin dağılmaması adına sürece müdahil olan taraflar, her iki tarafı da idare edici şekilde davranabilmektedirler. Katılımcımızın eşinin aşırılıklarına yönelik eşinin ailesinin tutumu maddi imkân sağlayarak durumu kurtarmaya çalışmak, eşin eylemlerini düzeltmeye yönelik girişimlerden ziyade katılımcının eylemlerini yönlendirme biçiminde hareket etmek olduğunu görmekteyiz. . Mevcut durumun kendisine yönelik bir aldatma biçimi olduğu gerçeği ile karşılaşıldıktan sonra kişinin eylemi, aileni sonlandırılması biçiminde sonuçlanmıştır.

Eşlerinin anneleri, ilişkilerde tarafların olumsuz davranışlarının arkasında olan kişiler olarak görülmektedir. Bir başka erkek katılımcımız da bu süreci şu şekilde aktarmaktadır; “ Kayınvalidem çok fena bir kadındı. Kızını asla dizginlemezdi üstüne doldururdu. Eşim ailesinden çok etkileniyordu. Ailesinin maddi durumu çok iyi değildi, yaşayamadığı her şeyi benim üzerimden yaşamaya çalışıyordu. Buna kayınvalidem de destek oluyordu. O da eşine karşı zalim bir kadın kızı da öyleydi.” Görüşmeci 21 (Erkek, 29 yaş, Bankacı). Kişinin olumsuz tavırlarının düzelmesi için aileden beklenen desteğin yerine daha fazla olumsuz tavra yol açacak bir yönlendirmenin görülmesi, kişinin yaşadığı olumsuzlukları gidermek adına kararlarını yeniden hayatını düzene sokacak şekilde revize etmesine götürmektedir. Kişinin kendisini maddi bir araç olarak görmeleri onu değersizleştirip kullanılmışlık hissi vermektedir.

Ailenin, kendi çocuklarının isteklerini göz ardı etmesi, sonraki süreçte takınacakları olumlu eylemlerin çok bir faydası kalmamasına neden olmaktadır. Bir başka katılımcımız durum hakkında şunları aktarmaktadır: “Eşimin ailesi evliliğimize olumsuz etmen olmadılar. Arada gelir giderlerdi saygı çerçevesinde iyi anlaşırdık. Eşimin soğukluğunu fark ederlerdi. Annesi ortamı yumuşatmaya çalışırdı. İyi insanlardı. Ama onlara da kızıyorum kızlarının başka birini sevdiğini bile bana verdiler.” Görüşmeci 22 (Erkek,

35 yaş, Doktor). Eşler arasında var olması gereken sevgi bağının ikamesi, kişilerin karşılıklı rızaları ile sürece girişmeleri sonucunda mümkün olabilmektedir. Ailelerin istekleri doğrultusunda gerçekleşen birliktelikler, evli eşlerin ailelerini karşılarına alamayarak evlendikleri kişiye bu olumsuzluğu yansıtmalarına sebep olmaktadır. Sonraki süreçte mevcut duruma tarafların olumlu tüm müdahaleleri, bizi kişi de oluşan bakış açısını kendisi dışında hiçbir şeyin yıkamayacağı gerçeğine götürmektedir.

Araştırmamızın bulguları ışığında, katılımcılarımızın aile olma ve eşlerinin ailelerinin kendi kurdukları aileye yönelik ilişkilerinin sonucu meydana gelen yaşanmışlıkların genel olarak kişileri olumsuz yönde etkileyerek ailelerini sonlandırma kararına itmede problemin kaynağı olarak gördüklerini anlamaktayız. Burada ailelerin etkileşime dâhili olumsuz yönde giden bir evlilik olsa bile sorunun kaynağı olarak görülmelerine neden olabilmektedir.

Kültürel kalıpların birey ve kendine özgü kişiyi önleyici pratikleri ve bu pratiklerin uygulanmasını sağlayıcı taleplerin kişiler tarafından sürece aykırı hareket etme eğiliminde olanlara dayatılması ile form kendine özgü gördüğünün devamına izin vermektedir. Sürece ve etkileşime diğerlerinin taleplerini geçersiz kılarak kendi ağının işlevini hâkim kılmayı başaramayan kişiler, mevcut girişimlerinin başarısızlığını boşanma eylemi ile ilan etmektedirler.

Diğerlerinin beraber yaşamaktan kaynaklı aynı özelliklere ve alışkanlıklara sahip olduklarını düşündükleri aile fertlerine yönelik hareketleri, ağın dışından örüntülere sahip olan bir ferdin katılımıyla krize yol açmaktadır. Krizin çözümü mümkün olmadığı zamanlarda, sistemin öğeleri kendi orijinalliklerini yaşayabilecekleri sahalara gitmektedirler.

2.6. Evlilik İçerisinde Eşler Arası Stratejiler

Aile olma hali içerisinde, karşılıklı güven ve istikrarın devamını sağlayan ya da akamete uğramasına sebep olan davranış biçimleri görülebilmektedir. Bu durum, eşitsizlik ve adaletsizlik olduğunun düşünüldüğü durumlarda kişilerin mevcut dezavantajlarını avantajlara dönüştürmek için başvurdukları kalıp eylemlerdir.

Kişinin kendisi ilişkide şeffafsa, diğer taraftan da aynı durumu beklemektedir. Katılımcımız bu konuda yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: *“Özüm neyse sözüm de oydu. Kocamdan ne kendi halimi gizledim, ne kazandığım parayı gizledim. Ama o hep sinsi davranırdı. Bir telefon konuşmasını bile sinsice idi. Ben kuşkulanıyordum ama hep iyiye çeviriyordum diyordum ki çocuklarım var.”* Görüşmeci 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı) Eşler arasında gizli saklı eylemlerin varlığı, ilişkinin geleceği hakkında belirsizliği açığa çıkarmaktadır. Katılımcımız hem kişiliği hem de kazancı ile ilgili eşine karşı göstermiş olduğu şeffaflığı karşı taraftan göremeyince şüphe duymaya başlamıştır. Olası senaryoların içeriğini çocuklarından kaynaklı eşinin düşündüğü biçimde yapmadığı ihtimalini tercih etmektedir.

Bir başka katılımcımız ise eşine karşı onun hakkında sahip olduğu düşüncelerini aktarırken ki tavrını şu şekilde ifade etmektedir: *“Açık olduğunu düşünüyorum ama genelde birbirimize yüz göz olmadan söylerdik. Söyleyeceğim şeyi daha yumuşatıp söylerdim üstelemeden söylerdim.”* Görüşmeci 2(Kadın, 33 yaş, Satış elemanı). Samimiyet ilişkisi olmadan tarafların düşüncelerini açıklaması, olası kırgınlıkları ve olumsuz tavırları resmi bir hava içinde eriterek açığa çıkmasını sağlamaya dönüktür. Açığa çıkması istenilen konunun seyretilmesi ve karşı tarafın tavrının olası olumsuz karşılığa sahip olarak geri dönmesi ihtimaline karşı kişi bu yola başvurmaktadır ve ısrarla yanıt alma talebi göz ardı edilmiştir.

Paylaşımın, özgüven ve samimiyetle gerçekleştiği durumda, eşlerin tavırları durum nispetinde yumuşamaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Evet, eşimle bir sıkıntı yaşadığım zaman ne olursa olsun paylaşırdım. Anlatırdık ama onun gizli saklı yaptığı işler de olduğunu biliyordum sormazdım. Benim ona eksik anlatımım olmadı onun oldu ama zorlamadım. Çünkü ben sakindim.”* Görüşmeci 3(Kadın, 34 yaş, satış elemanı). Kişi, problemlerini sorun yaşamadan paylaşabilmektedir ama eşi tarafından da aynı şekilde karşılık aldığını düşünmektedir. Bu durumun bu şekilde olmaması ve gizli saklı işlerin mevcudiyetinin bilinmesi, gün yüzüne çıkmaması, eşin eksik anlatımlara karşı sorgulamayışını kendi sakin kişiliğine bağlamaktadır.

Eşin, kendisini diğerine açmama isteği, ilişki de çiftlerin sorun yaşamışına sebep olabilmektedir. Katılımcımız bu konuda eşine karşı tavrını ifade etmektedir: *“O adam açık ve samimiydi ama ben kendi içimde hezeyan yaşadığım için sessizlik içerisindeydim. Kötü hissettiğimi söyleyemedim. Hep sustum alttan aldım. Etrafıma bakıyordum başka insanların evliliklerine bakıyordum benim eksikliğim neydi ki beklentilerimi söyleyemiyordum ona. Ben genel olarak bir kadının gerçekten zaman zaman kapalı kutu olması gerektiğine inanıyorum. Herkese her şeyini açık ve net söylememeli.”* Görüşmeci 4 (Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Eşinin açık ve samimi yönüne karşı kişinin kendi istek ve arzularını açığa vuramaması, içinde bulunduğu ruh halinden kaynaklanmaktadır. Eşin ifadelerine karşı kendi duygu ve düşüncelerin ifade edemeyişinin kaynağını diğer evliliklere bakarak anlamaya çalışmaktadır. Ruh halinin kendini yansıtmaya izin vermeme halini, kadın olmanın kendini kapatmak gerektiği düşüncesi ile birleşerek kişi kendine çıkış yolu aramaya çalışmaktadır.

İlk tanışma zamanlarında kişilerin geçmişlerine dönük beyanlarının evlilik sonrası açığa çıkan gerçeklerle uyuşmaması hali, güven temelli yapının güvensiz bir zeminde yükseltilmeye çalışıldığı hakikati ile sorgulanmaya ve boşanma sürecine giden süreci başlatmaktadır. Katılımcımız eşinin kendisine yönelik yalan söylemleri hakkında şunları aktarmaktadır: *“Değildik niye dersin ceza evinde yatmıştı ama onu bile söylememişti. Bilmeden evlendim. Evimizde bir dolabı vardı kilitli dururdu o dolap bize göstermezdi. Çok merak ederdim söylemezdi. Bir gün açtım o dolabı içerisinde ceza eviyle alakalı şeyler vardı. Bir sürü kâğıt resim vardı. Bu samimiyetsizliktir. Hayatta insanın başına her şey gelebilir ama evlilikte gizli saklı olmaması gerekiyordu. Ta evlenmeden söylemesi gerekiyordu. Ben onun hayatını yaşadığım için bende gizli saklı yoktu ondan gizli ekmek bile alamazdım kendisi alırsa alırdı yoksa aç beklerdim.”* Görüşmeci 5 (Kadın, 52 yaş, Temizlik işçisi). Katılımcımız eşiyile evlilik sürecinde yeterince tanınama imkânı olmamasından ötürü mevcut durumlar hakkında söylenen yalanların farkına sonradan eriştiği belgeler üzerinden öğrenmiştir. Kişilerin karşılıklı doğruluk talebi, güven duyma hissi ile bağlantılıdır. İlişkinin oluşumu beyanların yalan ifadeler ve gerçeklerin farklı

yansıtılması üzerinden gerçekleşince, sürecin devam etmesini sağlayacak kanallar tıkanmaktadır. Kişi, eşinin hayatına dâhil edilerek kendi yaşamını kendi kişiliği etrafında düzenleyecek imkânlardan yoksun kalarak temel market alışverişinde bile eşin iznine ve maddi kaynak aktarımına bağlı kalarak kendi yolunu çizme imkânından uzak tutulmaktadır.

Eşlerin birbirlerine bağlı olması, taraflardan birinin diğerini tamamen bağımlı kılma sürecine evrilmesi ile güç mücadelesi yaşanmasına ve kişilerin evliliklerinin sonlanmasıyla neticelenebilmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Hayır açık samimi değildik. O benim hayatımı zorlaştırırdı ve bunu bilinçli yapardı. Bende bunu fark ettiğim zaman kabul etmiyordum. Mesela bir ilden diğer ile taşınacağı zaman imkânı olmasına rağmen gelmedi ben tek başıma evi toplayıp taşıdım. Gelmem gerekçesi ise zamanım yoktu ama biliyordum zamanı vardı istese gelirdi. O beni güçlü görmeye dayanamıyordu, güçsüzleştirme çabasındaydı. Boşandıktan sonra konuşurken dedi ki bilerek seni ezdim çünkü her koşulda senin dimdik ayakta olmanı haz edemedim. Bunu kendisi söyledi. Tüm yaptıklarına pişman oldu geri dönmek istedi ama ben artık kabullenemedim.”* Görüşmeci 6 (Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Erkek, evlilikte eşinin güçlü yapıda olma durumunu kendi zayıflığını daha belirgin kılmasından korkmaktadır. Bu korkusundan kaynaklı dolaylı yollardan eşinin direncini yıpratarak onun güçlü yapısını değiştirmeyi amaçlamaktadır.

Yaşanılan yıldırma ya da yılgınlıklar, kişilerin zorunlu kabuller ile yapıyı ayakta tutmaya çalışmalarına bağlı olarak istemsiz olarak yaşanan uzama kişilerin birbirlerine olan nefretlerini arttırmaktadır. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Adam alkolikti doğru dürüst konuşamıyordum. İçki içmediği günler de de canım onunla konuşmak istemiyordu. Paylaşımımız sıfırdı. İçimden gelmiyordu ki ona ismini dahi söyleyemiyordum. Ona karşı o kadar içim nefret dolmuştu ki onu gördüğümde, onunla aynı odada olduğumda bile bana işkence gibi geliyordu. Benim en güzel en değerli en yaşanılacak yıllarımı çaldı o benim. Hayatımı çaldı yıllarca şiddet gördüm.”* Görüşmeci 8(Kadın, 53 yaş, Ev hanımı). Eşin alkol kaynaklı bilincinin yerinde olmaması ve eşinde bu süreçlerle edindiği yaşam alışkanlığı, kişinin bilincinin yerinde olduğu zamanlarda dahi kişiye karşı kendini kapalı tutma ve iletişim kurmamasına neden olmuştur. Geçen yılların boşa harcanmış olma hissi ile kişinin eşinin mevcudiyetinin kendisine işkence hissini yaratması, aile denilen kutsal

tanımlara konu olmuş yapıyı işkence ortamı haline getirmiştir.

Kişilerin kendilerini açık ve samimi tanımlamalarına rağmen eşlerinin aynı durumu yansıtmadığı, en fazla vurgulanan ifadelerdendir. Katılımcılarımızın genel olarak ifadeleri şu şekildedir: *“Ben aslında uzun yıllar boyunca samimi ve açık oldum. Ama eski eşim çok içten pazarlıklı olduğu için beni manipüle ederdi bende anlamazdım. Hiçbir zaman o açık ve samimi değildi. Görüşmeci 9 (Kadın, 50 yaş, Hâkim) :*

“Ben açık ve samimiydim ama o değilmiş sonradan fark ettim. Sonrasında fark ettim ki o başkalarıyla da flörtüz olabilirmiş ama ben ona asla konduramadım.” Görüşmeci 11(Kadın, 37 yaş, Diş Hekimi). Katılımcımız açık ve samimi olma durumu karşısında manipüle edilme gerçeği ile karşılaştığını dile getirmektedir. Eşlerin karşılıklı gündelik aktivitelerine yönelik paylaşımda dahi bulunmaması, aynı evin içinde yaşamayı anlamsız kılmaktadır. Eşin samimi ve açık olmaya karşılık eşinin kendisini aldatma durumunu öğrenmesi ile bunu kabul etmede zorlandığı anlaşılmaktadır. Kişiler kendileri gibi eşler istemektedirler. Karşılarında, onların eylemlerine karşılık vermeyecek kendi ajandasını gündemde tutarken yanındakini de idare etmeye çalışan eşler olduğunda evlilikte sorunlar olmaktadır. Her zaman ortak bir uyum arzulanmaktadır.

Şeffaflık talebi, artan bir şekilde karşılık bulmaya çalışılınca kişiler arasında kavgalar daha belirgin olmaya başlamaktadır. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Ben ona her şeyimi açıklardım samimiydim. Eşim açıklama gereği duymazdı. Benim hislerim çok kuvvetliydi bir şey olunca hissediyordum ve söylemesini bekliyordum. Söylemediğinde laf vururdum kavga ediyorduk. Bana karşı açık şeffaf değildi böyle olunca hayal kırıklığı yaşıyordum.” “Görüşmeci 13 (Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi).* Açık olma durumu, açık olunma isteğini beraberinde getirmektedir. Katılımcımız, eşinin kendisine dönük beyanlarında samimi olmadığını hissetme durumunda, gerçeği öğrenme talebi üzerine kavgalar ve hayal kırıklıkları yaşadığını ifade etmektedir.

İletişimin her iki taraf açısından tükendiği durumlarda evliliğin süresi daha da kısalmaktadır. Katılımcımız süreçle ilgili şunları aktarmaktadır: *“Birbirimize karşı kapalı bir kutuyduk ikimizde. Asla açık olamadık asla iletişim kuramadık. Ben hiçbir zaman güzel*

bir söz duyamadım, canım, hayatım asla demedi. Zaten 4 ay sürdü evliliğimiz onda da hep eve geç geldi.” Görüşmeci 15(Kadın, 26 yaş, Ev hanımı). İletişim sürecinde kişilerin aşk ve sevgilerini ifade etme göstergesi olan sözcüklerin eksikliği bile sürdürülmeye çalışılan ilişkinin anlamsız ve sonlanması gerektiği gerçeğine kişileri daha fazla yaklaştırmaktadır.

Katılımcıların ifadelerinde en temel vurgu, diğer eşin ya da her iki eşin bir şekilde iletişim kanallarını birinin canlı tuttuğu ve bunun olmadığı durumda diğer seçeneklerin hiç gündeme gelmemesi durumu yaşanmaktadır. Katılımcımızın şu ifadesi durumu özetlemektedir: *“İletişim kuramadığım bir yerde açıklık ve samimiyetten bahsedemem.” Görüşmeci 18(Kadın,50 yaş, Akademisyen).*

Katılımcımız evlilik sürecinde eşi ile olan iletişimi şu şekilde aktarmaktadır: *“: İlk zamanlar susmuyordum ama o yine de iletişime kapalıydı. O hep susardı ben sustuğundan tahrik olup daha çok sinirleniyordum. Yok, sayılmak korkunç bir şey inanın hakaret etse daha iyi. Ben de bir süre sonra tepkisiz kalmaya başladım. Ben çok konuşmayı sorunları çözmeyi seven bir insandım ama o asla sorunları kabul etmezdi.” Görüşmeci 20 (Kadın, 35 yaş, Çocuk gelişim öğretmeni). Katılımcının, eşi tüm girişimlere rağmen umursamaz davranarak kişiyi yok sayması, karşı cephede daha şiddetli bir karşılığın açığa çıkmasına neden olmaktadır. Sorunların üzerine giden ve sorunlardan kaçan iki tarafın ilişkisinde çözümün bulunması mümkün olmamaktadır.*

Erkek katılımcılarımızdan biri, eşinin olaylara yaklaşım biçimine yönelik susma eylemi neticesinde yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: *“Eski eşim açık seçikti, ağzına geleni söylerdi. Ben daha sessiz taraftım. Susardım sorun çıkmasın diye. Ama sus sus bir yerde patlıyor insan daha büyük kavgalara sebep olurdu. Bir yıl içerisinde kaç kez kapımıza polis geldi o denli büyük kavgalar ederdik.” Görüşmeci 21(Erkek, 29 yaş, bankacı). Eşlerin karşılıklı tartışmalarında susan tarafın sürecin devam etmesi ile birlikte biriken sinirle olaya müdahil olması, kavgaların ve olaya polisin de dâhil olmasına neden olmaktadır. Erkek ve kadın arasında yaşanan tartışmalar da kadının kendini konumlandığı noktanın ötesine geçilmesi ile erkeğin noktasının ötesine geçilmesi aynı sonuçla bitmemektedir. Kadınların şiddete maruz kalma ihtimalleri daha fazla olmaktadır.*

Kişiler aile olduktan sonra evlilik süreçlerini sürdürülebilir kılma adına birtakım stratejilere başvurabilmektedirler. Bu stratejilere başvurma nedeni ise karşılıklı güvenin ve evliliğin istikrarını sağlama kaygısıdır. Evliliğin boşanmaya yönelmesine sebep olabilecek davranış örüntülerinin mevcudiyeti, kişilerin dezavantajlardan kurtulmak istemeleri ve avantaj elde etme istekleri ile güdülenmektedir. Bu süreçte araştırmamıza katkı sunan kişilerin aktarımlarda yer alan bu unsurların açığa çıkan yönleri ile aktarılmaya çalışılmıştır.

Eşler arasında açığa çıkan sorunların en temelinde, eşlerin şeffaf bir ilişki içinde olmamaları bulunmaktadır. Yaşamın gündelik akışı içerisinde kişinin kendi olma durumunu en çıplak şekilde paylaştığı kişi ile gelişen ilişki ağı, bilinme halinin karşılığında bilme isteğini de açığa çıkarmaktadır. Eşler şeffaf olma durumları karşısında aynı durumu görmediklerinde, sorgulama sürecine girerek yapının karşılıklı güven temellerinde çatlakların oluşmasına yol açan süreci aralamaktadırlar. Bu süreçte kişiler, bilgi talebinde bulduklarında, konularının avantaj ve dezavantajları nispetinde söylemlerini biçimlendirmektedirler. Söylemlerin karşı tarafa eksiksiz aktarılması sonucu beklenen eksiksiz bilgi dönüşü, benzer biçimde karşılık bulmaması ile negatif ilişki ağına dönüşmektedir.

Kişiler, yanıtlarına karşılık bulamadıkları evlilik hayatlarında kendi durumlarını sorgulamakta ve sorunun kökenine ilişkin yanıt arayışında bulunmaktadırlar. Kişi, kendini eşine karşı açamama halini konumunun bir gerekliliği şeklinde yorumlayabilmektedir. Eşler arası şeffaflığın yokluğu, şeffaf olarak kurgulanmış bir ilişki formu içerisinde kişilerin yapıyı sonlandırmaya gidecekleri süreci hızlandırmaktadır. Boşanma kaçınılmaz olmaktadır.

Evlilik sürecinde olduğu gibi evliliğe giriş aşamasında geçmişin bilinme arzusu ve bilinmesini istememe arzusu, kişileri farklı benlik sunumları ile etkileşim sürecine dâhil etmektedir. Evlilik sürecinde saklanan sırların açığa kavuşması, aldatılma ve hayal kırıklığına uğrama hisleri yapının masumiyetini sorgulatmaya ve kişinin kendini süreçten

arındırmasına neden olmaktadır. Kadın ya da erkek fark etmeksizin bireyler eşinin geçiştiki eylem ve rutinlerine erişilmesini istemediği durumlarda kontrolcü davranabilmektedirler. Kadının veya erkeğin yoğun baskılandığı bir ilişki formu tahriple sonuçlanmaktadır.

Kişilerin karşılıklı uyumlarını zedeleyici eylemler, evlilik hayatında açığa çıkabilmektedir. Kadının erkek üzerinde veya erkeğin kadın üzerinde ulaşmaya çalıştığı sonuç, fertlerin yıpranmasına neden olarak ailenin dağılmasına neden olabilmektedir. Kadının kendi ayakları üzerinde durmasını hazmedemeyen erkeğin, bedensel yıpranmaya sebep olacak eylemlerde bulunmasına neden olabilmektedir. Evlilik sürecinde çiftlerin yıpranmasına neden olan bir diğer sorun ise bağ kurulamaması sorunudur. Eşin alkol problemi ve diğerini yok sayan tavırlar, sevginin ailede yerleşmesini engelleyerek nefret temelli ilişki formunu doğurmaktadır. Bu nefrette evliliği yıkıma götürmektedir.

Güvenin tesis edilmesine dönük eylemlerin yokluğu ile şeffaflığın aile de yitimi, eş olma halinden ziyade iki yabancının bir süreci yürütmeye çabalamasına benzemektedir. Gemi kaptanının uçak uçurmaya çalışmasına benzeyen bu süreçte uçağın akıbeti, denizin altını görmek olmaktadır. İletişim kurma çabası ve iletişimin mantıklı işletimi sürece dâhil edilebilirse kadın ve erkeğin mevcut yapıyı sürdürmesi mümkün olabilmektedir. İletişim kurma çabasının yokluğu veya mevcut çabaların başarısızlığı aynı çatı altında amaçlanan formun oluşmadığı bir hali meydana getirmektedir.

Şeffaflık talebi ısrarlı bir hal almaya başladığı noktada yanıtız kalınan girişim, çatışmayı ve daha fazla yıpranan bir talep edeni ortaya çıkarmaktadır. Kadının ve erkeğin sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar, bu taleplerin muhatabının talep edene karşı eylemlerinin içeriğini şekillendirmektedir. Erkek, biriken öfke siniri şiddet unsuruna dönüştürebilirken, kadın daha dengeli bir noktaya çekilmekte ve içine kapanabilmektedir.

2.7. Toplumsal Kalıplar Çerçevesinde Boşanmış Kadın

Evli olmayan kadının toplumsal karşılığının irdelendiği bu başlık altında, kişilerin algılarında bekâr kadının toplumsal karşılığı analiz edilmiştir. Toplumsal cinsiyet kişilere verilen hareket alanını belirlemektedir. Kişiler evlilik içerisinde de yine bu rollere bağlı

olarak hayata ve evliliğe bakışlarını şekillendirmektedirler.

Kişinin yaşamış olduğu şehrin kültürel ve toplumsal yapısı ile birlikte kişinin de sahip olduğu bireysel ve kültürel özellikler, konumuna ait bakış açısı üzerinde kendi tahakkümünden ziyade kendi dışına ait olanın tahakkümünü tahsis etmede ağırlık taşıyabilmektedir. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: “ *Elazığ için nereye gidersen git her zaman bir tarafın kırık. Kendi ailenin içinde bile. Sanki dersin bir suç mu işlemişsin böyle olmuşsun. Hepsi de biliyor ben namusumda bir kadını. Benim için iş çoktur ama iş seçimimde bile temiz yerleri seçiyorum çünkü dulum. Tüm insanlar bana kötü gözle bakıyorlar gibi geliyor. Annem babam bile beni hor görürdü ellerini vermezlerdi öpmem için. Benimle konuşmazlardı düğünlere giderken beni götürmezlerdi. Yeni yeni düzelmeye başladılar.*” *Görüşmecı 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı)*. Katılımcımız yaşadığı kentin içinde bulunmuş olduğu konumuna yönelik perspektifinden kaynaklı kendini uçma kabiliyetini yitirmiş, işlevini yerine getiremeyen bir konuma hapsettiği üzerinde durmaktadır. Kendi aile ilişkileri de, yaşanan boşanma süreci sonrasında kişinin evlenmeden önceki konumda ait olduğu ilişki ağlarını yitirmesine ve yeni ilişki ağı içerisinde istenmeyen bir konum sahibi olunmasına sebep olmuştur. Kişi, boşanma eylemini, kendi namus algısına yönelik getirilen yeni bakış açısının haksızlığını vurgulayarak, boşanma eyleminin sebeplerine yönelik yapılan haksız gerekçelendirmelere karşı sitemde bulunmaktadır. Dul kadına yönelik kültürel algıda yer alan cinsel ilişki açısından müsaitlik algısı, boşanmış kişinin kadın olması durumunda yapacağı iş seçimi üzerinde kendi cinsel beden bütünlüğünü korumaya yönelik iş sahları üzerinden şekillenmektedir. Kişi, sadece kadın olmasından kaynaklı iş sahası içerisinde boşanmış olması sebebiyle özgürce seçim yapma hakkını yitirmiştir. Boşanmış kadının toplumsal eylem sahları içerisinde diğerleri ile olan birlikteliğinin utanç kaynağı olarak algılanma eğilimi, kişiyi yaşam alanları ve eylem pratiklerinin açığa çıktığı etkileşim mekânlarından dışlanmaya iten bir süreci başlatmıştır. Sürecin ilerleyen aşamalarında kadın katılımcının kendi ailesinin, kendisine yönelik bakış açısının zaman içerisinde kişinin tutum ve davranış örüntüleri ile atfedilen özelliklerinin tersini ispatlama çabası sonrası normalleşme eğilimi göstermektedir.

Hayatın olağan akışı içerisinde statüler ve toplumsal konumlar, kazanımlar veya kayıplar neticesinde değişebilmektedir. Kişinin kendi eylemlerinin yansımaları sonucu meydana gelen bu değişimlere diğerlerinin dâhil olduğu etkileşim ağları ve eylem pratikleri, geçilen konumlarda karşılaşılan zorlukları etkilemektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“İkinci sınıf muamelesi yapılıyor. Boşanmış insanlara kötü gözle bakanlar var. Kadına değer verilmiyor. Çocuğun da olsa bu kişi ayrılmış eşinden ne oldu da ayrıldı yazık gibi şeyler söylüyorlar.”* Görüşmeci 2(Kadın, 33 yaş, Satış elemanı). Boşanmış olmak ile beraber kişinin kazanmış olduğu dul kadın kimliği, onun eylemlerine ya da eylemlerini gerçekleştirme sürecinde girmiş olduğu etkileşimlerin dönütü olarak ikinci sınıf insan olarak algılamaya itmektedir. Kadının boşanma gerekçesi altında yatan sebepleri sorgulama sürecinde, diğerlerinin kadının eylemlerine yönelik sorgulayıcı bir tavır takınmaları, kişinin kendi namusuna yönelik olumsuz bir algıya ya da evlilik sürecinde başarısızlığına yönelik göndermelerin yatmasını düşünmesine neden olmaktadır. Boşanmış kadının çocuk sahibi olması, evliliğin sonlandırılmasında zorlaştırıcı bir seçenek olan çocuk sahibi olma halinin varlığı halinde bile eylemin gerçekleşmiş olması durumuyla kişiye yönelik olumsuz bakış açısını daha da güçlendirmektedir. Kadının, erkek olmadan çocuk bakma sorumluluğu ile baş başa kalması, kadına yönelik toplumsal acıma duygusu ile durumuna yönelik ifadelerin şekillenmesine sebep olmaktadır.

Kişi, kendini, diğerlerinin yargılayıcı söylemlerinden korumak için etkileşimin oluşum sürecinde kontrolü elinde tutmak ve kendine yönelik olumsuz yaklaşımları etkisiz kılmak için rol içine sokabilmektedir. Burada süreci ve izlenimleri idare etme sanatı devreye girmektedir. Bir katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“: Dışarıdan insanların bakış açısı bence çok kötü. Neden hala bekârsın ya da evlenmeyi düşünmüyor musun gibi sorular soruyorlar. Sanki tüm kadınlar evlenmek zorunda, bir erkeğe bağlanmak zorunda gibi bir tavır var ve ben bundan hiç memnun değilim. O yüzden boşandığımı söylemiyorum evliyim diyorum. Kendimi korumak için yalan söylüyorum.”* Görüşmeci 3(Kadın, 34 yaş, Satış elemanı). Sürece dâhil olmayanların, durumların mevcut biçimleri üzerinden kişilere yönelik kendi toplumsal yargıları ve kabulleri üzerinden geri dönüşleri, olayın muhatabı özne açısından kendine dönük haksız ve olumsuz bir

perspektifin mevcudiyetine işaret etmektedir. Bekâr olma veya evlenmeme halinin kişinin hayatında yer alan temel bir seçenek olduğuna dair kayıtsız bir yaklaşım, kişiye etkileşim sürecinde diğerlerinin bekâr kalma tercihinin altında yatan nedeni irdeleme ve evliliğe dönük bakış açısını öğrenmeye yönelik bir iletişim biçimini doğurmaktadır. Kişi, bu süreci aşmak adına ve boşanma sürecine dönük diğerlerinin yeni oluşacak sorgulamalarını aşmak için istenilen cevapların verilmesi ile var olan sorgulama süreci sonlandırılmaktadır. Yalanın etkileşim sürecine dâhil edilmesi kadına yönelik var olan toplumsal eşitsizliğin giderilmesi için emniyet supabı işlevi görmektedir.

Kadının evlilik öncesi veya sonrası konumu, ekonomik sermayenin varlığı ile değişmektedir. Kişinin boşanmış olması ile hiç evlenmeyen bir bekâr kadın olması da kişiye yönelik etkileşim sürecinde eylem örüntüleri ile söylemleri farklılaştırmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Bekâr olup da yaş geçmişse evde kalmış diyorlar, demek ki sorunlu diyorlar. Eğer kadın çalışan biriyse de diyorlar ki bizim gibi evlenip te rezil mi olsaydı. Dul olana da daha kötü bakıyorlar. En azından evlenmemiş olunca anne babanın himayesindedir en fazla laf sokarlar. Ama boşandıktan sonra sizden faydalanmak isteyen çok insan oluyor. İyi bir eş değil miydi neden boşandı diye sorgulamalara giriyorlar. Dul olunca da ekonomik özgürlük varsa yine de bir tık saygı oluyor. Dul olunca aile ortamına girerken kalbinizi kırıyorlar eşlerinden kısıkanıyorlar. Dışlıyorlar aile ortamlarında. Erkekler faydalanma peşinde oluyor dul kadınlardan. Biz ise kendi çocuklarımızı korumaya çalışıyoruz.”* Görüşmeci 4 (Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Kişinin bekâr kimliğini seçmiş olmasının diğerleri açısından temel sebepleri arasında, kişi tercihi göz ardı edilerek kişiden kaynaklı bir problemin mevcudiyeti işlerlik kazanmaktadır. Kadının kendi ekonomik özgürlüğüne sahip çalışan bekâr bir kadın olması, diğerleri açısından kendi konumlarının olumsuzluğu ön plana çıkartılarak kişinin konumuna ve özgürlüğüne yönelik bir övgü biçiminde karşılık bulmaktadır. Evlilik hayatını sonlandırıp, yoluna bekâr bir insan olarak devam etme kararı alan kadınlara yönelik dul kimliğinin sahip olduğu olumsuz içerikler ilişki ağlarında öne çıkartılmaktadır. Kadının korunmaya muhtaç olarak görülmesi, onun himaye edilmesi gereken vasfına göndermede bulunularak boşanmamış bekâr kadınların aile gözetiminde oldukları algısı ile ilişkilerin bu

dinamikler ışığında işlev kazanmasına ve toplumsal pratiklere yansımaya neden olmaktadır. Kadının boşanmış eşinin iyi olup olmadığına dönük sorgulamalar, cinsel açıdan kişide eksiklik aranarak kadına arzuladığı cinselliği sunma niyetiyle diğerlerinin söylemlerinin altında yatan gerçekleştirmek istedikleri eylemleri ifade etmektedir.

Kadının sahip olduğu konumun toplumsal, kültürel kodlarına göre tasvir edip adlandırdığı noktalar üzerinden sömürüye açık hale gelmiş olmasının diğerlerine yönelik edindiği olumsuz perspektif üzerinde derin etkisi vardır. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Evli olmayan bir kadın kariyer sahibi de olsa, fakir de olsa günümüzde değer görmüyor. Çalışma arkadaşları, dışarıdaki insanlar değer vermezler. Kadına bir şeye ihtiyacın var mı diye sorarken beni ister misin mesajını alttan alta verirler. Kadının erkek olmadan ayakta olmayacağına, erkeğe ihtiyaç duyacağına inanılıyor. Kadın aksine hayatında gölge olsun ister yanında birinin varlığı olsun isteyebilir ama o erkeğe sığınmak istemez. Kadın zaten güçlü. Erkekler kadın fakir ise erkekler iş yerinde taciz etmeye çalışır, zengin ise erkekler parasını yeme peşine düşerler. Ben kimsenin insaniyetle yaklaşabileceğini düşünmüyorum. Görüşmeci 5 (Kadın, 52 yaş, temizlik işçisi).* Kadının iş hayatında sahip olduğu başarı ve kazanımlar, temel olarak onun aileye sahip olup olmaması üzerinden ele alınmaktadır. Kişinin tüm başarıları, aile hayatına sahip olmaması veya evli olmaması durumu devreye girdikten sonra toplum tarafından itibarsızlaştırılmaktadır. Bekâr veya dul kadının maruz kalmış olduğu yardım tekliflerinin altında yatan temel niyet, onun durumuna yönelik kişinin kendini sürece dâhil ederek maddi veya manevi anlamda istifade etme gayretini ortaya çıkarmaktadır. Kadının güçsüz bir aktör olarak algılanması, güç simgesi olarak algılanan bir erkeğin sembolik göstericisinin devrede olmadığı ilişki formlarında elde edilmesi gereken meta konumuna itmektir. Kadının ekonomik anlamda zayıf kaynaklara sahip olduğu çalışan hali, beraberinde erkeklerin cinsel taleplerine açıklığı rahatça eyleme dökebilecekleri eylemlerin yaşanmasına neden olurken, kadının zengin bir dul olması halinde ekonomik kaynaklarına erişim sağlanmasında dul kimliği kolaylık sunmaktadır diğerlerine.

Kişinin diğerlerinden olumsuz yaklaşımlar görmemiş olmaması, kendi konumuna yönelik toplumsal ve kültürel bakış açısının ve pratiklerin mevcudiyeti, zorluğun derecesini ve yaşayabileceklerinin şiddetine yönelik fikir sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu farkındalık hali, sonraki etkileşim süreçlerinde kişinin tedbirlere başvurmasına neden olmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Benim bakış açım göre dul bir kadının yeri gerçekten çok zor. Öyle hissediyorum bir şey diyen yapan olmadı kendi düzenimin içerisindeyim ama yine de bunu hissediyorum. İnsanlarla çok görüşmedim, boşandığımlı sakladım çünkü boşanan bir kadının ayaklarının üzerinde durabilmesi psikolojik olarak çok zor. Hiç evlenmemiş bir kadın için de hayat yine kolay değil.”* Görüşmeci 6 (Kadın, 46 yaş, ev hanımı). Dul kimliği kişiyi, diğerlerinin eylemlerini yöneltme biçimleri üzerinde yaratacağı olumsuz tavır hissetme ve tedbir almak için savunma yollarına başvurmak zorunda bırakmıştır. Kişi, kendini evlenmemiş kadınlara göre daha zor bir konumda tasvir etmektedir, hiç evlenmemiş olmanın da kadınlara yönelik getirdiği zorlukları vurgulayarak.

Kişinin kendi yaşamına yönelik çevresindekilerin sahip oldukları özellikleri gözlemleyerek müdahil olma ve yönlendirme girişimlerine dönük katılımcımız şunları aktarmaktadır: *“Bence evli olmayan kadının toplumdaki yeri eksiktir. Sanki bir erkekle tamamlanmış gibi bir düşünce var. Yaşım henüz çok genç çevrem bana tekrar evlen diye çok baskı yapıyor.”* Görüşmeci 7 (Kadın, 27 yaş, Satış elemanı). Kadın ve erkeğin bir elmanın iki yarısı gibi algılamalar üzerinden tanımlanması, bu sürece dâhil olmayanlara dönük eksik olduklarını vurgulama ile devam etmektedir. Kişinin evlilik sürecinde yaşamış olduğu olumsuz evlilik deneyimi sonrası hayatına tek devam etme kararı, diğerleri tarafından mevcut koşulları öne sürülerek yeni bir evlilik sürecine girişilmesini baskılayarak sürmektedir.

Daha öncede vurgulandığı gibi kişilerin yaşamış oldukları bölgenin, şehrin veya mahalle ortamının kültürel ve toplumsal yapısı, yaşanan sürecin başından sonuna kişilerin mevcut koşulları çerçevesinde yaşadıklarını derinden etkilemektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“ Hele de doğuda boşanmışsın daha dikkat edeceksin bir yere gitmeyeceksin. Akşamları arkadaşların eşi evde iken asla gidemem. Hepsi iyi insanlar*

ama çekinirim gidemem. Hep bir baskı altındayız. Ailem de rahat bırakmıyorlar. Kadın ayaklarının üzerine basıyorsa ekonomik özgürlüğü varsa toplumda yeri sağlam olur. Keşke benim öyle olsaydı maddi olarak güvencesi olmayınca da her yerde ezilir. Evli iken de eziliyorsun boşandıktan sonra da maddi imkânın yoksa toplumda hiçbir yerde ne söz hakkın olur ne saygınlığın olur. Bu zamanda her şey maddiyat. Çok iyi bir insan da olsan çok merhametli dahi olsan toplumda yerin olmuyor.” Görüşmeci 8(Kadın, 53 yaş, Ev hanımı) .

Boşanmış olma hali, kadın için mekânsal kısıtlamayı da beraberinde getirmektedir. Evli arkadaşların eşleri için potansiyel ayartıcı yaftasının önüne geçmek için kişi, gündelik rutin aktivitelerini bu gerçeklik üzerinden kurgulamaktadır. Toplumsal baskı ile aile baskısının eş hareketliliği, kişinin eylemleri ve eylem mekânlarına yönelik katılımları üzerinde içsel denetimi yaratan dışsal denetim mekanizmaları olarak, kişinin boşanma sonrası süreçte gerçekliğinin büyük bir parçası olmaktadır. Ekonomik sermayeye sahiplik kişinin evlilik ve boşanma sürecinde maruz kaldığı eylemlerin karşısında yer aldığı konumda temel etkiye sahip bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Toplum, kendi normlarını ihlal eden üyelerine yönelik cezalandırıcı mekanizmalar devreye sokmaktadır. Bunu, kişinin eylem pratiklerine yönelik diğerleri ile aynı koşulları paylaşmıyorsa dışlama üzerinden gerçekleştirmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Evlenip ayrılmışsa açıkçası bizde insanlar eğitimleri iyi bile olsa tutucu toplumsal bakışı taşıyan çok insan var. Ben kendim de gördüm arkadaş çevremde eşli görüştüğümüz bir grubumuz vardı. Hiç ummadığım arkadaşlarım ailece olan görüşmelere beni çağırmadılar. Boşanınca sanki o gruba giremez gibi tavır sergiledim dediğim gibi farklılık oluyor. Hiç evlenmemişse daha da kötü o kadının problemlili olduğunu düşünüyorlar. Toplum içinde iş hayatında bir tavır varsa bunu hep evlenmemiş olmasına bağlıyorlar.”* Görüşmeci 9 (Kadın, 50 yaş, Hâkim) Toplumun kendi değerlerine yönelik katı tutumu, onu ihlal edenlere karşı gösterilecek tepkinde katılığında göstermektedir. Kişinin eyleminden ötürü arkadaş çevresinden dışlanması, kişilerin kendi eşlerini ayartır algısı ile kendi evliliklerine yönelik bir tehdit unsurunu dışarıda tutacak şekilde şekillenerek devam eder. Kişi, hayatında meydana gelen yaşanmışlıklara yönelik tavrının diğerleri tarafından olumsuz algılandığı durumlarda, bunun kişinin boşanma ile dâhil olduğu yeni

sürecin eylemlerine yansımaları olarak yorumlamaktadırlar.

Bekâr veya boşanmış kadının karşılaştığı temel zorluklar, aynı noktada kilitlenmektedir. Kadının cinselliği ve kadının korunması üzerinden ilerlemektedir. Bu durum hakkında katılımcımız şunları aktarmaktadır: *“Kadının sosyal konumuna bağlı bence. Eğer güçsüz bir kadınsa hem ruhsal hem maddi, tabii ki hor ve basit görülebilir. Maddi anlamda güçlü ise sosyal konumu açısından saygın bir noktada ise de erkeği o boşanmış güçlü olan o gözüyle bakılıyor. Boşanmış kadın kesinlikle cinselliğe açık kadın olarak görülüyor, gecelik ilişkiye açık kadın olarak görülüyor. Sosyal konumu ne olursa olsun cinsel olarak açık görülüyor. Yaşı büyük ama evde kalmış birinin başına bir şey mi geldi kızlığı mı gitti diye düşünülür, ya da evde kalmış mutlaka komplekslidir, problemlidir gözü ile bakılır.”* Görüşmeci 11 (Kadın, 37 yaş, Diş Hekimi). Kadının statüsü birçok nokta üzerinde etkili olabilmekteyken, tek bir noktada kadının diğerlerinin algıları üzerinde işgal ettiği noktayı değiştirmemektedir. Evlenmemiş kadınlar, diğerleri gözünde kendi sorunları, bekâret veya kişilik özelliklerinden kaynaklı evliliğe layık görülmemiş kadın olarak algılanmaktadır. Kimi noktada kadının boşanmış olması, onun toplum içerisinde söz sahibi olmasının önüne bile geçmektedir. Bir başka katılımcımız bunu şu sözlerle ifade etmektedir: *“Dışlanmış bir kadındır. Pazara, çarşıya çıkma, eşinden ayrılmışsın, fazla dolanma derler. Bir toplumda eşinden ayrılmış diye farklı gözle bakıyorlar. Sanki ayrılmışım da sanki kafam çalışmıyor gibi bir gözle bakıyordu. Sözümü dikkate almıyorlardı, sen sus ayrılmışsın bilmezsin diyorlardı.”* Görüşmeci 10(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı) Kadının bakış açısının diğerleri nezdinde önemsizliğini, bir başka katılımcımızın sözlerinde çok daha derin olarak görmekteyiz. Katılımcımız şunları aktarmaktadır: *“Bu ülkede boşanmış kadın olmak çok zor. Yanında gördüğü herkesi belden aşağı düşünüyor herkes. Direk farklı bakılıyor ve ben bundan çok rahatsızım. Oysaki evli olup ta ne ahlaksızlıklar yapanlar var. Cinsellik karakterle alakalı bir şey. Hiç evlenmemiş kadına da evde kalmış derler, bir erkek tarafından tercih edilmemiş derler oysaki belki tam tersidir kadın tercih etmemiştir. Bu taraftan bakan yok.”* Görüşmeci 13 (Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi). Cinsel obje olarak algılanma, kadınların gündelik hayatlarında evli oldukları süreçte de işleyen bir gerçekliktir. Ancak kişiler bu kadınların evli olmalarından ve

başlarında bir erkeğin olmasından ötürü duruma uygun eylem pratikleri sergileyerek bu tavırlarının kişinin konumuna uygun olmamasından veya erkeğin vereceği tepkiden duyulan çekinme korkusu yüzünden açığa çıkmamaktadır. Kadın evliliğini sonlandırıp dul kimliği ile aynı sürecin aktörleri karşısında yer aldığı etkileşim pratiklerinde, erkeklerin kadına yönelik cinsel taleplerinin önleyici bariyerinin olmaması ile kendilerini bu eylemde özgür kılınmış görmektedirler. Kadının sürekli durumun suçlusunu olarak yorumlanma sorunsalı, diğerlerinin bakış açısında suçlu kategorisinde ele alınan kişiye cezalandırma işlevi olarak cinsel suiistimal sağlama hakkını kendilerinde görme cesareti sunmaktadır.

Kentin yapısı, kişilerin karşılaşacakları zorlukların derecesini etkilemektedir. Boşanmış kadınların toplumda var olduğu kesiminin büyüklüğüne göre insanların zamanla yaklaşımları da değişebilmektedir. Bu duruma özgü genel olarak kişilerin aktarmış oldukları şu şekildedir: *“Elazığ da dul bir kadının yeri çok kötü. Dul bir kadını açık bir kapı gibi görüyorlar, her şeyi yapar diyorlar. Bana çok yaklaştırmaya çalışıyorlar ben kendimi kamufle ettim erkek gibi davranarak kendimi korumaya aldım. Niyetlerini biliyorum erkeklerin, bana niye kendini naza çekiyorsun diyorlar, evli erkekler takılıyorlar peşime düşüyorlar. Çok zengin evli insanlar yemeğe davet ediyorlar asla gitmiyorum. İstesem bir erkeğe yama olmak istesem evimi de tutarlar bana da bakarlar ama asla yapmıyorum kendi ayaklarımın üzerinde duruyorum.”* Görüşmecisi 17 (Kadın, 32 yaş, özel güvenlik). Kadının, yaşadığı şehir açısından diğerlerinin nezdinde algılanış biçimi, diğerlerinin olumsuz eylemlerine yönelik hedef olmasını daha kolay hale getirmektedir. Kişi, bu olumsuz eylemlerin açığa çıktığı etkileşim pratiklerinden kendi savunma mekanizmalarını devreye sokarak uzak tutmaktadır. Kendine yönelen olumsuz tavrın eylem pratiklerini, onun kimliğini sergileyerek uzaklaştırmaya çalışmıştır. Kişinin yine yaşadığı toplumda kadın olarak diğerlerinin gözünde bir erkeğe yavaşmış olma söylemlerine muhatap olmamak için kendi yolunu çizme konusunda çaba sarf etmiştir.

Kişinin sahip olduğu özellikler, başına gelenlere veya diğerlerinin ona yöneltmiş olduğu eylemlerin olumsuz içeriğine rağmen kişinin ortak değerler ve eylem pratiklerini paylaşmayıp, içselleştirmediği durumda süreci kendi lehine kontrol etmesi daha kolay olmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Kadınına göre toplumuna göre*

değişen bir kavram. Kapalı bir toplumda kötü bir kadın derler, batı toplumunda çok normal olarak bakarlar. Ben Elâzığ'da bu olayı yaşadım ama Elâzığ standartların olmadığı için bunun getirdiği bir eksi olmadı. Beni bilen biliyordu tanıyan tanıyordu. Hiçbir zaman kısıtlanmış hissetmedim eve gece 1 de geleceğim 1 de geldim. Ailemle beraber yaşamadığım için hep kendi evimi sürdürebilme imkânına sahip olduğum için bir baskı hissetmedim. Kendimi bilmem kendimle ilgili düşüncelerim önemli. Bu da şartlara, duruma ve aile yapısına bağlıdır. Birinci derecede yakınınız da ki insanların tarzına tutumuna ve ufkuna bağlı.” Görüşmecisi 18(Kadın, 50 yaş, Profesör Akademisyen). Kişinin yaşadığı mekânsal bölgenin insanların durumlara yönelik sergiledikleri eylem pratiklerin, kişinin sahip olduğu konumun ona ne getireceğini de etkilemektedir. Kişinin dışarıdan pratiklere sahip bir eylem seti ile dâhil olduğu toplumun, bu eylem setine sahip insana yönelik yakıştırmaları kişinin olayı ve söylemlerine hayatına yansıtma derecesine göre etkili olabilmektedir. Etkileşimin öznesi, olaya dönük kendi ağının iplerini kontrol edemediği noktalarda tepkiler hayatını olumsuz etkilemektedir. Olaylara ve yaşanan pratiklere verdiğimiz tepki, olayı toplumsallığını ve hayatımızın sınırlarını şekillendirmektedir.

Boşanmış kadının en temel sorunu, cinsel anlamda diğerleri tarafından ilişki taleplerine koşulsuz itaat sağlayacak bir imgeye sahipmiş olarak algılanmalarıdır. Kadınların evlilik sürecine hiç dâhil olmaları da onların namus göstergesi olarak algılanan bekâret kavramından yoksunlukları temelinde yorumlanmaktadır. Bu kadınlar, eksik kusurlu ve sorunlu olarak algılanmalarının yanında aile kurmaya uygun görülmeseler de erkekler için sorumluluk altına girmeden cinsellik yaşayabilecekleri kişiler olarak görülmektedirler.

Kadınların mekânsal olarak sınırlanması diğerleri açısından kendilerine yönelik sergilenebilecek olumsuz tavırlardan uzak kalabilme ihtiyacından doğmaktadır. Kişi, kendi ailesinin bakış açısında bile kendini boşanmadan kaynaklı yaşanan olumsuz görüşe yönelik kanıtlama ve aklama süreci içine girmektedir.

Arkadaşlık ilişkileri dul kimliğinden olumsuz etkilenerek diğer ailelerin düzeni için tehdit sayılmaktadır. Kişi, diğer ailelerin düzenlerini sekteye uğratabilecek potansiyel bir

tehdit olarak algılanmasından ötürü mekânsal ve duygusal olarak dışlanmaktadır.

Kişinin eğitim düzeyi ve toplumla olan bağı, var olan düzen içerisinde dul kimliğinden kaynaklı olarak yaşayabileceği zorluluğun boyutunu etkilemektedir. Kişinin ayakları üzerinde durması, onun diğerleri üzerinde kuracağı denetim ve yargılama mekanizmalarına karşı direncini belirlemektedir. Kişi maddi anlamda güçlü bir konuma sahip olsa bile maddi sömürü ile cinsel sömürü pratiklerinin odağı olmaktan kendini kurtarmayabilmektedir.

2.8. Toplumsal Kalıplar Çerçevesinde Boşanmış Erkek

Katılımcılarımızın bakış açısında boşanmış erkeklerin nasıl algılandıklarına yönelik aktarımları, bu kısımda detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Erkeğe biçilen toplumsal rol, onun girmiş olduğu etkileşim kalıplarında sahip olduğu özelliklerin erkek kimliği üzerinden yumuşatılarak sahip olduğu ayrıcalıklar ve özgürlükler özelinde ele alınmaktadır.

İlk katılımcımız boşanmış erkeklere yönelik toplumsal bakı açısı hakkında sahip olduğu görüşleri şu şekilde aktarmaktadır: *“Onun açısından bakınca özgürler. Bizimle bir değiller. Ben kadını boşasam bana ayıp değil boşanan kadın için ayıptır derdi hep. Erkekler hürler onlar her zaman bayanı ezik görüyorlar. İş de de öyle.” Görüşmeci 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı).* Boşanma sürecinde erkeğin işgal ettiği konum ve eylemi, özgürlük özelinde gerçekleştirilen bir hak olarak algılanmaktadır. Erkeğin boşanma sürecinin faili olduğu noktada, kişinin toplumsal olarak kendine dönük çerçevenin manzarasını kadının suçlanacağı bir süreç olarak kabul edileceğinin bilincinde olduğunu söylemlerinde görmekteyiz.

İş hayatında ve aile hayatında, kadınların erkekler tarafından maruz kaldıkları küçümseyici tavır, kendilerine tanınan özgürlük temelinde yorumlanmaktadır.

Erkeğin ve kadının boşanma süreci sonrasında sahip oldukları dul kimliği, her iki taraf için aynı yaklaşımların ya da davranış örüntülerinin açığa çıkması şeklinde ilerlememektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Onların ki daha farklı*

oluyor. Kadınlar gibi görülüyor aman boşanırsa boşansın ne olacak sanki gibi düşünüyorlar. Onlara hoşgörülü davranılıyor.” Görüşmecı 2 (Kadın, 33 yaş, Satış elemanı). Erkeğin boşanma süreci, kadına yönelik takınılan tavırla sonuçlanmamaktadır ve eyleme yönelik girişimi açısından herhangi kültürel veya toplumsal engelleyiciler çok az kalmaktadır. Boşanma süreci sonrasında her ne kadar birtakım sorunlar ile karşılaşsalar da genel olarak hoşgörü ilkesi çerçevesinde erkeklere yaklaşmaktadır.

Bir başka katılımcımızın bakış açısından erkeklerin kısmi olarak karşılaştıkları zorlukları dair aktarımlar şu şekildedir: *“Evli olmayan erkek eğer boşanmışsa ve bekârsa ayırımı var. Bekârsa bunda bir sorun mu var senin bir sıkıntın mı var diye üsteliyorlar. Boşanmış erkeklerde de boşandıysa kesin bir şey vardır. Neden kadın kocasından boşanır kesin erkekte bir sıkıntı var diyorlar. Ya da neden evlenmiyorsun yuva kur baskısı onlarda da var. Boşanmış erkeğin kadından farkı kötü gözle bakılmıyor toplum içerisinde.”* Görüşmecı 3 (Kadın, 34 yaş, Satış elemanı). Boşanmış ve bekâr ayrımının yapılarak, bekârda erkekte sorun olduğuna yönelik bir tavrın takınıldığı, boşanmış erkeklerde de var olan sorunun kesinliğine olan inanç ve bu sorunun ne olduğuna dair sorgulamalar yaşanmaktadır. Yuva ve yeniden yuva kurma baskısı, bekâr veya boşanmış erkekler içinde diğerlerinin baskı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin, kadınlardan en dezavantajlı oldukları nokta ise toplum nezdinde namus algısının kadına atfedilmiş olmasından kaynaklı yaşadıkları ortamlarda rahatsızlık hissetmemeleri olarak vurgulanmıştır.

Erkeklerin, evlenme durumunda toplumsal olarak algılanma özelliklerine yönelik bir başka katılımcımız ise şunları aktarmaktadır: *“Hiç evlenmeyene hovarda, serseri derler. Bir baltaya sap olamadı derler. Evlenip boşanmışsa ne diyeceğimi bilmiyorum. Ben çocukken babam ben 1,5 yaşında iken vefat etti. Ben bir erkeğin evdeki yerini bilemedim yaşayamadım. Erkeklere dış pencereden hiç bakmadım.”* Görüşmecı 4 (Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Erkekler evlenmediklerinde hovarda, serseri ve ekonomik anlamda başarısız tanımlamalara maruz kalırken kadınlar için namus kavramı daha ağır yaptırım ve sonuçlara sebep olmaktadır. Kadının, erkeğe yönelik bakış açısının evdeki baba figürü ile şekillendiğini katılımcımızın ifadelerinden anlamaktayız.

Boşanmış erkek ile eşi vefat etmiş dul erkek arasında toplumsal olarak bakış açısı farklılığı oluşmaktadır. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Acaba neden ayrıldı sorusu geliyor akıllara çünkü kadınlar kolay kolay evliliğini bitirmek istemiyorlar. Erkeklerin kötü alışkanlıkları varsa, alkolü, kumarı varsa diye insanlar düşünüyorlar. Hatta toplumda şöyle bir kanı var karısı ölmüş erkek ile evleneceksin diye. Çünkü boşanmış erkeğe sorunlu gözü ile bakılıyor.”* Görüşmeci 5 (Kadın, 52 yaş, Temizlik işçisi). Toplumun boşanmış erkeğe yönelik olumsuz yakıştırmaları arasında alkol problemi, kötü alışkanlıklar, kumar vb. eylemlerin mevcudiyeti ile anlaşılmaya çalışılmaktadır. Toplum, boşanmış erkeğe de sorunlu gözü ile yaklaşırken, eşi vefat eden dul erkeği ise evlilik açısından idealize etmektedir.

Ev içi roller açısından kadına hizmet işlerini yapan bir konum atfedilmesinden ötürü erkeğin de kadının bu ev içi işlere yönelik kendi ayakları üzerinde duramayacağına yönelik algıda da mevcuttur. Bir katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır; *“Dul olan bir erkeğe ben üzülüyorum. Yazık diyorum çaresiz görüyorum. Çünkü kadın ayaklarının üzerinde durabiliyor ama erkek bence bakıma muhtaç Para insanın kocası olabilir ama para bir insanın karısı olamaz. Kadın yemeğini de yapar, çocuklarını başına da toplar. Ama erkekler ev çevirmeyi beceremiyorlar. Toplumda yerleri daha kolay ama insanlar onlara kötü gözle bakmıyorlar.”* Görüşmeci 6 (Kadın, 46 yaş, ev hanımı). Kişi, dul erkeklerin kendi bakım hizmetlerini yerine getirmekten yoksun olmalarından ötürü üzüntü hissi duyduğunu iletmektedir. Kadının ev işlerine dönük kabiliyeti, kişinin ayakları üzerinde durması şeklinde yorumlanmaktadır. Paranın, erkeğin dünyasında onun kadının hizmetine dair ihtiyacını karşılayamayacak olduğu vurgusu yapılmaktadır. Toplum içinde erkeğin konumun kişiye sağladığı imkânlar ve olumsuz olarak algılanmamaları temel vurgular arasındadır.

Evli erkeğin toplumsal olarak olumlu yargılamalara muhatap oluşunun yanında, ailesinin içerisinde önemsenmeme durumu, evlilik ile beraber erkeğe daha fazla değer verilmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Genel olarak ailelerin olumsuz davranışlarına rağmen erkek çocuklarının evliliklerindeki sorunlarda çocuklarından yana tavır takınmaları ve kadının buna katlanması gerektiği yönündeki telkinlerde benzer duruma işaret

etmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Erkekler evli olsa da özgür evli olmasa da. Ama şunu söyleyebilirim erkekler evlenince ailelerine daha bir kıymetli oluyor. Evlenmeden önce ailesini umursamayan adam evlenince ailesinin ağzının içerisine bakıyor. Oğulları olduğunu hatırlıyor gerçekten bu durum çok garip.”* Görüşmeci 7 (Kadın, 27 yaş, Satış elemanı). Erkeklik, toplum nazarında sınırlandırılmaması gereken bir kimlik biçiminde inşa edilmektedir. Kişi bu kalıpları kendisine tanınan eylem sınırları içerisinde özgür hareketliliği ile içselleştirerek sonraki süreçte idamesi için yaşatır. Özgür hareket eden erkek, evlenerek bir başka kişiyi aile dâhil etme süreci ile birlikte ailesi gözünde yeni kişiye karşı ailesinden gördüğü değerini daha görünür hale getirildiği bir koruma sürecine müdahil olur.

Erkeğin sahip olduğu ayrıcalıklar ve aynı olayın aktörlerinden biri olması, onun diğerinin paylaştığını paylaşmasına neden olmayacak şekildedir. Toplum, eylem pratiklerinde kadına ve erkeğe evlilik süreci içerisinde eşitlikçi yaklaşmamıştır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Boşanmış erkeğe kimse kadına baktığı gibi ön yargılı bakmıyor toplumsal olarak daha rahatlar. Hiç evlenmemiş erkeğe de yine kadındaki gibi değil. Kadına yöneltilen ön yargılar daha azdır istemediği için evlenmemiştir diyorlar kadına bunu demiyorlar ama.”* Görüşmeci 9 (Kadın, 50 yaş, Hâkim) Erkeğin elinin kiri olan renk, kadının namusuna gelen lekenin işareti olarak kişilerin eylemleri üzerinde dikkat çekici farklılaşmalara yol açmaktadır. Toplumun kadın için söz sahibi olduğu noktada, onun tercih özgürlüğünden yoksun olan bir varlık olarak karar vermesi ile erkeğin seçimi, onun sınırlarını ilgilendiren bir yaklaşım biçiminde ele alınarak kadına ve erkeğe yönelik gündelik rutinler roller ve cinsiyet üzerinden inşa edilmektedir.

Erkek, boşanmış olduğu durumda da evlenmemiş olduğu durumda da kurulan olay örgüsü, onun eylemlerine ve hayatına olumlu ivme katacak bir biçimde şekillenmektedir. Katılımcımız bu konuda bakı açısını şu ifadelerle vurgulamaktadır: *“Boşanan erkeğe kadınlar kesinlikle, bu adam evlilik yaşamış evlilik yapılırsa bununla biliyor deneyimli olarak bakılıyor. Ona da deneyim olarak bakılıyor. Erkekler tarafından da çocuğu çoluğu varsa sıkıcı, yüklü ama bir taraftan da evlilikten çıkmış piyasanın tozunu attıran, sağa sola saldıran özgür adam gözü ile bakılır. Hiç evlenmemiş bir erkekte ise ay mutlaka kalbi*

kırıktır, bunu üzmüşler diye bakılır. Problem aranmaz onda. Evliliğe inancını kaybetmiştir, onun bir hikâyesi vardır gözü ile bakılır.” Görüşmeci 11 (Kadın, 37 yaş, Diş Hekimi). Evlilik yapıp boşanmış erkek, toplum açısından olumsuz değerlendirmeler ile anılsa da kişinin evlilik geçmişi, onun tecrübeli eş adayı mertebesine de yükseltebilmektedir. Erkeğin boşanma süreci, deneyim olarak algılanırken, kadının boşanma süreci kusur ve eksikliklerinin neticesi olarak algılanmaktadır. Erkeğe tanınan hareket serbestliği, onun çocuklu olması halinde bile engel teşkil etmeyerek özgürlük duygusu ile istediği talepte bulunabileceğini göstermektedir.

Erkek ile kadına dönük algı, bir başka katılımcımız tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: *Erkeğe hiçbir şekilde kötü gözle bakmazlar. Kadın kötüymüş demek ki hak etmedi, yakışmıyorlardı zaten iyi ki de boşanmış derler. Acımasız bir toplumumuz var. Hiç evlenmemiş erkeğe de birini tercih etmemiş derler. Kendi kendine yetmiştir kendi halindedir derler.” “Görüşmeci 13 (Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi).* Erkek, olumsuz durumların asıl öznesi olduğu durumlarda dahi toplum taraflı yaklaşım sergileyerek erkek lehine sonuçlara varmaktadır. Kadının eylem sonucu düştüğü durum, onun yapmış olduğu ama diğerlerinin bilmediği birtakım olumsuz davranışların varlığına yorumlanmaktadır. Erkeğin evlilik yapmama kararı ise kadınların tercih edilemez oluşu ile meşrulaştırılabilmektedir. Kadına yönelik bu çifte standart durumu, toplumun güç etrafında odaklanarak hareket etmesi ve kadına yönelik toplumsal sömürü sürecinde meşru zemin yaratma ihtiyacından doğmaktadır.

Toplum, erkeğe sunulan imkânları altın tepside sunmaktadır ve bunları aktörün cinsiyet kimliğinin erkek olmasının yeterli görülmesi ile yapmaktadır. Katılımcılarımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Erkeğe hiçbir şey olmaz kimse bir şey demez. Bence erkek boşanınca kanatları çıkıyor özgürleşiyor.” Görüşmeci 14 (Erkek, 29 yaş, Elektrik teknikeri).* Boşanan erkek, eyleminin sonucu kendisine yönelik yargılama ve bakış açılarını önemsemeden eylemine yönelmektedir. Kişi, aynı zamanda evliliğin, ailenin yük olarak görüldüğü bir formdan kurtularak kendi hareket alanını genişleten bir özgürlükle daha rahat bir hareket alanına kavuşmaktadır. Bir diğer katılımcımız ise şunları iletmektedir: *“Erkek toplum tarafından her zaman değerli kılınıyor ne olursa olsun. İster okumuş olsun ister boş*

gezen olsun hiç önemli değil. Toplum her zaman erkeklerin yanında” Görüşmeci 15 (Kadın, 26 yaş, Ev hanımı). Erkeğe verilen değer, onun eylemlerinin sonuçları üzerinden yapılamamaktadır. Tam tersi olarak erkek oluşunun kendisine hak veren söylemlerin toplumsal dolaşıma sokularak eylemlerinde kendini haklı gören tavırlar takınarak faaliyete geçirmesine neden olmaktadır.

Bir başka katılımcımız boşanmış erkeğin toplumsal algılanışına yönelik ifadeleri şu şekildedir: “Bence evli olmayan bir erkek her zaman bir tarafı eksik. Kimsenin yanına sığamıyorsun, annen olacak ki bakacak yoksa çok zor. Toplumda da eksik görüyorlar, acaba ne sorun vardı da boşandı diye bakıyorlardı.” Görüşmeci 19 (Erkek, 36 yaş, Elektrik teknikeri). Eksilik duygusu, ev içi işlerin karşılanamamasına karşılık gelmektedir. Kişi, kendi öz bakım işlerine yönelik yetersizliğinin bir başkası ile beraber yaşamda sorunlara sebebiyet vermesi üzerinden kurmaktadır. Kişi, diğerler nazarında evliliğine dair sorunların irdelenmesinin verdiği rahatsızlığı da vurgulamaktadır.

Erkeklerin bakış açısından boşanmış erkeğin durumu da kadınların bakış açısına benzerlik taşımaktadır. Erkek katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “Erkek daha yarım kalıyor çünkü evi yuvası dağılınca tek başına kalamıyor. Hep bir kadına muhtaç kalıyor. Ben annemin bakımına muhtaç kaldım o olmasa zor durumda kalırdım. Bir de evli arkadaşlarıyla çok görüşemiyorsun dışlanıyorsun.” Görüşmeci 21 (Erkek, 29 yaş, Bankacı). Kişi, kendi bakım faaliyetlerinin sekteye uğramasından kaynaklı gündelik hayatın rutin akışında ihtiyaçlarının karşılanmasında diğerinin yoksunluğunu duymaktadır. Kişi, kendi öz bakımını yine bir başka kadın olan annesinin hayatına dâhil olması ile rutine oturtmaktadır. Kişi, evli arkadaşları ile olan bağının kopmasını, boşama süreci sonrası tek kalmış olmasına bağlamaktadır. Bekâr kadının, diğer evli kadınların kocaları için tehdit algısı erkekler de kadınlar arasında görüldüğü kadar olmasa da varlığını korumaktadır. Kişiler, diğer çiftler ile olan etkileşimlerini var olan konumlarını daha az hissetmek ve dışlanmaya maruz kalmamak adına sonlandırabilmektedirler.

Boşanmış erkeğin yaşadıklarını yine bir başka boşanmış erkek şu şekilde aktarmaktadır: “Boşanmış erkek her yere sığamıyor. Yani mesela evli arkadaşlarımla artık

çok görüşemiyorum zaten koştuk. Tekrar arayı düzeltmeye çalıştım ama onların aile ortamına yalnız girmek olmuyor. Kendi kendime yetebiliyorum işim iyi maaşım iyi her şeyimi karşılıyorum ama bir tarafım hep eksik.” Görüşmeci 22(Erkek, 35 yaş, Doktor). Boşanma, erkek içinde kısmi olarak etkileşim ağları üzerinde tahrip edici etki de bulunmaktadır. Bu algı, kadınlara nispeten çok daha az kalmaktadır. Kişi, eksiklik ve girdiği ortamlara uymama problemini ön planda tutmaktadır. Kişinin kendine yetme duygusunun, sahip olduklarına rağmen bir kadının yokluğundan kaynaklı hissedildiğini vurgulamaktadır.

Kadın ve erkeğin terazinin kefelerinde işgal ettiği noktaların eşit konumu, toplumsal gerçeklikte farklı ağırlıklara karşılık gelen eylem pratiklerinin işletilerek, kadına karşı sergilenen tavrın erkek gündemde olduğu zaman faturanın tekrardan kadına kesilmesi gereken bir etkileşim ve ilişkiler ağının kişilerin yaşamlarına uyarlanması ile sonuçlanmaktadır.

Erkekler, toplumda boşanmış olsalar da hayatlarını çok fazla etkilemeyen birtakım yargılamalara maruz kalarak sürdürmektedirler. Kumar, serserilik, hovardalık, alkol vb. sorunlar etrafında kurgulanan boşanmış erkek algısı, toplumsal alanda kişilerin evli arkadaşları ile iletişimlerin sonlanması ve kendi öz bakım ihtiyaçlarını yerine getirememekten kaynaklı zorluklar dışında sorun olmamaktadır.

Erkek olmanın avantajı, kendi sorumlulukları ile yüzleşmeden sorumluluğun tarafı olsa dahi kendi yükümlülüğünü diğer tarafa devrederek kendi rutinine dönük eylemlerin sahasına dönmektedir. Erkek, kadınların bakış açısından toplumun imkânlarını sonuna kadar kullanan, eylemlerinden kaynaklı sorumluluklarının dahi bir diğerinin yüklenmek zorunda kaldığı imgesi olarak sunulmaktadır.

2.9. Evlilik Sürecinde Eşin Kişisel Alanına Saygı

Evlilik öncesi ve sonrası bireysel alanların varlığı ve evlilik sürecinde bu alanların

yeniden şekillenmesi sürecinde bireylerin kendilerini konumlandıkları durumlar bağlamında eylemlerine yönelik meydana gelen farklılaşma irdelenecektir.

Evlilik hayatı ile birlikte kadın ve erkeğin birbirlerine karşı yükümlülükleri, kültürel faktörlerin kişilerin hayatlarında kapladığı alana göre kişiler arasında farklı ilişki biçimlerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Benim hiçbir özgürlüğüm olmadı evlilikte. Kocam kıskançtı da çocuklar büyüyene kadar çalışmamı sorun ederdi. Ben bireyselleşemedim kendi ailemle bile zor görüşürdüm. Ben özgür değildim kendi akrabalarımın olan erkeklerle bile konuşmama, küçük yeğenlerimle sarılmama bile kıskanırdı. Ama o özgürdü. İstedikini yapardı beni takmazdı o hürdü. Vurdumduymaz, hayata toz pembe bakan bir insandı. Kendisi yeğenlerine, kuzenlerine sarılırdı. Bana gelince erkekle konuşmam bile sorundu.”* Görüşmeci 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı). Evlilik, kadın açısından, özgürlük duygusunun yitimi ile sonuçlanan bir sürecin yaşantısına dâhil olması süreci ile birlikte gündelik rutinlerinin kendi eylemlerinin kısıtlanmasını doğurmuştur. Kişinin ekonomik özgürlüğünün elinden alınması, aile fertlerinin erkek üyeleri ile olan iletişiminin mesafeli ve kontrol altında tutulması, diğer öznelerle karşı bile kişinin kendi hareket alanını daraltmak zorunda kalmasına neden olmuştur. Erkeğin, kadın için yarattığı yeni bireysel düzen, kendi eylemleri için uygulanmaya gerek görülmemiştir. Kadın için mevcut çifte standart hali, kendi konumuna yönelik sorgulayıcı bakış açısını geliştirmeye itmiştir. Kadının diğer erkeklerden korunması gereken bir namus nesnesi konumuna itilmesi ve erkeğin bu konumun koruyuculuğu rolünü evlilik ile devralması, beraberinde kadın aleyhine yaşamının kendi rızası dışında toplumsal normların ayrıcalık tanıdığı eşi tarafından biçimlendirilmesi sürecini getirmiştir.

Erkeğin kazanımı veya hakkı olarak görülen kendi hal ve hareketlerinin mesulü algısı, kadın söz konusu olduğu noktada devre dışı kalmaktadır. Bir başka katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Birbirini kırmadan dökmeden yaşamaları gerekiyor. Birbirlerinin fikirlerine saygı duymalıdır. Erkeğin üstüne gidilmeyecek nerede ne yaptığını bilecek ama kadın için aynı özgürlük alanı olmuyor.”* Görüşmeci 2(Kadın, 33 yaş, Satış elemanı). Erkeğin eylemlerinin sınırlarına yönelik bakış açısı, kadın için var olan sınırların

keşfi ile sınırlı tutularak sorgulama ve talepte bulunma mekanizmaları devre dışı bırakılmıştır. Aynı durum kadın için söz konusu olduğu noktada, erkeğin beklentileri özelinde biçimlendirilmektedir.

Kadın ve erkeğin ilgilerinin kesiştiği veya farklılaştığı noktada çiftlerin tutumları, kendi alanlarına yönelik eylemlerinin ufkunu şekillendirmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Bence eğitimle alakalı, Eşim lise mezunuydu ama okulla çok ilgisi olmamış Bence aile de çocuğu eğitemiyorlar kendileri de görmediği için çocuklarına da veremiyorlar. Ben kendim arkadaşlarımla vakit geçirebiliyordum ama bunun sebebi şuydu. Eşim sosyal hayatı olmayan bir insandı o bana dâhil olmadığı için sosyal olmadığı için ben kendim program yapıp tek gidebiliyordum. Evlilikte aile yapısı çok önemli bireysel olarak tek buluşabilme arkadaşıyla görüşebilme meselesi aile yapısı ile bağlantılı. Aile ve eğitim çok önemli ayrıca kişinin kendini geliştirmiş olması önemli yoksa kadında erkekte kendini kapatıyor ve bireysel yapılan bir aktivite olmuyor. Ben eşime danışarak ve söyleyerek her şeyi yapardım bu da önemli ortak karar verince yine biz olgusu ön plana çıkıyor.”* Görüşmeci 3 (Kadın, 34 yaş, Satış elemanı). Kişilerin eğitim ve aile içerisinde kazanımları, onların nasıl eşler olacakları üzerinde etkili olmaktadır. Kişi, ailesinin geleneksel tutumlarının ve kadına yönelik bakış açısının, kendi karakterinin diğerine yönelik algısı ile içselleştirdiği noktada ilişkinin formu belirlenmektedir. Erkeğin asosyal bir hayatı benimsemesi ve eşinden ayrı bir dünya kendine inşa etmesi, kadının gündelik etkinliklerinde eşinin rol almadığı bir ilişki alanı belirleyerek sürdürmesini meydana getirmiştir. Kadın ve erkeğin birbirlerine yönelik bireysel alan tanıma şansı, kendi eğitim ve gelişim süreçleri ile ilintilidir. Kadının gündelik aktivitelerinde eşinin bilgisine sunma ritüeli, çift olma duygusuna yönelik katkı sağlayan bir eylem olarak algılanmaktadır.

Kişinin, kendine yönelik alan oluşturarak hobilerini hayata geçirme ve eşiyile çocuk sahibi olma süreçleri, diğeri ile kurulan ortak bağın hissedilmesine katkı sunmaktadır. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Ben zaten yalnızdım ben hiç biz olamadım. Biz uyuşmadık yakışamadık. Sadece çocuk olayınca biz kavramı oluştu. Benim kendi fikrimce saygı olmalı. Kişilerin isteklerine saygı olmalı. Bu saygı olunca kişi kendi yaşamak istediğini de yaşıyor evlilikte. Eşim saygısız biriydi kitap okumak istediğimde*

sorun ederdi. Saygılı olsaydı rahatlıkla kitap okurdum ve bireyselleşme için zaman gerekirdi. En önemlisi saygı bence.” Görüşmecı 4 (Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Eşlerin evlilik sürecinde kendilerini tek hissetmeleri, diğeri ile kurulmak istenilen bağın oluşumuna sekte vurmaktadır. Çocuk ile birlikte biz duygusu gelişmiştir. Sonraki süreçte saygı kavramının eşler arasındaki mevcudiyetini yitirmesi, kişilerin birbirlerine karşı var olan biz duygusunu da yok etmektedir. Bu süreç, erkeğin kadının gündelik aktivitesi olan kitap okuma eylemine yönelik olumsuz tutumu ile birlikte meydana gelmiştir. Evliliğin, diğeri ile kurulan bağa etkisinde temel dinamik saygı olarak belirtilmiştir.

Diğeri ile kurulan bağın kuvvetli olması ile birlikte eşlerin diğeri ile birlikte ben olabilme kabiliyetini edindikleri vurgulanmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “Evlilikte biz olmayı başarırsan zaten o evliliğin içerisinde bireyselleşme de gelir. Zaten hayat o kadar yorucu ki işlerden bireyselleşmeye zaman olmuyor. Ancak maddi anlamda kaygısı olmayan insanlarda belki bireyselleşmeye zaman kalır diye düşünüyorum. Yoksa ev, iş, çocuk derdi ile zaman kalmıyor evliliğin sorumluluğu çok. Çocuk olmasa yine kişiler işlerine göre arkadaşlarıyla vakit geçirebiliyorlar ama çocuk olduktan sonra bireyselleşmek çok zor.” Görüşmecı 5 (Kadın, 52 yaş, Temizlik işçisi). Gündelik rutinlerin yorucu ve boğucu atmosferi, kişilerin kendileri olabilmeleri için gereken zamanı yakalama fırsatını engellemektedir. Bu süreçte bireyselleşmenin evlilikte çiftler arasında oluşumu, öncelikle kişilerin biz duygusu etrafında diğeri anlayabilmelerinden geçmektedir. Birinin, diğeri eylemlerine yönelik aynı perspektifi kazanabilme kabiliyeti, onun kendi eylemlerine yönelik hareket özgürlüğüne duyulan saygıyı da beraberinde getirmektedir. Maddi imkânların eksikliği ile boş zamanın ayrılması gereken bir başka aile üyesinin mevcudiyeti, kişilerin gündelik rutinlerinde kendi alışkanlıklarına ve ilgilerine yönelik eylemlerde bulunma ihtimalini azaltmaktadır.

Evlilik sürecinde, eşlerin bireyselleşme süreçlerinin nasıl olması gerektiğine dair katılımcımızın önerileri şu şekildedir: “Evlilikte kesinlikle bireyselleşme olmalı. Benim eşim gezmeme gitmeme karışmazdı ama ben nerede ne zaman duracağımı bildirim. Çocuklarımı ihmal etmezdim. Bence evlilikte bireyselleşme çok önemli. Sorumluluklarını bilip ihmal etmedikten sonra birbirine nefes aldırarak gerekiyor. Tatil gibi şeyler ailecek

yapılmalı ama kadın da erkek te normal zaman da arkadaşlarıyla görüşmeli ve kafasını dağıtabilmeli.” Görüşmecı 6 (Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Bireysel alanın evlilik sürecinde olması gerektiği ve bunun sorunsuz ilerlemesi için eşlerin birbirlerinin eylemlerine yönelik müdahaleci tavırdan sakınmaları gerekmektedir. Bu süreçte, kişilerin kendilerine dair isteklerinin gündelik hayattaki olağan akışta yaşanma süreci, diğerine karşı olan sorumlulukların ihmal edilmemesi ile paralel sürdürülmelidir. Aile ile birlikte yapılması gereken etkinliklerin yanında, çiftlerin tek başlarına kendi arkadaş çevreleri ile geçirilen zamanın ilişkileri üzerine olumlu katkısı göz ardı edilmemelidir.

Erkeğin karakteristik kişilik özelliğinin baskın olması halinde kadına yönelik tutumu eşin eylemlerinin diğerinin rızası ve kontrolü dışında gerçekleşmeme sürecini meydana getirmektedir. Bu sürece yönelik katılımcımız şunları aktarmaktadır; *“Kıskanç erkek eşinin bireyselleşmesine izin vermez. Ben kendim tarafından konuşursam benim zaten eşim ortada yoktu. Arkadaşım la, komşum la rahat görüşüyordum. Ama zaten insan huzursuz psikolojisi bozuk iken rahat görüşemiyor. Kıskanç erkekler karısını rahat bırakmıyorlar. Anlayışlı bir kocası varsa da arkadaşlarıyla görüştürür. Benim fikrim de tabi ki görüşmeli. Her zaman her şeyi kocanla yapamazsın. Mutlu olsan da her şey beraber olsa da hep birlikte olmak da sıkıcı olur. Erkek te kadında biraz kendine vakit ayırmalı.” Görüşmecı 8 (Kadın, 53 yaş, ev hanımı). Eşin kıskanç olma hali, kadının kendine ait rutin eylem dairesinin meydana gelmesinde olumsuz etkide bulunmaktadır. Katılımcımızın eşi, gündelik süreçte aktif olarak ilişkiye dâhil olmadığı için kadın, kendi hayatını istekleri doğrultusunda şekillendirebilmektedir. Kadın ve erkeğin kişisel olarak karşılıklı yalnızlık alanı tanıma fırsatları, ilişkinin monoton bir hal almasını engellemekte ve kişilerin birbirlerine yönelik olumsuz özellik edinmelerini engellemektedir. Bu süreçte, karşılıklı anlayış ve rıza temelinde, eşler kendilerine gündelik aktivitelerinde diğerinin sürece dâhil olmadığı etkinliklerde bulunabilmelidir. Bu şekilde çiftlerin hayatları ve karşılıklı saygıları canlılığını koruyabilmektedir.*

Evlilikte eşlerden herhangi birinin kendini öncelikle tutması ve eylemlerini diğer eşin varlığını yok sayan bir iletişim ve eylem sürecinin varlığına işaret eden söylemler ile desteklemesi, çiftlerin aile olma bağları üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır.

Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Bence normal bir evlilikte önce biz olacak sonra herkesin bireysel bir alanı da olmalı. İnsan yapışık ikiz gibi olamaz. Bizim evliliğimizde eşim hiç biz olmadı hep ben diyerek yaşadı. Benim param diye konuşurdu. Biz olarak değil de kendi ayrı ben ayrı olarak düşündü. Bence bir evliliğin yürümesi için biz mantığının oturması lazım çekirdek ailesini kabul etmesi her 2 taraf. Ailelerinden bağımsız olarak biz olmalı ama bu da boğacak derecede değil. Arkadaş çevresi bir yere kadar olmalı.”* Görüşmeci 9 (Kadın, 50 yaş, Hâkim) Biz olgusu çiftler arasında yer edindikten sonra çiftlerin kendi bireyselliklerini yaşayabilecekleri alanların ikamesi, zorunlu bir hal olarak kendini hissettirmektedir. Bu sürecin bu şekilde ilerlememe hali ise evliliğin kendini zorunlu bir hal olarak boşanma sürecine götürmeye itmektedir. Erkeğin eşine yönelik söylemlerinde, eylemlerinin odağında kendini merkeze alması ve diğerini dışlaması, eşin evliliğe dâhil olmasını ve eşine bağlanmasını sekteye uğratmaktadır. Ailelerin tamamen dışlanmadan yeni ailenin varlığına yönelik saygılarının ikame edileceği bir etkileşim ağını ile eşler birbirlerine karşı biz olurken ben olarak da kalabilme ile birlikte evliliklerini başarıyla sürdürebilmektedirler.

Eşlerin birbirlerine yönelik eylemlerini sınırlamayan alan tanıma imkânının varlığı, evlilik üzerinde bıraktığı etki bir başka katılımcımızın her iki evliliğinde deneyimlediği farklılık örneğiyle net bir şekilde iletilmektedir. Katılımcımız şunları aktarmaktadır: *“Bence evlilikte kadın erkeğin istediği ölçüde bireysel zaman geçirebilir. Örneğin ilk eşim istemezdi hiç kimse ile görüşmezdim. Ama 2. Eşim çok anlayışlı ailemle, komşularıyla, arkadaşlarımla vakit geçirebiliyorum. Onun sözünden çıkmam, her şeyimi bilir.”* Görüşmeci 10(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı).

Burada temel vurgu, eşin bireysel zaman geçirme sürecine yönelik zaman üzerindeki belirleyici etkinin erkeğe tanınmasıdır. Kadın katılımcımız, eşinin istekleri dışında hareket etmemeyi kabul etmesine rağmen ilk eşinin sınırlayıcı tavrının gündelik hayatının üzerindeki olumsuz etkisinden bahsetmiştir. İkinci evliliğinde ise eşinin özgürlükçü yaklaşımı ile hayatı ve evliliği üzerindeki olumlu etkiye vurguyla anlamlı bir farklılığın

sürece etkisini göz önüne sermiştir.

Evliliğin kadın ve erkek üzerinde kazançların farklılığı devreye girince, eşlerin eylemlerine yönelik meydana gelen denetim mekanizması hakkında yarattığı etkiyi bir başka katılımcımız şu şekilde aktarmaktadır: *“Evliliğin insanlara daha az vakit ayırıyor. Daha eşinle takılabileceğin bir çevre oturtmaya başlıyorsun. Tüm planını eşine göre yapıyorsun. Hem bütçe açısından hem zaman açısından eşine göre planlıyorsun. Eşine danışyorsun yani hayatında her zaman danışman gereken biri var. Maddi anlamda da ortak bir bütçe oluşturuyorsun sen daha fazla kazansan bile bir önemi yok her şey ortak. Kendi kullandığın ürünler çok pahalı olamıyor mesela maddi açıdan eşinden üstün olsan bile onunla aynı seviyede ürünler kullanmak zorunda kalıyorsun.”* Görüşmeci 11 (Kadın, 33 yaş, Diş Hekimi). Evliliğin getirisi olarak karşılıklı sorumluluk duygusunun kişilerin hayatına girmesiyle birlikte diğer arkadaşların kişilerin zamanlarının daha az bir kısmına dâhil olabildikleri bir etkileşim zorunlu olarak doğmaktadır. Yeni etkileşim ağının öznelere, her iki eşin de takılabileceği kişiler üzerinden kurulmaktadır. Eşlerin kazançlarının aktarımını ayarlama düzenleri, birbirlerine karşı sorumluluk ilkesi etrafında gelişmektedir. Burada kadın katılımcımız, kendi kazancı üzerindeki tasarruf hakkını eşine danışma süreci üzerinden biçimlendirdiğini aktarmaktadır. Burada kişinin erkekten daha fazla kazanıyor olması, onun istekleri dâhilinde harcama yapmaya yönelik hakkı kendine tanımamasını açığa çıkarmaktadır. Burada, kadının erkeğin ekonomik anlamda kendini ezilmiş hissetmemesi adına kullandığı bir taktiğin varlığı anlaşılmaktadır. Kadın eşi ile kurduğu eşitlikçi ilişkiyi onu kendi istekleri çerçevesinde hareket etmeye sevk etmeyerek, kendini eşinin istekleri ve seviyesine uygun hareket ederek korumaya çalışmaktadır.

Kadının özgürlük tamını kendi istekleri ve duyguları doğrultusunda şekillenebilmektedir. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Benim özgürlüğüm eşimin kışkırdığı yerde biter. Eşimin özgürlüğü de benim kışkırdığım yerde biter. Rahat davranabilir gidebilir ama kışkırdığım anda biter. Kışkıırıyorsam durumlar değişir. Özgürüm ama kafama göre hareket edemem. Sınırlar olmalı evli bir erkek baş başa bir bayanla çay içemez. Bunlar kuraldır benim kurallarım var.”* Görüşmeci 12 (Erkek, 52 yaş, Eczane teknikeri). Katılımcımız, evlilikte özgürlük alanını kıskanma

üzerinden kurmaktadır. Eşinin, kendisini ya da kendisinin eşini girmiş olduğu etkileşim ağı içerisinde kıskanma duygusunu harekete geçiren durumların açığa çıkması ile sonlanması gereken bir süreç olarak tanımlamaktadır. Özgürlük hali, kişinin diğerine karşı olan sorumluluğu göz ardı edilerek yaşanamayacak bir durum olarak aktarılmaktadır. Erkeğin bir başka kadınla yalnız zaman geçirme ve etkileşimde bulunması, katılımcımız tarafından evlilik eylemi gerçekleştirmiş bir erkek için seçenek veya hak olarak görülmemektedir.

Eşlerin sosyal etkinliklerde tek taraflı hareketi etmesi, biz duygusuna yönelik oluşumu olumsuz etkilemektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Biz birlikte hiçbir sosyal aktivitede bulunmadık, bir gün bile dışarıya çıkmadık. Biz olamadık. Evliliğimizde ben hep evdeydim, ne eşimle vakit geçirebiliyordum ne arkadaşlarımla hep yalnızdım. Ama o hep dışarıda idi hep tek bırakıyordu beni.”* Görüşmeci 15 (Kadın, 26 yaş, Ev hanımı). Katılımcımız, eşyle tek bir gün bile dışarda vakit geçirmediğini aktarmaktadır. Aynı şekil de eşinin kendisine ait etkinlikler ve etkileşimler seti kurmasına yönelik de yasakçı bir tavırla karşı durduğunu belirtmektedir. Kişinin ne eşyle ne de diğerleri ile gündelik rutinelere dâhil olamaması, yalnızlık duygusunun kişiye eşlik etmesine neden olarak kişinin evlilik kurumunu sürdürmeye yönelik çabalarını boşa çıkarmaktadır.

Eşlerin birbirlerine karşı sınırlayıcı tavrı kişilerde derin yaralanmalara sebep olabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır; *“Erkek arkadaşları ile oturup kalkabiliyorsa kadın da arkadaşları ile buluşabilmeli. Arkadaşlarla görüşmek rahatça kafeye restorana gidebilmek isterim. Eşim istediğinde arayabilir yoklayabilir ama gitmeme sorun etmesin. Dışarı çıkmak da bir ihtiyaç hep evin içerisinde hayat geçmiyor. Evliliğimde yurt dışından arkadaşım geldi birlikte yemek yiyecektik dışarıda ama eşim izin vermedi abinin dükkânın da oturun oraya yemek istetin dedi. Bunu asla unutmam evimden dışarıya adım atmamı istemezdi. Benim arkadaşlarım doğum günü kutlamaları yapardı ben kızımın doğum gününü bile kutlayamazdım. Çalışmama da izin vermedi, çalışmayı çok istedim evli iken ama olmadı.”* Görüşmeci 17 (Kadın, 32 yaş, Özel güvenlik). Erkeğin bireysel dünyasında sahip olduğu özgürlük alanı kadınıkinden çok daha geniş olduğunda problem yaratmaktadır. Karısını eve kapatan kendisi özgür olan erkek gerilimli ilişkinin temelini oluşturabilmektedir. Kişinin kendi bireysel ilişki ağlarına ait etkileşimleri, eşinin

onayı dâhilindeki koşullarda ve mekânlarda yaşamaya yönelik tek alternatifli seçenek halinin kişi de eşine ve evliliğine yönelik olumsuz tavır takınmasına neden olmaktadır. Aynı şekilde eşin ekonomik özgürlüğünün kocanın rızası dâhilinde hayata geçirilme zorunluluğu ile yapılamaması, kişilerin evliliklerine yönelik sonlandırmaya varan süreci hayata geçirmelerine neden olmaktadır.

Erkek katılımcımız evlilik sürecinde eşinin bireysel yaşantısına yönelik deneyimlerini şu şekilde aktarmaktadır: *“Bizim evliliğimizde benim bir hayatım yoktu ama karşı tarafın vardı. O hep bireysel takılırdı, komşularıyla, arkadaşlarıyla beraber gezerdi. Birlikte bir dışarı çıkalım bile desem istemezdi. Ne ailesiyle olmak isterdi ne benimle. Bizim birlikte hiçbir anımız yoktur ne bir tatil ne bir özel gün.”* *“Görüşmeci 19 (Erkek, 36 yaş, Elektrik teknikeri).* Katılımcımız, kendi hayatının olmadığını ama eşinin sürekli kendi başına takıldığını belirtmektedir. Eşlerin kadın veya erkek olmasının önemi olmamakla beraber, kişiler, kendi hayatlarının özelinde yaşantılarına evlendikleri kişinin varlığını yok sayan biçimde hareket etmesi evliliğin olumsuz sonuçlanmasına neden olmaktadır. Biz duygusunu oluşumuna etki eden ve bireylerin kendi varlıklarını unutmamalarını sağlayan aktivitelerin ölçülü yaşanma hali, evliliği ayakta tutmaktadır.

Eşlerin kendileri için istediklerini, eşleri içinde istedikleri durumlarda evlilik bu durumdan olumlu etkilenmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Bence eşim arkadaşlarıyla görüşmeli. Ben çok sosyalim arkadaşlarımla görüşüyorum sık sık. Eşime de diyorum sende görüş diye ama bana kızmıyor. Saygı gösteriyor. Bence eşte kadında erkekte arkadaşlarıyla görüşmeli. Birbirlerinden ayrı bağımsız hayatları olmalı böyle evlilikler daha mutlu oluyor. Sürekli bir arada olmak iyi olmuyor değişiklik lazım.”* *Görüşmeci 20 (Kadın, 35 yaş, çocuk gelişim öğretmeni).* Kişi, kendi sosyal canlılığının aynı şekilde eşi içinde olmasını istemekte ve bu yönde telkinde bulunmaktadır. Eşinin bu duruma yönelik olumlu tavır takınarak saygı duyması, birlikte yaşanan bağımsızlık halini yaratarak eşlerin daha fazla mutlu oldukları bir evlilik halini doğurmaktadır.

Evlilikte sınırlar ve özgürlüklerin eşlerin tutum ve eylem setlerine yönelik gönderimleri neticesinde biz ve ben duygusunun gelişim süreci ele alındığı vakit, eşler, ev

ve evlilik hayatında kendi olabilecekleri ve diğeri ile biz duygusuna sahip bir ilişkinin aile için en sağlıklı ilişki biçimi olduğunu vurgulamaktadırlar.

Çiftlerden birinin, kendisi için uygun gördüğü eylemlerden diğeri eşini mahrum kılma girişimi, kişinin eşine karşı bağlanma ve aile olma sürecinde kendini soyutlamaya itmektedir. Eşler, ilişki de eşitlikçi bir yaklaşım talep etmektedirler. Eşitliğin bozulduğu yer de kişilerin karşılıklı sevgi ve saygı duyguları da kaybolmaktadır.

Evlilikte bireyselleşme süreci, çiftlerin kendileri olabildikleri bir yaşam ve etkileşim sürecine yol açmaktadır. Bu bireyselleşme, diğeri dışlanmamasını da kapsamaktadır. Aynı zamanda maddi koşullar, kişilerin hem kendilerine hem de eşlerine ayıracakları boş zaman aktivitelerinin hayata geçirilmesi için gerekli bir öncül olarak saptanmıştır.

2.10. Boşanma Sonrası Eski Eşle İletişim

Çiftlerin ayrılma sürecinden sonra var olmuş bağların yok oluşu ya da yeniden şekillenmesi süreci, kişilerin evlilik sürecindeki beklentileri ve yaşanmışlıkları ile paralel olarak ilerlemektedir. Kişiler, hiçbir şekilde eskiye dair en küçük bir etkileşim kalıntısı bırakmamaya da çabalayabilirken, diğeri yandan yeni bir boyut kazandırarak ilişkiye devam edebilmektedirler.

Boşanma sonrası süreçte çiftlerin karşılıklı ilişkisi, süreçte yaşananların olumsuzluğu derecesinde yeniden kurulmayacak şekilde sonlanabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Şuanda kesinlikle görüşmüyoruz. Hiçbir iletişimimiz ve bağımız yok. Çocuklarla da görüşmüyor. Babasının korkusundan bizi bıraktı. Depremde bile arabayla yanımdan geçti bizimle konuşmadı bir sorun sıkıntı var mı demedi çocuklara. Bu adam evliliği gene devam ettirirdi ama anne baba kabul etmedi.”* Görüşmecisi 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı). Eşler, boşanma süreci sonrasında herhangi bir iletişim kanalının kurulmasına yönelik girişimde bulunmamışlardır. Deprem gibi bir doğal afet sonrası bile yaşanan görsel temas, ayrılmış olan çiftlerin iletişim kurmasına yönelik bir atmosfer yaratmamıştır. Burada boşanmış çiftlerin temas kurmaması üzerinde en temel etken, erkeğin kendi ailesinin ilişkisi üzerindeki etkisinden dolayı bu şekilde ilerlediğini

belirtmektedir. Etkileşim sürecinde kişilerin bağımlı oldukları ağların diğer ilişki ağları üzerindeki etkisi görülmektedir.

Evlilik sürecinde birlikteliğin başarısız sonuçlanması ile birlikte boşanan çiftlerin çocuklu olma halleri durumunda, iletişim çocuğu üzerinden kısmi de olsa sürebilmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: “: *Kızımdan dolayı sürüyor. Hiçbir şekilde telefon görüşmesi yapamıyorum 5 senede belki 10 kere görüşmüşümdür telefonla. Çocuğu almak için iletişime giriyor mesajla. Tamam, hayır dışında iletişim kurmuyoruz.*” *Görüşmeci 3 (Kadın, 34 yaş, Satış elemanı)*. Katılımcımız eski eşi olan iletişimi çocuğundan dolayı sürdürmek zorunda kalmaktadır ve bu süreci en minimum düzeye çekerek telefonla mesajla düzeyinde tutmaktadır. Burada sonlanan ilişkinin hiçbir şekilde canlanmamasına, yoğun bir çabanın varlığı göze çarpmaktadır. Kişinin evlilik sürecinin sonlanmasına yönelik karar almasına sebep olan yaşanmışlıkların aktöründen uzak durma çabası, geçmiş sürece yönelik mevcut sürecin etkilenmemesi için yoğun çabayı göstermektedir.

Çiftler arasındaki iletişimin açığa çıkabileceği durumların yaşanması mümkün olsa da boşanmış çiftler genel olarak kendi yeni konumlarının getirmiş olduğu pozisyon ile eski eşlerine yönelik iletişim kanallarını minimum tutmaktadırlar. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “*Bir kere yüz yüze görüştük. Çocuklarla yanına gitmiştik. O evde yoktu biz çocuklarla onun evinde kaldık. İştten gelince gördüm. Birbirimizle konuşmuyoruz çocuklar için mecbur kaldık. Telefonla görüşmemiz yok.*” *Görüşmeci 5 (Kadın, 52 yaş, Temizlik işçisi)*. Karşılaşılan mekânda kişinin eski eşine maruz kalma durumu, çocuklar üzerinden yaşanan bir durum olarak aktarılmaktadır. Çocukların varlığının mümkün olmadığı bir durumda kişiler, olası tüm iletişi biçimlerinin yaşanmasından kendilerini soyutlama yoluna başvurma eğiliminde olduklarını göstermektedirler.

Bazı durumlarda ayrılmış olan eş, eski eşine yönelik tutumunu söylemlerinde net bir şekilde iletmektedir. Katılımcımız şunu aktarmaktadır: “*Hayır görüşmüyorum. Sadece çocuklar bayramdan bayrama konuştuğunda görüşüyorum. Evlenemedi yalnız kaldı, evsiz kaldı ve süründü.*” *Görüşmeci 4 (Kadın, 39 yaş, satış elemanı)*. Çocukların bayramlaşma

sürecinde eski eşin varlığı ile karşılaşmakta ve eşin mevcut durumu üzerinden kişi kendine rahatlama sağlamaktadır. Kişinin evlenememesi, yalnız yaşaması ve olumsuz bir yaşam koşuluna sahip olması özenle vurgulanmaktadır.

Çiftlerin boşanmaya yönelik evlilik sürecinde çocuk sahibi olmalarıyla birlikte sahip oldukları rollerin çeşitliliği, evlilik sonrası süreçte etkileşimlerine yönelik tavrı etkilemektedir. Katılımcımız bu konu hakkında şunları aktarmaktadır: *“Ayrıldığımız zamanda anne baba boşanmaz karı koca boşanır dedik. Eşim eskisinden çok çocuklarıyla ilgileniyor geçmişi telafi etmeye çalışıyor. Benim başıma bir şey gelse arayabileceğim ilk insan çünkü onu bana hissettiriyor. Arada yemeğe geliyor çocuklar çağırıyor. Bazen ben yemek yaparım çocuklar alır götürür babalarında yerler. Telefonla da görüşürüz ama gerektiği zaman, çocuklarla ilgili durumlarda. Muhabbet etmeyiz gerektiği kadar konuşuruz. Şuanda o da ben de evlenmedik. Evlenirse belki durumlar daha farklı olur.”* Görüşmecisi 6 (Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Boşanma süreci, çiftlerin karı-koca olma ilişkilerine yönelik bir sonu temsil ederken, anne ve baba olmalarına yönelik gerçeği bitirmeyen algı çerçevesinde hareket etmelerine neden olmuştur. Bu yeni süreçte erkeğin çocuklarına olan bağlılığı ve eskiye yönelik telafi edici davranışlar içinde bulunması, çiftlerin anne baba olarak boşanma sonrası süreçte karşılıklı etkileşimin devam ettirilmesi ile mümkün olmaktadır. İletişim kanalları çocuklar üzerinde kurularak diğer noktalara sapmamasına özen gösterilmektedir. Her iki çiftin yeniden evlilik yapmamış olması, mevcut ilişkinin etkileşim dinamiklerini belirleyerek sürece çiftlerin herhangi birinin evlenmesi ile yeni dinamiklerin dâhil olacağını göstermektedir.

Boşanma sürecinde çiftlerin karşılıklı anlaşması sonraki süreçte anlaşılan ilişki formunun hayata geçirilmesinde etkili olmayabilmektedir. Kişilerin birbirlerinin eylemlerini kendi aleyhlerine yönelik kanalize etme çabaları, rol takınmalarına ve olmayacakları kişi gibi durumu kurtarana kadar hareket etmelerini etkileyebilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Boşanırken dost kalacağız arada görüşeceğiz diye konuştuk ama boşanınca düşman kesildi, ne oldu bilmiyorum. Ekonomik konularda da sorun çıkarıyor ödemeleri bana yaptırıyor. İletişimimiz yok karşılaşırsak da yolunu değiştiriyor. Yüzüme bakacak yüzü olmadığı için kaçacak delik arıyor diye*

düşünüyorum iletişimimiz yok.” Görüşmeci 9(Kadın, 50 yaş, Hâkim). Boşanma aşamasında verilen sözlerin tutulmaması ve ekonomik anlamda yükümlülüklerden kaçınma stratejisi, erkeğin boşanma ile karşı karşıya kaldığı yasal sorumluluklardan kaçınmasını göstermektedir. İletişim kurma kanallarından kaçınma, her ne kadar kadın açısından karşı tarafından eylemlerinden duyulan utançtan kaynaklı olarak yorumlansa da kişi yükümlü olduğu eylemleri yerine getirmemek için bu yola başvurmaktadır.

Boşanma sonrası süreçte çocuklu eşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarına dair katılımcımızın aktarımları şu şekildedir: *Nafakamı alıyorum, mal paylaşımında hakkımı aldım. Maddi olarak destek oluyor sonuç olarak onun kızına bakıyorum. Boşandıktan sonra kadınlar hep çocukları kullanıyorlar, çocuk üzerinden oynuyorlar, göstermiyorlar ve erkekten hırs almaya çalışıyorlar. Bu süreç çocuğa zarar veriyor. Ayrıca ayrıldıktan sonra babasını ve ailesini çocuğa kötölemek te bence çok yanlış ben asla yapmadım. Eşimle çok iletişim kurmuyoruz benden yana sorun ben konulurdum ama o konuşunca geri dönmek istediğimi düşünüyor o yüzden görüşmemeyi tercih ediyorum. Beni ararsa ben açıyorum ama o hala beni unutamadı öfkeleniyor benimle konuşunca.” “Görüşmeci 16 (Kadın, 39 yaş, Ev hanımı). Erkeğin bakmakla yükümlü olduğu çocuğunun annesinin ihtiyaçları karşılamak için aldığı nafaka, en tabii hakkı olarak görülmektedir. Çocuğun, çiftler arasındaki gerilimde intikam alınacak bir silah olarak kullanılmasının taşıdığı yanlışa da dikkat çekilmektedir. Çocuğun, babasına veya annesine yönelik olumsuz tavırlar edineceği söylemlerden eşlerin kaçınmasının çocuk için en faydalı yol olduğuna dair vurgularda da bulunmaktadır. Erkeğin kendi aleyhine çıkarımlarda bulunmaması için boşanan eş iletişimi sınırlı tutmaktadır. Eşlerin eylemlerine yönelik yorumlayıcı tutumları, tavırlarını kendi lehleri doğrultusunda hareket sahası açmaya sevk etmektedir.*

Çiftler arasında sulh ilişkisinin varlığı, boşanma sonrası süreçte ilişkinin kazandığı formun yeniden eski forma yönelik döndürme çabalarına karşı tek veya çift taraflı olumsuz yaklaşımı ortaya çıkarmaktadır. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: “: *Düşmanca yaklaşımımız yoktu. Telefonda gerekli şeylerde konuşuyorduk. Evlilikte erkeklerin bir öfkelenme hikâyesi var ya o öfkeyi kusmadık ama dostta olmadık. Bir dönem tekrar bir araya gelmek istedi ben reddettim o zaman bir gerildik onun dışımda sorun*

olmadı.” Görüşmeci 18 (Kadın, 50 yaş, Profesör Akademisyen). Erkeği yeniden ilişkinin canlandırılmasına yönelik talebinin olumsuz karşılanması, süreçte karşılaşılmayan öfkenin açığa çıkabileceği gerilim havasını yaratmıştır. Erkeğin dost veya hayat arkadaşı olarak kabul görmeme sorunsalı, kültürel anlamda erkeğin kendi sınırlarını algılayacak etkileşim kalıplarından yoksun yetişmesi ile ilintili bir süreçtir. Kişi, kendine yönelik dostane adımları kendi aleyhine yorumlayarak kadının sınırlarını ihlal edebilmektedir.

Evliliğin boşanma süreci ile bitmesinin ardından çiftlerin iletişim biçimlerinin genel olarak mecburi durumlar haricinde kaçınılan bir eylem olduğu anlaşılmaktadır. Kadınlar bu süreçteki görüşmelerden kaçınmaktadırlar çünkü erkeğin iletişimi yanlış anlamasından korkmaktadırlar.

Çiftlerin çocuklarının olduğu durumlarda iletişim mümkün olmakla beraber, çocuğun merkezde olduğu bir etkileşim formu açığa çıkmaktadır. Erkeklerin sorumluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir. Kimi durumda çoğu erkek bu durumdan kaçınmak adına karşılaşma sürecinden bile uzak durmaktadırlar.

Sonuç olarak, boşanma sonrası süreçte çiftler yaşanmışlıkların hayatlarına kattıklarından kaynaklı, olayın taraflarına yönelik mecburi haller dışında yaklaşmama ve yaklaşma durumunda dahi etkileşimin en sınırlı versiyonlarına başvurmaktadırlar.

2.11. Ortak Çatı Altında Ben Olmak

Evlilik sürecinde çiftlerin kendi benliklerine ait noktaların varlığına dair eylemlerde bulunmaları sonucu başvuru alan eylemlerin neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Eşlerin kendi mahremlerini koruma stratejileri ve bu sınırları öğrenme durumunda yaşananların neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Evlilik süreciyle birlikte diğer eşle beraber aynı çatı altında yaşamın getirdiği zorunluluk sonucu, kişinin gündelik aktivitelerinde eylemlerine yönelik sorgulama ve düzenleme yöneliminde bulunup bulunmadığı irdelenmiştir.

Kişinin, eşine yönelik eylemleri, kendi benliğinin eylemleri sonucunda karşısındaki kişi tarafından olumlu algılanması için ekstra çaba sergilenebilmektedir. Katılımcımız bu

konuda şunları aktarmaktadır: “ Her açıdan kendimi iyi göstermeye çalışıyordum. Onun gözüne girmeye çalışırdım. Olsun yani yemek yönünde de her açıdan da kendimi göze sokamaya çalıştım ama yine de iyi olamadık. Hiç iyi olamadım onun gözünde. Adamın gözü dışarıdaydı. Zamanını benden fazla dışarıya harcıyordu. Dışarı derken kendi ailesi, arkadaşları ve karı kız. Mücadelem çocuklar için oldu. Kendi ailem bilmiyordu her şeyi gizledim çocuklarım için.” Görüşmeci 1 (Kadın,46 yaş, aşçı). Erkeğin hayatına başka kadınların varlığı ile devam etmek isteme niyeti ve gündelik yaşam akışının bu şekilde ilerlemesi ile eşinin evliliğini devam ettirmemesine yönelik kararların alınmasına götürmüştür. Süreçte, çocukların olumsuz etkilenmelerinin önüne geçilmesi adına eşin eylemlerinin yakın çevreden saklanılarak kişinin bilgisi dâhilinde kalması sağlanmıştır. Kadının kendi statüsüne yönelik yapılan ihlale yönelik haklı tepkisini açığa çıkaracak eylemlerin varlığı, çocukların mevcudiyeti ile kadının tekelinden çıkmıştır. Süreç, çocukların etkilenmeyecekleri şekilde çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Duyguların zayıf görünmemek adına açığa vurulmama durumu da yaygın bir durumdur. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “Bazen kötü hissetsem de iyiymiş gibi yapardım. Fazla çıkmazdım, karışıklıkları uzatmazdım. Bazen konuşmak isterdim ama sorun çıkmasın diye susardım.” Görüşmeci 2 (kadın, 33 yaş, satış elemanı). Kişinin sorun çıkmaması için kendi duygularını olduğundan farklı gösterme çabası, ilişkide kendine yabancılaşma sürecini açığa çıkarmaktadır.

Duyguların sadece kadınlar tarafından sorun oluşmaması için gizli tutulması, ilişki de eşitsizliğin varlığını göstermektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “Mesela hastalandığımda ona hasta olduğumu söyleyemiyordum umurunda olmayacağı için söylemeyip iyi rolü yapıyordum. Üzgünsem üzgün olduğumu belli etmiyordum onun gözünde küçük görünmemek için daha güçlü gözükmek için. Sinirli olduğumda ona belli etmezdim sinirlerdim döner arkamı giderdim. Eşim şiddete meyilli biriydi evde kırılacak şeylerden yorulduğum için duygularımı sorun çıkmasın diye göstermezdim.” Görüşmeci 3 (kadın, 34 yaş, satış elemanı). Şiddet eğilimli bir eşin evlilikte, eylemlerinin kişiye ve eşyaya yönelik tahrip edici eylemleri, kişinin zayıf algılanmamak ve muhtaç görünmemek adına eşine karşı duygusal hallerini perdelemeye itmektedir. Sinirlenme hali dahi kadın

açısından ortamın terk edilmesini gerektirmektedir. Erkek açısından ise çevresinde zarar verebileceği nesnelere yönelme ile sonuçlanmaktadır. Kadının, kendini daha fazla suiistimale açık hale getirmemek için başvurduğu güçlü kadın imgesi, onun diğerinin algısında eylemlerinin sonuçsuz kaldığı düşüncesini yaratma niyetini göstermektedir.

Evliliğin, çiftlerin beklentilerinin ve isteklerinin yaşanamayacağı bir saha oluşuyla beraber kendi dünyalarını kurmaya yönelik stratejilerin hayata geçirildiği saha halini almaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Benim o dönem eşimin gelir durumu sallantılıydı bir iyiydi bir kötüydü ailemden destek aldığımda bunu saklıyordum. Duygu düşüncelerimi, arkadaş çevremi saklıyordum. Tanıdığınızı zannettiğiniz yabancı bir insanla aynı evde yaşıyorsunuz, kültürel farklılıklar var ve farklı insanlar olarak zıtladığınız noktalar oluyor. Ben çok erken evlendiğim için duygularımı tanıyamadım, benimle beraber büyütebileceğim bir arkadaş olsun istedim, eşimi kendime uygun görmedim çocuğum olsun istedim bana arkadaş olsun istedim. Mutsuz olduğumu söyleyemiyordum, yorgun olduğumu söyleyemiyordum. Yanlış bir evlilikti ama elimden bir şey gelmiyordu.”* Görüşmecisi 4 (kadın, 39 yaş, satış elemanı). Kadının ekonomik anlamda eşinin ihtiyaçları karşılama yetersiz oluşu, beraberinde ekonomik kaynak edinimine ve bu kaynağın beraberinde kişinin hayatında yaşamasına olanak sağlayacağı aktiviteleri gizli tutmasına başvurmaya mecbur bırakılmaktadır. Çatışmanın oluşmasından kaçınma, kişiliğin diğerinden saklanmasına ve yaratılan sahte imgenin karşıya sunulduğu etkileşim stratejisinin oluşumunu beraberinde getirmektedir. Kişinin, kendi benliğinin farkına varmadan evlilik sürecine dâhil olmuş olması, umulan ve karşılaşılan karşısında kendini hissedeceği bir başkasının varlığına duyulan ihtiyacı doğurmaktadır. Bu ihtiyaç, çocuk sahibi olunarak aşılıma çalışılmıştır. Mutluluk, mutsuzluk veya yorgunluk halinin dahi aynı çatı altındaki eş ile paylaşılmaya değer görülmemesi, kişilerin mekânsal yakınlıklarına rağmen kişisel uzaklıklarının uçurum vari gerçeğine götürmektedir bizleri.

Eşin ekonomik yükümlülüklerini yerine getirmemesi, kadının eşine sorumluluklarını hatırlatacak söylemlerden çekinmesi ve erkeğin kadın üzerindeki baskısı, eşlerin birbirlerine ve kendilerine karşı hal ve hareketlerini özgür olmayan bir şekilde yaşamaya itmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Hiçbir duygumuz açıkta değildi*

her şeyimiz gizliydi ben onun duygularını yaşıyordum, yaşamamı istediği duyguları yaşıyormuş gibi gösteriyordum. Benim duygum düşüncem fikrim hiçbir şeyim yoktu. Ondan izinsiz hiçbir şey yapamıyordum. Bir kere kapıya gelen pazarlamacıdan sabahlık aldım o sonradan öğrendi ve aşırı derecede tepki verdi kızdı. Hep baskı altında tuttu. Yaptığın bir şey öğrenildiğinde nasıl tepki verecek belliydi. Bir kere onun kartını aldım bankamatığe gittim bana hep para yok diyordu ama bankamatikte parası çok vardı, bize para vermezdi bende sinirlendim bu parayı çektim. Ev çok kötü durumdaydı pisti, boyası yoktu, eşyası yoktu. Hala anlayamıyorum o evde nasıl yaşadığımı. Eve boya aldım o parayla, evin eksiklerini aldım o parayla o sonradan öğrendi evde kıyametler koptu camları kapıları kırdı beni dövdü. Evin içerisinde savaş çıktı büyük oğlum korudu beni. Boşandık ama sanki hala bana hep hesap soruyormuş gibi yaşıyorum.” Görüşmeci 5 (kadın, 52 yaş, temizlik işçisi). Duyguların gizli bir şekilde yaşanması ve kadının kendi hissettiklerinden ziyade eşinin hislerine uygun hareket etmek zorunda kalması, kendisine yönelik değersiz ve önemsiz algılanmaya yönelik inancın yerleşmesine yol açmıştır. Kadının eylemleri, eşin denetimi altında tutulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte eşten habersiz yapılan eylemler, şiddet unsurları içeren tepkilerle yeniden yaşanmaması için bastırılmaya çalışılmıştır. Kadının, ailenin içinde bulunduğu ekonomik güçsüzlüğü aşmak adına eşe yönelik taleplerini eşinin hep geri çevrilmesi neticesinde söylemin doğruluğunu teyit etmek için bankamatik kartının eşten habersiz kullanımı ile birlikte açığa çıkan nefret ve öfke kişilerin can güvenliğini tehdit etmiş ve boşanmaya giden süreci hızlandırmıştır.

Güçlü benlik sunumu, kişinin yenilgi duygusuna kapılmama ve karşı tarafa yenmiş olma hissini yaşatmamak için kişinin kendisini göstermeye çalıştığı bir imgedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “Zayıf noktamı bilmesini istemezdim, güçlü bir rol çizerdim. Bence annem ezildi ben ezilmeyeceğim düşüncesi ile kendimi güçlü gösterirdim. Aldığımı, verdiğimi, gittiğimi söylerdim herhangi bir sorun olmazdı. Akraba evliliği yapmıştık kültürel olarak ortaklık ama yine de beni sindirme çabası da vardı.” Görüşmeci 6 (kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Kadının aile geçmişinde, annesinin yaşamış olduğu olumsuzlukların tasvir edildiği ezilmiş olma hali, kendi aile yaşantısında başına gelen bir durum olmaması için zayıflıkların örtülerek karşı tarafın öğrenemeyeceği bir

iletişim stratejisi işletilmiştir. Gündelik rutinlerin yaşanılması sürecinde eşe sunulan hareket çizelgesi, kişilerin karşılıklı iletişimde sorun olarak algılanmamaktadır. Aynı aile ve kültürel ortama aşına olmanın verdiği birbirini tanıma hissi, erkeğin kadını sindirme çabası içinde hareket etmesinin önüne geçememiştir. Burada kadının kendi benliğini bu sindirme sürecinde korumak adına ihlal edilebilir sınırların bilgisini gizli tutma çabası, öz saygısını korumak içindir.

Kadının, kendisini, ekonomik iş gücü olarak maddi kazanç sağlamaya çalışan bir bütünlükte ev içi rollerinde eksiksiz yerine getirildiği bir aksiyonun parçası olmaya dönük çabası olumsuz sonuçlanmıştır. Bu konuda katılımcımız şunları aktarmaktadır: *“Evliliğimde hiç kendim olamadım ben. Hep bir baskı hep bir sömürü vardı. Sen kadınsın çekmek zorundasın yapmak zorundasın diye bakılırdı. Okuyamadım liseden sonra o yüzden bulduğum işler hep asgari ücret oldu. Eşim hep çalışıp eve destek olmamı istiyordu hem ona mükemmel eş olmamı istiyordu. Ona göre mükemmel eş evi hep temiz olan, her gün 3 çeşit yemek yapan, her zaman kıyafetlerini ütülü tutan bir kadındı. Ben o kalıba girmeye çok çalıştım ama yapamadım ben o olamadım. Çalışmasaydım belki yine olurdu ama hep çalışıp hem hiç destek görmeden bir evin düzenini sağlamak çok zor.”* Görüşmeci 7 (kadın, 27 yaş, Satış elemanı). Erkeğin, kadından evi çekip çeviren ve tüm işleri eksiksiz yerine getiren bir kadın imajını ideal kadın olarak sunması, katılımcımızın iş hayatının yanı sıra ev içi yaşamda bu role uygun hareket etmeye çalışmasına ve öngörülenden önce evliliğe dair inancını yitirmesine neden olmuştur. Erkekten talepleri doğrultusunda destek gösterme gayretinin tam tersi yönde olması, kadının iş ve ev arasında kaybolmasına yol açmıştır.

İstenilen dışında, istenilmeyen olmaya dönük eylemler ve görüntü sunumları, kişiyi olası şiddet uygulamalarından koruyabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Eşim alkolik olduğu için ona iyi davranıyordum hiç içimden gelmese dahi bana şiddet uygulamaması için mecbur onun dediklerini yapıyordum. Rolün dibine kadar yapıyordum her dediğine evet haklısın diyordum. Sırf tatsızlık olmasın diye. Ben kendim şiddet görmeyeyim diye. Çünkü içkili olduğu zaman hiçbir şeyi gözü görmüyordu. Ben psikolojik şiddette gördüm darp de gördüm. Çok yalnızdım ailem yaşadığımız şehirde değildi. Eşim her şeyimi bilirdi tabi eve geldi ise çünkü bazı günler eve hiç gelmiyordu.*

On dan gizli elimde para varsa onu biriktiriyordum zor günlerimde onun vermediği günlerde harcıyordum çünkü çocuğum vardı.” Görüşmeci 8 (kadın, 53 yaş, Ev hanımı). Şiddet mağduru olmamak için katılımcımız, eşinin istekleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu süreçte eşin alkol sorunlarından kaynaklı şiddet gösterme potansiyeline karşı zorunlu bir rol sunma hali mevcuttur. Bu süreçte, ekonomik anlamda hayatta kalma zorunluluğu, eşin maddi imkânlarına bağımlı kılındığı için eşin yokluğu halinde temel ihtiyaçların karşılanması için mevcut durumlarda aktarılan kaynaklardan tasarruf sağlanmıştır. Çocuk sahibi olma, mevcut zorluklardan sakınılması gereken kişi olarak, kendinden önce başkasını görmeyi zorunlu kılmaktadır. Kişi, genel olarak yaşanan zorluklara katlanmakta ama daha fazla zorluk yaşamamak için de rol ve stratejiler geliştirmektedir.

Eşe karşı şeffaf olma inancı, bazı durumların karşı tarafta olumsuz etki bırakılmaması adına gizli tutulmasına kişiyi sevk edebilmektedir. Bu konuda katılımcımız şunları aktarmaktadır: “ *Hiçbir şey yoktu gizlediğim, insan sevdiğine her şeyiyle açık olmalı diye düşünürdüm. Sadece cinsel açıdan beni tatmin edemediğini yüzüne vurmam. Tek gizlediğim şey buydu o da kırılmasın üzülmesin diye. Onun dışında aldığım, gittiğim her şeyimi bilirdi zaten birçoğunu ortak yapardık.” Görüşmeci 11 (kadın, 37 yaş, Diş Hekimi).* Cinselliğin, erkekler açısından toplumsal onur ve kendilerine yönelik öz saygıları açısından temsiliyet kazanan bir içeriği olmasından ötürü eş, bu durumu eşine memnuniyet duyulmaması durumunda bile memnunmuş gibi sergilenmeye yönelik davranmaya itmiştir. Cinsel iktidar ile erkek iktidarının karşı tarafa hissettirilmesi süreci olan cinsel tatminin bütünsel uyumu, erkek açısından önem taşıyan bir süreçtir. Erkekliğe yönelik toplumsal atfın kadın tarafından da içselleştirilmesi, memnuniyet halinin yaratıldığı bir illüzyona yönelik eylemlerin sergilenmesini doğurmuştur.

Erkek katılımcımız, evlilik hayatında, eşinin istekleri çerçevesinde kişilik yapısı çerçevesinde nasıl hareket ettiğini şu sözlerle aktarmaktadır: “*Sakladığım olay şuydu. Eczanede bir olay oldu ya da başka bir yerde bir olay yaşadım hiç anlatmazdım eve gelirdim giderdim. Hatta sorardı hiçbir şey anlatmıyorsun diye ona anlatmazdım. Genel yapım o bir sorunu eve taşımazdım. Sorunları eve getirmezdim dışarıda bırakırdım ama o*

sorun yaratırdı evde. Hiçbir şey bulamazsa annen aradı bize geldi derdi. Annem beni arardı ben anne eşimle görüş derdim. Eşime de derdim annem aradı sana yönlendirdim derdim ama eşim işim var kimse ile uğraşamam derdi. Annem geldiğinde sorun ederdi. Hep arada kalıyordum annemi ekmek zorunda kalıyordum. Eşimin istemediği kimse evime giremezdi ben müsaade etmezdim aile huzurumuz kaçmasın diye. Fedakârlığı yoktu hep sorun yaratırdı. Evliliğimiz iyi sanıyordum ama yok o hiç idare etmeyi bilmiyordu.” Görüşmeci 12 (erkek, 52 yaş, Eczane teknikeri). Ev dışı, iş hayatına ait yaşanılanların eşin sorun yaratma kaynağı olarak kullanmaması adına eve aktarılmamaya yönelik tavır, kişinin gündelik deneyimlerinden kendini soyutlamaya neden olmaktadır. Eşin problem yaratan eylem ve söylemlerine yönelik eşin idare edici ve dengeleri kurucu tavrı, sonuç olarak kişinin tükenmesine ve aile hayatından yıpranarak ayrılmasına neden olmuştur. Aile huzuru adı altında ikame edilmeye çalışılan etkileşim ağı, kişinin inandığı değerler adına kendinden ve kişiliğinden taviz vererek diğer insanlarla etkileşimde bulunduğu ağlara da olumsuz etkide bulunmaktadır. Süreç, eşin oluşturulmak istenilen aile atmosferine yönelik bencil tutum ve tavırlarının sürekli devam edeceğine dair farkındalık hali sonlandırılmıştır.

Evlilik içerisinde eşler birbirleri kırılmasın diye ya da ev içerisinde huzursuzluk ve şiddet çıkmasın diye kendi düşüncelerini gizleme eğiliminde olabilmektedirler. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “*O kırılmasın diye duygularımı dile getirmezdin. Gittiğim, aldığım her şeyi bilirdi ama sorun çıkmasın diye duygularımı ya da sorunları ondan saklardım. Genel olarak rahattım kendim gibiydim evliliğimde.”* Görüşmeci 16 (kadın, 39 yaş, Ev hanımı). Eşin evlilikte hareket ve eylem sürecine yönelik bilgiler karşı tarafa sunulsa da, kişi de olumsuz duygulara yol açacak söylemler kişinin kendisinde tutulmaktadır. Katılımcımız, evlilik sürecinde kendisini olduğundan farklı olarak görmediğine dair söylemlerini de açık bir şekilde iletmiştir. Mevcut durum, sadece eşinin üzülmemesine yönelik olumsuz olaylar ve duygu durumlarının ifade edilmemesinden ibarettir.

Eşin eylemlerine yönelik sınırlamaların olduğu bir başka aile hayatına yönelik

yaşanılanları aktaran katılımcımız şunları söylemektedir: “Annemin evine gelmeme izin vermedi ben sesimi çıkartmıyordum sorun çıkmasın diye kabul ediyordum dediğini. Ben gitmiyordum annem geliyordu. 4 sene kayınvalidemle oturdum çok istekli değildim çünkü kayınbabam alkolikti. Sırf sorun çıkmasın diye hep alttan alıyordum kendi kendimi sakinleştiriyordum. Eşimi seviyormuş gibi gözüküyordum ama sevmiyordum. Bütün hislerim yapaydı ona karşı, çok sahteydim. Hayatı kendime zindan etmemek adına farklı görünüyordum.” Görüşmeci 17 (kadın, 32 yaş, Özel güvenlik). Kadınlar ve erkekler açısından genel durum, aile hayatında içerisinde sorun yaşanmaması açısından istenilen taleplere yönelik olumsuz yaklaşımın saklanması yönündedir. Katılımcımız, annesinin evine yönelik ziyaretlerden mahrum kılınmaktadır. Bu süreçte kendi eşinin ailesi ile aynı evde yaşamaya bağlı açığa çıkan problemlere karşı duyarsız tavrını, huzursuzluk yaşamamak için perdelemektedir. Sevgi sunumu bile rol kalıplarına sığdırılmıştır. Tüm başvuru bu benlik sunumları, kişinin mevcut koşulların kendisine yönelik olumsuz etkilerini azaltmaya dönüktür.

Eşlerin, eylem setlerinin kültürel arka planının birbirine yakınlığı, duygusal anlamda hislerinin karşılıksız anlayış eksikliğinden yoksun olduğu ilişkilerde de eşler kendileri gibi algılanmayacakları noktada farklı benlik sunumunda bulunabilmektedirler. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: “Öfkeli davrandığımda gizleme eğiliminde bulunurdum, anlaşılmadığımı düşündüğüm için söyleyeceklerimi söylemiyordum, içime atıyordum. Anlaşılmama durumu da seni eşinden uzaklaştırıyor. Kültürlerimiz birbirine yakındı, okumuş da biriydi ama dünyaya ailenin gözüyle bakardı o nedenle anlaşamazdık.” Görüşmeci 18 (kadın, 50 yaş, Profesör akademisyen). Öfkenin karşı taraftan saklanma eğilimi, derin bir anlaşılma ihtiyacının karşılıksız kalmasına işaret eden belirtisi olmasından kaynaklı, katılımcımız, anlaşılmadığını düşündüğü noktada bu durumdan kaynaklı doğan duygularını dahi sergilemekten kendini uzak tutmaktadır. Söylemlerin açığa çıkma amacı, muhatabın zihninde, duruma uygun eylem ve söylemlerin açığa çıkacağına yönelik inancı barındırmaktadır. Bu inancın ikame edilmediği yerde kişi; kendi dünyasına ait duygularını bu süreçten dışlayarak, zamana fiziksel dışlamaya varan sürece girmektedir. Temel problem, karşıdaki muhatabın dünyaya bakacak penceresini kendisinin kurmamış

olmasından kaynaklandığına dönük vurgu katılımcımız tarafından aktarılan ailesinin gözünden dünyaya bakan biri ifadesinden anlaşılmaktadır.

Toplumsal ve kültürel baskılar sonucu, kişilerin kendi yönelimleri veya tercihleri, çerçevesinde yaşam çizmemeleri ile birlikte beklenen kalıplara uygun rutin aktiviteler sorunlu durumları açığa çıkarabilmektedir. Bu konuda erkek bir katılımcımız şunları aktarmaktadır: *“Genelde hep içime kapanığım, kimseye bir şey anlatmam hep içime atarım. Benim gizlim yoktu, ben kendisi için ailemi, sülalemi sildim. En büyük hatam bu oldu. Benim tarafımdan kimse ile görüşmüyordum. O rahattı benim arkadaş ortamım bile olmuyordu. Karımın sözü geçiyordu, ben iç güveysiydim. Sürekli yüzüme vuruyorlardı beni ezmeye çalışıyorlardı kafam aşağıda kalıyordu. Kayınbabam hep kızını tutuyordu, kızı sorun çıkarsa bile. Eşimin gizli saklısı çoktu sürekli arayış içerisindeydi. Ben hep seziyordum bir şeyler gizlediğini ama sonunda patlak verdi. Eşimin babası bize ev verdi aynı sitede eşimin kardeşleri de vardı. Taşındıktan sonra eşimin ailesi ile aram açıldı konuşmamaya başladık. Aynı sitede bir komşunun eşi ile tanıştı ve sonrasında ahlamlarda kalacağım, diyerek gidip onlarda kalıyordu. Benden izin isteyerek gitti bir kere kaldı, ertesi gün yine gelmedi. İlk gün kocası yoktu ikinci gün kocası da vardı yine kalmak istedi. Ben gitmesine izin vermeyince de kavga çıkardı. Sonunda ortaya çıktı ki eşim lezbiyenmiş. Bunu kayınbaba söyleyince kabul etmedi beni suçladılar. Meğerse eşim bekârken de kadınlardan hoşlanıyormuş.”* Görüşmecisi 19 (erkek, 36 yaş, Elektrik teknikeri). Evlilik sonrası süreçte, kişinin hayatını eşinin talepleri ve çevresine uygun düzenlemesi ve kendi bağlarını yok sayması ile birlikte yaşanan olumsuzluklar sonucu, destek mekanizmaları ortadan kaldırılmaktadır. Katılımcımızın eşi, cinsel yönelim açısından kadınlardan hoşlanan bir kişidir. Ailesinin isteği doğrultusunda yapmış olduğu evlilikte, eşinin sürece yönelik dengeleyici tavrı ve eşin ailesi ile aynı mekânda yaşama girişimi, sorunlara yönelik çözüm bulma ve yıpranmayı önlemeyi engellemektedir.

Kadının isteklerine uygun bir ilişki ağı kurması ve eşini dışlaması ile birlikte, istenilen desteğin eşin ailesinden alınamaması ile birlikte ayrılığa giden süreç başlamıştır. Erkeklik imgesi olan güç gösterisinin, kadının ailesinin yanında yaşama süreci ile birlikte içgüveysi söylemi üzerinden erkeğin bastırıldığı ve kadının eylemlerine yönelik pasif tavrın

canlandırıldığı görülmektedir. Kadının, bir başka kadına yönelik ilgisinin aileye sunulması sürecinde dahi erkeğin suçlanması, toplumsal anlamda erkeklik imgesine yönelik vurgunun güçlülüğüne ve kişinin bundan yoksun oluşunun yüze vurulmasını göstermektedir.

Katılımcımız evlilik sürecinde eşyle yaşadıklarına yönelik hislerini şu şekilde aktarmaktadır: *“Genelde cinsel anlamda keyif almazdım ama alıyormuşum gibi yapardım. Rol yaptığımı anlasa da umursamazdı zaten. Çok fazla önemsemezdi benim ruh halimi. Niye üzgünsün niye suratını asiyorsun diye hiç sormazdı sen büyütüyorsun sorunları derdi. Maddi durumu çok iyiydi kendine ait mağazaları vardı ama eve para harcamazdı. Mesela sarhoş geldiği gecelerde evimin erzakını alabilmek adına cebinden para aldığım çok oldu. Parası yokken biz çok mutluyduk huzurluyduk. Parası olunca arkadaş çevresi değişti gece hayatı bağladı. Beni beğenmez oldu kapalıyım diye istemedi. Beni gittiği içkili mekânlara götürmek istiyordu ben gitmeyince sorun yaşıyordu.”* Görüşmeci 20 (kadın, 35 yaş, çocuk gelişim öğretmeni). Kadınların cinsel anlamda tatmin edilmeleri, erkek cinselliği açısından göz ardı edilen bir unsurdur. Kadının bu süreçte erkeklik inşasına yönelik algısı, aynı durumu güçlendirmekte ve erkeğin eylemlerinin asli sonuçları iletilmemektedir. Yaşanılan, yaşanılmaya uygun olanın formunda etkileşime dâhil edilmektedir. Ekonomik refah ile birlikte yaşam biçiminde meydana gelen değişim ve kadının mevcut gündelik temsilinin bu yeni yaşama uyumsuz görünümü, erkeğin kadını kendi isteği doğrultusunda şekillendirmeye itmiştir. Sonuç olarak, kişinin rızası dışında sokulmaya çalışıldığı kalıp, mevcut çatının sonlanmasına neden olmuştur.

Erkeğin, kendini mutlu yuva inşasına yönelik kalıplara sokması ve çabaların karşılıksız kalması ile yaşanılanları katılımcımız şu şekilde aktarmaktadır: *“Evliyken hiçbir anlamda ben gibi değildim. Kendimi iyi bir aile kurmaya adanmıştım ve o role girdim. Her şey iyi olsun diye uğraştım. Evlenmeden önce arkadaşlarımla çok vakit geçirirdim evlenince arkadaşlarımdan uzaklaştım. Sadece eve ve eşime vakit ayırmaya çalıştım zaten işten çok fazla boş zamanım kalmıyordu. Ne yaparsam yapayım evde huzurlu bir ortam olmadı. Bazen tek taraflı emek yetmiyor. Ama bence fazla fedakârlık etmeseydim bu kadar yıpranmazdım. Bir şey başta olmuyorsa olmuyordur.”* Görüşmeci 22 (erkek, 35 yaş, Doktor). Evlilik hali, kişinin kendisini olduğu gibi görmediği bir durumun yaşanmasına

yol açmıştır. İyi aile sahibi olma isteği ve bu doğrultuda gerekliliklerin sergilendiği eylemlerin faili olma hali, beraberinde evlilik öncesi çevreden kendini soyutlama ve içi yaşama yönelik etkinliklerin yaşandığı bir form meydana getirmiştir. Tüm çabaların karşılıksız kaldığı, iki tarafın olduğu ama tek tarafın çaba harcadığı bir durum ile kalması sonucu başarısız olunarak aile dağılmıştır. Sürecin aktif tarafı, çabaları sonucu vazgeçtiklerinin boyutu ölçüsünde yıpranma derecesinin fazla oluşu ile süreçten ayrılmıştır.

Eşlerin evlilik sürecinde kendileri gibi olmaya yönelik çabalarına karşılık, bu durumu gerçekleştirememeleri üzerindeki genel gerekçe, elde etmeye çalıştıkları isteklerinin olumsuz etkilenmesinin önüne geçmektir.

Kadınlar açısından ise şiddet eğiliminde davranışların açığa çıkması halinde zarar görmemek adına, eşlerin bu eylemlere yönelik tavırlarını tetikleyen durumlarına yönelik rol yaparak kendilerini savunmaya çalışmaları da yer almaktadır.

Kadınlar, erkekler ile olan ilişkilerinde cinsel hazzın oluşmaması halinde dahi hazzın varlığına dair rol yaparak erkeklerin durumdan olumsuz etkilenmemelerini amaçlamaktadırlar.

Kişilerin kendilerine saklamış oldukları deneyimler ve duygular, karşı tarafın eylemleri üzerinde yaratılmak istenilen yönlendirmenin durumun veya kişinin lehine yönelik sonuçlanması içindir.

2.12. Evlilik: Öncesi ve Sonrası ile Sonuçları

Eşlerin, evliliklerine dair olumsuz gördükleri durumların neler olduğu ile evlilik öncesi süreçte evliliğe bakış açılarının bu süreç üzerindeki etkisi, kişilerin eylemlerini düzenleme de etkilidir. Evlilik süreci kişilerin yaşadıkları ile birlikte düşüncelerini ve eylemlerini yeni sürece uyarlama stratejileri üzerinde etkin olmaktadır. Evlilik öncesi ve sonrası boşanmış kişilerin temel duygu ve düşüncelerinin geçirmiş olduğu dönüşüm anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Erkeğin, kadına değer verme durumu, olumsuz eylemlerin kişiye yöneltmemesi ve

hoşuna gidecek söylemlerin varlığı ile tanımlanmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Bana değer veriyordu ama cinsellik açısından çok uzaktı. Değer verdiğinde dövmesi, kızması yoktu, eve geldiğinde yine ilgilenirdi gönlümü alırdı. Evliliğin başında yine iyiydi ama çevre edindikten sonra kadınlarla iş gereği iletişim kurduktan sonra ayağı kaydı.”* Görüşmeci 1 (Kadın, 46 yaş, aşçı). Cinselliğin, evliliğin sürdürülmesinde en başta bulunan eylemlerdendir. Bu eylemin beklenen biçimde karşılanmaması, taraflar arasında gerilim unsurunun oluşumuna yol açmaktadır. Kadına karşı olumlu davranış hali, çevrede iletişim kurulan diğer kadınların varlığı ile sekteye uğramıştır. Evlilik sürecinde eşlerin karşılıklı sadakat duygusuna yönelik olumsuz sonuç yaratan eylemler, aile olmaya yönelik girişimi sekteye uğratmaktadır.

Evlilik sürecinde ortak yaşam sürecine uygun ortak eylemlerde bulunma isteği, eşlerin aile olmaya yönelik temel beklentileri arasında yer almaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“İnsanlar evlilik yaptığında şunu hayal ediyorlar. Aynı şeyleri yiyelim, aynı şeylerden keyif alalım öyle hayal ediyordum. Mesela aynı tişörtü giyip gezelim, beraber eğlenelim, sevdiğim şeyleri beraber yapalım istiyordum. Ama aynı çatının içerisine girince gerçek kişilikler ortaya çıkıyor. Karşı tarafın uyumsuzluğu söz konusu olunca istekleriniz içinizde kalıyor. İnsan beraber uyuyup beraber uyanmak istiyor ama evlilikte hayat yükü ve sosyal sorumluluk var. O insan eve yorgun geliyor ve beklentilerinizi karşılayamıyor. Ayrıca kişi aile içerisinde ne öğrendiyse onu yapıyor.”* Görüşmeci 4 (Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Evlilik hayali, kişinin ruh eşi olarak gördüğü kişi ile gerçekten ortak eylemlerden haz alabileceği eylemleri yaşadığı kişi beklentisi ile eş gitmektedir. Bu şekilde, kişi, gündelik rutinlerine kendisi gibi hisseden ve davranmak isteyen bir kişi ile dâhil olma eğiliminde hareket etmektedir. Evlilik süreci ile birlikte, yaşam ortamı benzerliği açığa çıkarmamaktadır. Temel faktör, kişiliklerin kendi beklentileri konusunda hareket etmeyi ve buna diğerinin de uymasına yönelik beklentiyi getirmektedir. İsteklerin karşılıksız kaldığı bir evlilik, beklentilerin umutsuzluğa everilmesine yol açmaktadır. Hayat uğraşı ve maddi kazanç eylemi, kişinin beklentilerine uygun eylem sergileyen eşin varlığı önünde engel oluşturan durumlar olarak algılanmaktadır. Kişi, aile hayatından edindiği öğrenimleri, kendi aile yaşantısına

aktarmaktadır. Kadının veya erkeğin karşılıklı beklentilerinin sonuçsuz kalması, evliliğin bu beklentileri karşılayacağına dair olan inancı barındıran yönünü boşa çıkarmaktadır. Kişinin de evliliğe yaklaşımını boşa çıkartarak boşanmaya itmektedir.

Evliliğe dair sürece yönelik bilgi ve beklentinin olmaması durumunda yaşananlara yönelik katılımcımız yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: “*Evlenmeden önce evlilik nedir bilmeden evlendim. Kafamda evliliğe dair bir şey yoktu. Bizim evliliğimizde iletişim anlamında sorun vardı. Psikolojik baskı vardı. Empati kuramıyordu eşim. Beni baskılıyordu yok sayıyordu, fikirlerimi düşüncelerimi isteklerimi önemsemiyordu. İlgisiz davranıyordu.*” Görüşmeci 6(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Evliliğe dair beklentisi olmayan katılımcımız, evliliğin hayatına yansımaları üzerinden bakış açısını sunmaktadır. Psikolojik sorunlara sahip bir eşin sürekli baskı kurduğu, eşini ve düşüncelerini yok saydığı, eşine ilgi göstermediği, eşinin düşüncelerinin önemsizleştirildiğini ve empatiden yoksun bir süreç olarak deneyimlemiştir. Evlilikteki eşlerin temel beklentilerinden birinin, anlaşılma ve önemsenme olduğunu daha net anlamaktayız.

Evlilik sürecinde yeni bir aile olmaya yönelik karşılıklı anlayış halinin, ikame sürecine yönelik üçüncü kişilerin müdahalesi durumu olumsuz etkileyebilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “*Eşimin ve ailesinin beklentileriydi. Eşim bazen beni anlamaya başlardı ama annesi ve kardeşleri ile her görüştüğünde tekrar eski anlayışsız adam oluverirdi. Onların aile yapısına göre erkek kadına bir bardak su veremez verse ayıptır. Kadın ister çalışsın ister çocuğu olsun yine de her anlamda erkeğe hizmet eder. Çok konuşmaz, kendi fikirleri olmaz. Ben bu baskıda yıllarımı geçirdim yaşım da küçüktü hep sustum ama eşimin beni aldattığını öğrendiğimde bunca fedakârlığa ve baskıya artık daha fazla dayanmam dedim.*” Görüşmeci 7(Kadın, 27 yaş, Satış danışmanı). Erkeğin ailesinin beklentilerinin karşılık bulduğu aile deneyiminde kişiler, kendi aile süreçlerine yönelik deneyimlerini yaratma fırsatını diğerlerinin tecrübe ve isteklerinin talepleri doğrultusunda yaşayarak aile olmaya yaklaşmamaktadırlar. Kadına yönelik, erkeğin eylemlerinin kalıplara oturtulduğu davranış örüntülerine uygun hareket etmeye yönelik baskı hali, kişilerin kendi istekleri beklentileri dışında bir aile kurgusu ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Süreçte yaşanan olumsuzluklara rağmen eş

sadakatının ihlal edilmesi, kişinin aile olmaya dönük eylemlerinin karşılıksız kalmasına ve ayrılığa götürmektedir kişileri.

Kişilerin davranışları üzerinde temel belirleyenlerden biri olan kültür, aile hayatında eşlerin beslendikleri bu kültür öğelerinin kökenlerinin farklılığında ötürü etkilenmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Bir kere evlilikte eşlerin geldiği yer çok önemli. Mesela benim eski eşim hep derdi ki sizin aileniz anaerkil biz ataerkiliz bizde kadın ne kocası ne derse kabul eder derdi. Çocuklukta bilinçaltına yerleşen aile modeli eğitimleri ne olursa olsun onların bilinçaltından çıkmıyor. Sevgi saygı kadar aile kültürü de çok önemli.”* Görüşmeci 9(Kadın, , 50 yaş, Hâkim). Kadının kendi ayakları üzerinde durması, eşinin talepleri doğrultusunda bir gündelik hayat kurgulamaması ve eylemlerini bu doğrultuda rutine bindirmemesi, eşiyile arasında meydana gelen sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Eşin ataerkil bir kültürel yapıdan gelmesi ve eşinin kendi kültüründen kadınların sergilemesi gereken davranışları sergilemeden yoksun oluşu, eşe ait kültüre yönelik eleştirilere ve kendi kültürünü yüceltmeye yönelik söylemlerin aile hayatındaki iletişimin iletisi haline getirmeye yönelmektedir. Sürecin bu şekilde evrilmesi, çiftlerin çatışmasına, beklentiler ve gerçekler arasındaki gerilimin çatışmayı doğurmasına neden olmaktadır. Eğitim ve kültür seviyesindeki kişisel gelişimin seviyesi, köklerde yer etmiş temel beklentileri sadece törpülemekte ama asla yok etmemektedir.

Eşin kendi kültürüne yönelik saplantısı, kadının hayatını zorlaştırdığı gibi eşin ailesinin de diğer eşten beklentileri aynı durumu yaratmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Maddi sıkıntılar vardı. İkimizin düşüncesi farklıydı, sözüümüz bir değildi. Eşimin eskiye yönelik bakış açısı vardı ben daha yenilikçiydim anlaşıyordum. Ailesi çok eski kafadaydı baskı yapıyorlardı. Gel evimi temizle diyorlardı, sürekli bir aradaydık sürekli gel bize bak, yemek yap, hizmet et diyorlardı. Onlarla ilgilenmekten eşimle ilgilenemiyordum. Eşimle ilgilenemiyordum, evimle, çevremle ilgilenemiyordum onlar yüzünden zaman kalmıyordu. Zaten eşim şizofrendi ilk başta bilmiyordum sonra farkına vardım.”* Görüşmeci 10(Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). Aile hayatında ekonomik sorunların yanı sıra eşlerin ailelerinin de kişilerden beklentileri ve bu beklentiler doğrultusunda eylem setleri sergilenmesi talepleri, kişinin gündelik rutinlerini belli bir

kesim lehine işler hale getirilmesine ve temel sorumluluklarından uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu uzaklaşma, zaten uzlaşma sağlanamamış aile kurumunda çiftlerin çıkar yol bulma gayretlerini sekteye uğratmaktadır. Ailelerin erkek çocuklarının kusurlarını evlilik sürecinde eşten gizleme gayretleri, evlilik sürecinde bu kusurların açığa çıkmasıyla beraber olumsuz giden süreci iyileştirilemez duruma getirmektedir.

Eşin, evliliği kurtarmaya dönük çabaları, diğer eşin bu çabaların tersi yönünde eylemler sergilemesi neticesinde kişinin evliliğine dair hayal kırıklığını arttırmakta ve sürecin sonlanması için harekete geçmesini hızlandırmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Ben eve girince sanki biri sırtıma biniyor ben sesimi çıkaramıyordum, konuşamıyordum, kendimi savunamıyordum. Doğum günlerinde kutlamazdı bile. Ben onunkinde hep sürprizler yapardım ama asla kutlamazdı bile. Ben evlilik yıl dönümümüzü bile resmi tatile getirdim ki eczane kapalı olur her zaman tatil olur kutlarınız diye düşündüm. Ben hep nezaketliydim ama o maalesef aynısını göstermedi. Eşimin bana kattığı bir şey yoktu. Çocuklar olduktan sonra artık evlilik gitmedi çünkü ben artık evlilik yürüsün diye itmekten yoruldum. Ben maddi anlamda çok sıkışık oluyordum o görüyordu ama tek kuruş vermezdi, binlerce liraya aksesuar vazo alırdı sırf gıcık olayım diye. Ben zaten parasını almazdım ama gıcık etmeye çalışıyordu. Evde rızık bereket yoktu. Evin rızıkını çoğaltan kadındır. Ben 14 yıl evli kaldım 14 yıl boyunca ikimiz de çalıştık ve ancak bir tane ev alabildik. Ben ayrıldım 3 sene içinde ev aldım eşya aldım arabamı yeniledim tek başıma. Para tutmayı bilmiyordu, şükür yoktu. Şükretmezsen ailede evlilikte yürümez. Beni asla yüceltmezdi hep aşağılardı, beğenmezdi. Akşam eve geldiğimde bile sofrayı kurmazdı yemek var al ye derdi. Sürekli başkalarının aldıklarını maddi durumunu söylerdi her şeyi vardı ama asla şükretmezdi. Kendi haklı çıkmak için iftira bile atardı olmayan şeyleri eklerdi. Çalıştığı kurumda bile herkesi şikâyet ediyormuş samimi değildi. Olmamış şeyleri varmış gibi gösteriyordu psikolojik sorunları vardı. Psikiyatrik ilaçlar kullanıyordu. Kavga ettiğimizde kapıları çarpıyordu ben sinirleniyordum onun çarptığı kapıyı gidip söküyordum ses yapamasın çarpamasın diye.” Görüşmecisi 12 (Erkek, 52 yaş, Eczane teknikeri). Eşlerin yaşamış oldukları sorunlar, daha fazla yıpranan taraf için, ailenin ikamet alanı olan ev ortamındaki fiziksel alanın, uzaklaşmaya çalışan mekân haline*

dönüşmesine yol açabilmektedir. Kişinin eşine yönelik olumlu eylemleri, karşılıklı tepkiler ve eylemler ile yanıtlanmadığı noktada kişinin süreci taşımaya yönelik çabalarının askıya alınmasına ve sürecin kişide bırakacağı olası olumsuzlukların yaşanmaması adına boşanma eylemini gündemine taşımasına neden olmaktadır. Evlilik sürecinde maddi anlamda eşlerin parasal ayırım yapması, sorumluluğun tek tarafın omzuna itilmesi ile birlikte dini açıklamalara referansla kişi bu durumun evlilik hayatında yarattığı tahribatı daha net sunmaya çalışmaktadır. Evlilik, tek taraflı çabanın ve girişimlerin sonucunda ayakta kalabilir ama karşı tarafın bu girişim ve çabalara yönelik baltalayıcı eylem ve söylemlerden kaçınarak kendini düzenleme gayretine sahip olması şartıyla mümkün olabilmektedir.

Karşılıklı rıza ve sevginin eylemler üzerinden kişilerin duygusal hallerine hitap etmediği ilişki biçimlerinin varlığı, aile kurumuna yönelik bakış açısını sarsmakta ve kişilerin eylemlerini bu süreci kurtaracak biçimde düzenlemesine sevk etmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Kesinlikle şiddet, saygısızlık, karşındakini ezme evlilikte olmaması gerekir. Çocuklarıma da sürekli söylüyorum evliliğin dürüstlikle, samimiyetle ilerlemesi gerektiği. Bizim evliliğimizde yalan çoktu. Benim yalana tahammülüm yoktu. Eşim evine bakıyordu ama aldığı başıma kakardı burnumdan getirirdi. Sunduğu imkânı sürekli başıma kakardı. Sürekli ona minnet duymamı bekliyordu.”* Görüşmecisi 13(Kadın, 49 yaş, Restoran sahibi) Şiddetin, kendini değersiz hissettirici söylem ve eylemlere maruz kalmanın var olduğu aile hayatında, kişilerin, kendi olma durumları örselenmeye uğrayarak aile hayatını devam ettirecek birey profilini ortadan kaldırmaktadır. Evlilikte dürüstlük ve samimiyet halinin mevcudiyetine yönelik katılımcımızın inancını, bu durumları çocuklarına öğütlemesinden anlamaktayız. Eşlerin sorumluluklarını karşı taraftan minnet beklentisi ile gerçekleştirmesi ve bu süreci gündemde tutmaları, karşılıklı sevgiyi körelten bir sürece evirilmektedir.

Kültürel farklılıkların evlilikler üzerinde derin bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştik bu katılımcımızın aktarmış olduğu ifadelerde kişi her ne kadar birtakım şeyleri aşmış olsa da yaşanan mekân ve etkileşim ağlarının eylem pratikleri kişinin kendi davranışlarını ve eşinin davranışlarını dış kontaklar üzerinde kurgulamaya itebilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Kültür farklılığını çok yaşadık en büyük*

sorun buydu. O da çaba gösteri bende gösterdim ama biz orta yolu bulamadık. Çok zor kültürel farklılıklar, ne tarzım, ne yemeğim hiçbir şeyim uymuyordu ona. Doğuda şartları da az batıya göre kadın hep 2. planda. Eşim istersen ilk uçakla git istediğin kadar gez başka bir şehirde memleketin de ama asla Elazığ da gezme, gazi caddesine gitme derdi. Ailesi tutucuydu ama sorun yaşadığımızda ailesi beni tutardı eşim daha kıskançtı. Şehir dışında bir tatilde daha rahattım karışmıyordu ama Elazığ da iken çok karışırdı.” Görüşmeci 16(Kadın, 39 yaş, Ev hanımı). Eşlerin karşılıklı çabası, çevrenin daha ağır basması yüzünden sonuca ulaşmayan bir sürece evirilmiştir. Eşin, kent dışında eşine tanımış olduğu özgürlük alanı, yaşanılan kent için geçerli olmamaktadır. Kişi, eşine yönelik diğerlerinin bakış açılarına yönelik içselleştirdiği kültürel algıyı, eşinin eylemlerini kısıtlayarak engellemeye çalışmaktadır. Yaşanılan çevrenin kadına yönelik bakış açısı ve kadının toplumsal konumu, o toplumun bir ferdi olan erkek eş tarafından da içselleştirilen bir örüntüyü temsil etmektedir. Kişi toplumsal anlamda gündelik hayatta eşi üzerinden çevresindeki diğer kadınların maruz kaldığı durumlara kendisi de maruz kalmamak için çaba sergilemektedir.

Aile hayatı, karşılıklı kabulün eşler arasında ikame edildiği bir kurum hüviyetindedir. Bu durumun sekteye uğraması, eşlerin birbirlerine yönelik yok sayıcı tavrı evliliğin de yok sayıldığı bir durumun açığa çıkmasına yol açmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“İletişim kopukluğumuz vardı. Ayrıca inatlaşma devreye giriyordu. Çok açık olamama durumu vardı. Kendini ifade edememe de vardı. Paylaşım azlığı söz konusuydu. Mesela hafta sonunda o ailesinin yanına gidiyordu ben evde oturuyordum. O da benim aileme gelmiyordu. Çift taraflı bir zıtlasma söz konusuydu. Şiddet, aldatma, gece hayatı gibi şeyler yoktu. Bizim sadece iletişim kopukluğu ve bunun getirdiği uzaklaşmaydı. Herkes kendi hayatını yaşamaya başlıyordu. Hafta sonu ben kendi ailemle o kendi ailesiyle. Tatillere bile gelmezdi ben ailemle giderdim. Gidilecek yerlere ben tek gidiyordum zaten boşanmış gibiydik. Paylaşım olmayınca aynı evde yaşamamanın anlamı kalmıyor ev otele dönüyor. O zamanda sorgulamaya başladım. Hayattaki en kötü şey yok sayılmaktır. O bana cevap vermezdi, beni yok sayardı.”* Görüşmeci 18(Kadın, 50 yaş, Profesör akademisyen). İletişim, kişiler arası eylemleri denetleyen ve düzenleyen bir sürecin adıdır. Bu sürecin

ortada olmadığı durumlarda, yapısal bir görünümün mevcudiyeti her ne kadar gözler önünde olsa da işlevsel bir etkinin açığa çıkması mümkün olmamaktadır. Gündelik boş vakit aktiviteleri, kişilerin kendi rutinleri çerçevesinde meydana gelen bir şekilde yaşanıyorsa ve bağlar zayıflamaya başlıyorsa iletişim kanallarının oluşma ihtimali de daha fazla yok olmaktadır. Çoğu evliliğin temel sorunu olan aldatma, şiddet, gece hayatı vb. olayların evlilikte olmaması dışında, iletişimin de meydana gelmemesi hali, tek başına evliliği sekteye uğratabilmektedir. Şiddet, aldatma, gece hayatı veya diğer sorun olarak algılanan kişisel eylemler, ilişkide çiftlerin bir şekilde iletişim kanallarını canlı tutmaya yarayan bir etki oluşturmaktadır. Bu etkinin sonucu önem kazanmaktadır. Etki, olumlu süreci hayata sevk ettiği takdirde evlilik hayatı kurtulabilmektedir. Ama aynı durum devam ettiği takdirde başarı mümkün olmamaktadır. Aynı şekilde belirtilen olumsuzlukların yokluğu ile birlikte kişilerin birbirlerini yok sayma ya da tek taraflı yok sayma halinin varlığı, evlilik sürecini ilerletmeye yönelik tavır sekteye uğratmaktadır.

Toplumsal ve kültürel yapımız, yaşadığımız kentlerin modernleşme düzeyine bağlı olarak eşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarının yanı sıra ailelerine karşı sorumluluklarının da evlilikleri üzerinde etki alanı yaratmasına neden olmaktadır. Ailelerin tavır ve kişilerin ilişkilerine ailelerini dâhil etme düzeyleri, evliliklerinin sağlığı üzerinde etkili olan bir etmendir. Çoğu evliliğin olumsuz sonuçlanmasında, diğerlerinin tavırları önemli bir etki yaratmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “ *Eşim her şeyi sorun ediyordu. Kendi ailesine sürekli gitmemizi istiyordu ama benim ailem gelince ya da gittiğimizde sorun çıkıyordu. Annemle ve babamla asla iyi anlaşmadı bu yönde emek te vermedi. Benimle hep maddi konularda tartışırды. Kendime iyi bir kıyafet alsam hemen sorun ederdi bana da alacaksın derdi. Bizim sorunlarımız ta nişanlılıkta başlamıştı. Belliydi böyle olacağı aslında ama görememişim insan o zaman fark edemiyor zamanla geçer diyor. Nişanlıyken buzdolabı, perde, halı yüzünden kavga etti ayrımaya noktasına geldik. Bu hep böyle devam etti. Aldığımda verdiğimde benden iyisi yoktu ama 15 dakika sürüyordu iyilik hali sonra yine aynı öfkeli kadın geliyordu.*” Görüşmecisi 21(Erkek, 29 yaş, Bankacı). Eşlerin, kendi ailesine veya diğer eşin ailesine yönelik tavırları arasında tek taraflı fayda güden davranışlar sergilemesi, kişinin bu olumsuzluğu ailesine yönelik aidiyet

hissi çerçevesinde kendisi içinde duyumsamasına neden olmaktadır. Kişinin, eşin eylemlerini kendi lehine yönelik yönlendirme gayreti ve tak taraflı çıkar gütmeye eğilimi, kişinin süreci kurtarmaya dönük çabalarını boşa çıkarmaktadır. Gündelik hayat içerisinde ev hayatını düzenleyen eşyalar üzerinden talepler dahi tek taraflı istekleri kapsıyorsa kişiler anlaşamamaktadır. Bu durum evlilik sürecine olumsuz yansımaktadır.

Eşlerin kendi rızaları dışında bir sürece dâhil olmaları neticesinde mecbur kalmış oldukları bu yeni etkileşim ağına yönelik isteksizliğin sonucu süreç içerisinde evlilik kurumu sonlanmaya başlayabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Evliliğimizde başından sonuna kadar hep samimi-yetsiz bir ortam vardı. Görücü usulü ile evlendik. Ailem evlenmem konusunda baskı yapıyordu. İş yerinde ve çevremde evlenebileceğim karşıma çıkmamıştı. Görücü usulü ile tanıştırdıklarında eski eşimin dış görünüşünü çok beğenmiştim. Kısa süre içinde evlendik aile yapılarımız başta birbirine uygun gibi görünüyordu ama sonra anladım ki o beni sevip istemiyormuş. Evin içerisinde hep soğuktan bana uzak davranırdı ne yaparsam yapayım. Çok sonra anladım ki ailesi benimle evlenmesi konusunda zorlamış. İş mesleği var durumu iyi evleneceksin demişler. Benden önce eşim birine âşıkmuş zaten boşandıktan sonra da tekrar onunla hayatına devam etti.” Görüşmeci 22(Erkek, 35 yaş, Doktor).* Kişinin kendi sosyal çevresi aracılığı ile evlenmek için uygun adaya rastlamaması sonucu görücü usulü evlenmeye karar vermesi, eşinin fiziksel görünüşüne bakarak sürece dâhil olması karşılıklı rıza ilişkisine zarar veren aile baskısının sürece dâhil olması ile beraber aile olma sürecinde karşılıklı kabulün meydana gelmemesine neden olmuştur. Kişinin kendi rızası dışında bir başkası ile dâhil olmak zorunda kaldığı ortak yaşama sürecine yönelik kendi beklentilerini hep canlı tutması, kendini mevcut süreç içerisinde soyutlayan bir tavrın hâkimiyetine sebep olmuştur. Kişi, boşanma süreci sonrası kendi isteği doğrultusunda bir evlilik sürecine dâhil olmuştur.

Eşlerin evlilik sürecinden önce ve sonrasında beklentileri ile yaşanılanlar arasında meydana gelenler, kişilerin evlilik sürecine ve karşılıklı durumlarına yönelik beklentilerini etkilemektedir. Kişiler çoğunlukla eşlerinden, en temelde kabul görme beklentisi içerisindeyler. Kişilerin kendi talepleri doğrultusunda bir evlilik hayatında diğer eşin yok sayılması, süreci olumsuz etkilemektedir.

Kişiler toplumsal ve kültürel anlamda çevre ve aile dinamiklerinin beklentilerinden kendilerini soyutlayamadığı durumda, eşin eylemleri üzerinde denetim mekanizması kurmaktadır. Bu denetim mekanizması kişinin gündelik eylemleri üzerinde kısıtlanma yaşamasına yol açarak kendini değersiz hissetmesine neden olarak evliliğe bakış açısını olumsuz etkilemektedir.

Ailelerin, aile olma aşamasındaki çocuklarının hayatlarına yönelik müdahaleci tavrın varlığı, eşlerin kültürel ve toplumsal arka planları bağlamında evliliklerine dönük bakış açılarını gözden geçirmelerine neden olmaktadır.

Alkol, şiddet, aldatma, gece hayatı vb. olumsuz eylemler, evlilik hayatı açısından kişilerin çabalarını boşa çıkaran karşılıklı etkileşimlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bu etkileşimlerin ortaya çıkmadığı durumlarda, kişiler kendi kabuklarına çekilerek kendi dünyalarına bakarken, ortamda bir diğerinin varlığını gereksiz görerek boşanmaya gitmektedirler.

2.12. Boşanmaya Giden Yollar

Eşleri evlilik sürecinde yaşamış oldukları olumlu ve olumsuz olaylar bütünü içerisinde evliliklerini sonlandırmaya iten gücün ne olduğu anlaşılmaya çalışılmaktadır. Evliliğin boşanmayla sonuçlanması neticesinde aile kurumu son bulmaktadır. Aile kurumunun son bulmasında etken olan gerekçeler ve olaylar ışığında herhangi alternatif senaryolar ışığında ailenin sonundan kaçınılabılır.

Bireylerin aile olarak bir araya gelmesi ve yaşantılarını ortak paydalar üzerinden sürdürmeleri sürecine giriş olan evlilik sonucu, temel beklentiler her iki taraf içinde mevcuttur. Bu temel beklentilerin en başında insani muamele ve temel insani ihtiyaçların insan hayatına yakışır bir düzeyde temin edilmesi gelmektedir. Evliliğin kişilerin gündelik rutinleri üzerinde yıkıcı veya olumsuz düzeye çekici etkilerinin mevcudiyeti halinde aile kurumunu anlam derinliğini ve bütünlüğünü kaybederek mahkeme koridorlarına doğru

uzanan sona ilerlemektedir. Katılımcılarımızdan biri bu konu hakkında ki düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır: “*Evine 1 kilo yiyecek almazdı. Evine gelirdi çocuklarının başındaydı diye her şeye boyun eğiyordum. Kocamla önce küstük ayrı evlere gittik. Barıştırmaya çalıştılar tekrar birleştik ama yine annesi devreye girdi. Ben başka şehirde iken bile hayatıma müdahale ederlerdi. Sürekli emir altında olmamı, işlerini yapmamı isterlerdi. Bir yere giderken kayınvalidemden izin almam beklerlerdi. Kayınvalidem bana dedi ki benim emrim altında olacaksın. Evimde oturup bir bardak çay içemiyordum. Kocam beni 3 çocuğumla beraber sürekli annesine götürürdü. Kendime ve çocuklarıma zaman ayıramıyordum. Eşim köyde vakit geçirmek istiyordu beni köye ailesinin yanına götürüyordu. Kendisi şehirde ayrı kalmak istiyordu. Diğer kayınım karısını ezdirmiyordu benim kocam beni hizmetçi gibi görüyordu. Kızlarım olduğu için bizi hizmetçi gördüler. İşçi tutmadan onların kaysılarını taşıdık. Tüm bunların sonucu patlama yaşandı. 2 ay boyunca eşim eve gelmedi ramazandı ayrı kaldık aç susuz kaldık bize hiç destek olmadı. Bizim dediklerimizi yapmazsanız seni perişan ederim elektriğini kapatırım dedi bizi evden attılar ve ben çocuklarımla sokakta kaldım.” Görüşmecisi 1 (Kadın, 46 yaş, Aşçı). Erkeğin, ev ekonomisini yüklenici toplumsal rolü gereği ondan beklenen eşinin ve çocuklarının gıda, barınma ve vb. temel ihtiyaçları karşılama rolüdür. Bu durumun gerçekleşmemesi hali, aile içi huzursuzluğu arttırmaktadır. Yine kadının çocuklarının başında olması hali, bu olumsuzlara katlanması için gerekçe yaratmaktadır. Erkeğin babalık rolü, diğer tüm rollerden daha ağır basmaktadır toplumsal yaşantıda, kadın çocuklarının eksiklik duygusu ile yetişmemeleri için mevcut olumsuzluklara rağmen evliliği sürdürmektedir. Ailenin dağılmaya yüz tutması diğer kişilerin toplumsal uzlaştırıcı rolü oynayarak aileyi birleştirmeleri ve aile kurumuna eşlerin ailelerinin fertlerinin müdahil olması ile beraber olumsuzlukların yeniden gündeme taşınması daha önce ki görüşme sorularında da fazlasıyla vurgulanan temalar olmuştur. Bu durum aile kurumuna bütüncül perspektiften bakıldığında tek bir etmenin sebebiyetine giden süreçte birçok problemin tek bir problemde vücut bulması durumu olduğu anlaşılmaktadır. Kadının hizmetçi konumunda kullanılması ve eşin korumacı rolünü eşi için üstlenmemesi ile birlikte aile de yaşayan bir başka evli kardeşin eşine yönelik yaşanan durumların görülmemesi kişinin yaşadığı değersizlik ve sömürü ilişkisine karşı tepki göstererek kendi iyiliği için aile kurumunun yükümlülüklerinden feragat etmesine neden*

olmaktadır. Bardaktan taşan son damla erkeğin rollerinden sadece ailesinin başında bulunma rolünden de feragat ederek uzun süre evine uğramaması ve kadının yaşadığı olumsuzlukların katlanmasından kaynaklı boşanmaya giden süreci yaratmıştır.

Erkeğin kendisinden beklenen rolleri yerine getirememesi halinde eşin ona destekleyici tavrı, sürecin beraber iyileştirilmesi için sunulan fırsattır. Erkek tarafından bu fırsatın suiistimali ve karşılıksız bırakılması durumunda, aileye olan inancın sarsılması ve boşanmanın kaçınılmazlığı meydana gelmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Eşim 8 aylık evliken bir iş yeri açtı. Açtığı iş yerini birisiyle ortak olarak açtı ama o çok az para verdi. Ortağı gidince işi yürütemedi bende destek olmak için dükkâna destek olarak gittim. Dükkân hiç iş yapamadı ve kapatmak zorunda kaldı. Dükkân kapanınca vergi borçları birikti ve ben elimde ne kadar altınım varsa o vergi borçlarımı ödedim. Vergi borçlarını ödediğim gün hamile olduğumu öğrendim.”* Görüşmeci 3(Kadın, 34 yaş, Satış elemanı) Kadının, ailesi için yapmış olduğu girişimler neticesinde uğradığı başarısızlığı iyi günde kötü günde beraberiz ilkesi çerçevesinde sürdürerek elinden geleni yapması, aile kurumu içerisinde olabilecek en tabi ve samimi eylem örüntüsüdür. *“Ben hamileliğime borçlarla ve tamamen olumsuz olarak başladım. Ben hamileyken eşim sürekli işlere girip çıktı ve yapamadığını söyledi. Biz maddi olarak zorlandık çok sıkıntıya girdik. Kızım doğdu kızım doğduktan sonra işler yoluna girer dediğim anda eşim tamamen çalışmayı bırakmıştı. Elimdeki alyansıma küpeme kadar aldı bozdurdu. Bunu sevgi ve aile bağı içerisinde aldı kavga şiddet olmadı. Zorda olduğunu ve iş bulamadığını söyledi. Kolyemi de elektrik faturasına bozdurduk. Eşim sonuçta kıyamadım zorluk olmadan verdim.”* Erkeğin ve kadının evlilik sürecinde edindikleri ortak maddi ürünlerin bu süreçte aile ekonomisinin düzeltilmesi için kullanılması, kadın için en doğal eylem olarak görülmektedir. Kadın bu süreçte eldeki tüm imkânların eşin bir gün işleri düzene koyacağı umuduyla harcaması, evliliğin müşterek ve sevgi temelli dinamiklerine gönderme de bulunmaktadır. Sevginin var olduğu yerde kişiler arası çıkarların göz ardı edildiği ve kişilerin eylemlerini kendi lehlerine değil de ortaklığın lehine sürdürdüğü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu ilişkinin devam etmesinde temel etken, erkeğinde yapılan fedakârlıkların karşılığını verebileceği bir düzenin ikamesini sağlamasıdır. *“Ondan sonra hiçbir şey*

yolunda gitmedi eşim çalışmadı ve artık tamamen benim ve onun ailesi tarafından ihtiyaçlarımız karşılandı. Çok zor bir süreç geçirdim. Yine eşimin yanında oldum ama eşim saadet zinciri diye bir sisteme girdi. Ben duyduğumda iş işten geçmişti. Hiç para kazanamıyordu sigortamız yoktu. Hastanelerde sıkıntı yaşadım. Evde beslenebileceğimiz hiçbir şey yoktu bir çorbayla tüm gün geçirirdik. Eşim o işe takılıp üye yapma derdine evine de gelmedi. İçkisi sigarası yoktu. Eve gelmemeler yüzünden para sıkıntısı yüzünden, başkalarından istediğim gıda yardımı yüzünden artık bende kendimi şöyle gösterdim hiçbir duygumu içimde yaşamamaya başladım ve dışa vurdum. Sinirimi, öfkemi, nefretimi kusmaya başladım. Annemde kalmaya başladım ve biz kopmaya başladık. Cinsel ve duygusal hayat bitti. Sürekli kavga ve küfür vardı özel hayat kalmadı.” Ailenin temel ihtiyaçlarının eşler tarafından değil de kişilerin kendi aileleri tarafından karşılanması durumu, aileyi diğerlerine bağımlı kılmıştır. Ailenin kendi kendine yetme işlevi ortadan kalkmıştır. Yaşanılan tüm zorluklara, kadının eşinin yanında olmasına rağmen erkeğin ailesine yönelik durumu düzeltecek girişimlerden ziyade durumu daha fazla kötüye götürecek süreçlere adım atması, kadın ve erkek arasında ki gerilimin artık tamamen açığa vurulmasını ortaya çıkarmıştır. Aileyi kurtarmaya yönelik tek taraflı adımlar, yine tek tarafın daha fazla yıpranarak sürecin dönülmez biçimde sonlandırılmasına giden taşların döşenmesini kolaylaştırmıştır. “Eşim İzmir’e gitmeye karar verdi işi için. (Hala işsiz bu arada) Ben İzmir’e giderse evliliğin biteceğini söyledim o İzmir’e gitti ben ailemin yanına taşındım. Annem kızına baktı ben çalışmaya başladım ve onu aradım. İş buldum sende dön evimize gidelim dedim davet ettim. Geldi beni de aldı ama evimize gidemedik. Annesine gitmek zorunda kaldık çünkü kış günü doğalgaz elektrik kapalıydı. Annesinde olduğumuz süreçte ben çalıştım ama o iş bulmadı. Sonra iş buldu ama yine eve gitmedi annesinin evinde kalmak istedi. Annesi artık birazda annelerde kalın dedi bizi gönderdi. Annemlere gittik ama eşim gelmedi. Sonrasında evimize döndük ama eşim şiddete başladı. Geceleri kızım çok ağlıyordu ben kızıma bağıryorken ağlama diyorken beni dövmeğe başladı. Özledim diye yanına gittiğimde beni itekliyordu. Eşimden çok uzaklaştım. Hayatın getirdiği zorluklara dayanamadım evimi taşımak istedim babaanneye yakın bir yere taşınalım dedim çocuğa bakması için. Ama eşim kabul etmedi işine gelmiyorsa çıkar gidersin dedi. Eşimin bana hiçbir faydası olmayışına dayanamadım. Bir gün maaş

kartlarımı istedi alışveriş merkezinin ortasında. Kartları vermeyince beni kovdu bende annemlerin evine gittim bu de işime geldi aslında. Beni sadece bir kez aradı bende ona dönmeyeceğimi söyledim ve olayı bitirdim.” Kadını tüm yaşanılanlara rağmen evlilikte ekonomik rolü yerine getiren işlev üstlenmesi ve bu doğrultuda eşine yönelik iyileştirici adımlar atması, eşin olumsuz davranışları sürdürmesi ile birlikte kadını sömürmeye başlaması kadının kendisine tek bir yönden bile fayda sağlamayan bir kişi ile yoluna devam etme ısrarını sorgulamasına yol açmıştır. Kadının bu süreçte eşin taleplerinden ziyade kendi taleplerini erkeğe sunarak kabul etmesi halinde ailenin devam edeceğine aksi takdirde yolların ayrılacağını net bir şekilde vurgulaması, aile için tek kişinin fedakârlığının işe yaramayacağına yönelik anlayışını vurgulamaktadır.

Erkeğin, kadının durumundan faydalanması, kendine olan güveninden ziyade toplumun kadını hapsedmiş olduğu ekonomik bağımlılık halinden kaynaklanmaktadır. Kadın, tamamen erkeğin ekonomik gücüne ve eril sınırlarına mahkûm bir şekilde yetiştirilmektedir. Erkek bu durumun farkında olarak hareket etmektedir. Kadın, bu gerçekliği aştığı durumda kendi özgürlüğüne kavuşabilmekte ve kendisine dayatılanlara karşı çıkabilmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Ben evlilik yaptıktan sonra maddi anlamda iniş çıkış çok yaşadım. Maddiyat çok önemliymiş. Bir kadınsın evleniyorsun ve erkek eve, çocuğuna yetemediğinde annenin en büyük acı hissi budur. Canını çok yakıyor. Örneğin bir keresinde çocuğuma mama alacak para bulamamıştım hiç unutmam. Eşim parasını kontrol edemiyordu ve bu beni çok yıpratıyordu. Biz İstanbul’a taşındık ve eşim arkadaş ortamıyla sürekli barlara gidip tüm parasını oralarda harcadı. Sürekli alkol içiyordu eve geç geliyordu. Yalnız kalıyordum, haksızlığa uğruyordum. Eve geç geldiğinde kızamıyordum korkuyordum sesimi çıkaramıyordum kavga çıkmasın diye. Bu sessiz kalışlar bir süre sonra biriktiler. Broşür filan dağıttım, deterjan numuneleri dağıttım sonra Bilgisayar kursuna gittim sertifika aldım ve iş aramaya başladım. Bir yazılım firmasında sekreter olarak işe başladım ve birkaç ay sonra beni satış kadrosuna aldılar ve eğitime aldılar. Bilgisayarı çok iyi kullanmaya başladım ve kendimi geliştirdim. İşim çok iyiydi eşim yüzünden bıraktım bir yıl parasız kaldım hastalandım. Ev hanımlarının çok uyumasının sebebi yalnızlık, yapmak istediklerini yapamadıkları bence.*

Aradan biraz zaman geçtikten sonra inşaat firmasına girdim ve ayaklarımın üzerinde durduğum ilk anda eşime tekme bastım. O bana hep sen başaramazsın, benden ayrılamazsın derdi ama başardım. Kendime küçük bir ev tuttum parça parça eşyalar aldım. Erkekler önce tamam boşanalım diyorlar, sonra bakıyorlar hizmetçi gitti, yürüyen atm gidiyor. Sevgisiz kalıyor ve erkeğin itibarı zedeleniyor sonra geri döndü. Ölüm tehdidi yaşadım çok şey yaşadım.” Görüşmeci 4 (Kadın, 39 yaş, Satış elemanı). Evlilik sürecinde eşlerin birbirine yetme durumu meydana gelmediğinde ve kadın ekonomik anlamda eşinden beklediği karşılığı bulamadığında hayal kırıklığına uğramaktadır. Kadının kendi ihtiyaçlarının karşılanmasından ziyade çocuğunun ihtiyaçlarının karşılanmaması, onu daha fazla etkilemektedir. Kadının bu süreçte ekonomik özgürlük kazanma mücadelesi sonucunda kendi ekonomik ayrıcalığını kazanması, kendi yoluna kendi başına devam etmesini sağlamaktadır. Eşinin sorumsuz davranışlarının devam etmesi karşısında kadın kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmıştır. Eşi bu durumu hazmedemeyerek onun kendini değersiz ve başarısız hissedeceği söylemlerde bulunarak kendisine bağımlı olması halini sürdürmeye çalışma gayretini yansıtmaktadır. Kadının ekonomik özgürlük ile beraber erkeğe olan bağımlılığı son bulmakta ve erkekten ayrılmaktadır. Erkeğin boşanmaya dönük söylemleri, eylemin gerçekleşmesi halinde kendi kayıplarının göz önüne alındığında daha ağır bastığını anladığı noktada geri döndürmeye çalışıldığı görülmektedir. Kadının kararlı oluşu, erkeğin kadının bedensel bütünlüğüne yönelik tehdit edici söylem ve eylemlerde bulunmasına kadar varabilmektedir.

Evlilik hayatında süreci sona götüren temel etmen genel olarak maddi etmenlerden kaynaklı sorunlara katlanmak zorunda kalan bir kadının sabrı ön plana çıkmaktadır. Bu sabrın son bulduğu yerde erkeğin olumsuz davranışlarını sürdürmesi kaçınılmaz eylemin meydana gelmesine neden olmaktadır. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır; *“Boşanmayı zaten hep düşünüyordum. Beğenmediğin yemeği yemiyorsun, istemediğin kıyafeti giyinmiyorsun böyle bir şans var ama evlilik öyle değil öyle bir noktaya geliyorsun ki bitti dediğin an bitiyor artık. Hep düşünüyorsun ama hayata geçirmek çok zor. Çünkü bir mesleğim yok, varlıklı bir ailem yok. Bir de çocuklarını düşünüyorsun birikiyor bekliyorsun. Ben 2006 da bir boşanma davası açtım çocuklar küçüktü, avukatım işim yoktu*

çocuğu benden alır diye davayı geri çektim. 2014 yılına kadar sabrettim Artık açta kalsam susuz da kalsam bitireceğim dedim. Sürdürmek istedim belli bir yaştan sonra insan insana lazım ama karşıdaki düzelmiyor git gide kötüleşiyor ve bir gün patladım. Çocuklar da büyümüştü çalışıyorlardı. Aileden destek hiç alamadım ama annemden hiç sevgi görmedim hep tekme tokat döverdi. Büyüyünce de 17 yaşında hemen evlendirdiler sahip te çıkmadılar. İnsan en azından severek evlenseydi kendim sevdim istedim derdi ama sevmeden zorla evlendirdiler sevmeyerek çekmek daha zordu.” Görüşmecisi 5(Kadın, 52 yaş, Temizlik işçisi). Sofrada beğenilmeyen bir yemeğin olması durumunda kişi, beğeni ve istekleri çerçevesinde yemeği tüketmekten kaçınmaktadır. Lakin istenilmeyen bir evlilikte süreç bu kadar basit ilerlemektedir. Çünkü yemeğin kendisini tüketmek, yemek istenilmeyen nesne edilgendir. Evlilikte ise her iki tarafın etkin eyleyenler, olması sürecin daha karmaşık ilerlemesine neden olmaktadır. Kadının çocuklarını ekonomik özgürlüğü olmamasından kaynaklı kaybetme korkusu, mevcut evliliği sürdürmek zorunda bırakmıştır. Boşanma düşüncesinin hayata geçirilmesi, kişinin sevmediği yemeği reddetmesi kadar kolay olmamaktadır. Kişi ekonomik anlamda refah koşullarına sahip olması durumunda süreci arkasına bakmadan hesap kitap yapmadan başvurabilmektedir. Kadının, çocuklarının ekonomik anlamda özgürlüğe kavuşması ile birlikte içinde bulunduğu evlilik formunu biçimsel boyutunu sonlandırmaya karar vermiştir. Nitekim kendi ailesinden istediği desteği görme ihtimalinin olmaması, sürecin bu kadar uzamasına neden olmuştur.

Erkeğin gönlünde kadının kendini konumlandığı nokta hiçlik şeklinde karşılık buluyorsa, kadının varoluşsal bütünlüğüne yönelik dışlanma duygusu, sevginin her boyutunun yok oluşunu meydana getirmektedir. Kadının duyumsanma ve bunu eylemsel boyutta görme talebinin karşılıksız kalışı, ailenin son bulması için geçerli bir sebep olmaktadır. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Aşamalı bir süreçti. Son 10 yıl içerisinde gündeme gelen 4. Boşanmaydı ve 4.de gerçekleşti. Çıkmazın içindeydim kendimi yalnız ve çaresiz hissediyordum. Psikolojik olarak kaldıramıyordum eşimin bana olan davranışlarını. Aynı evin içerisinde 2 yabancı gibiydik. Her zaman önceliği kendi ailesiydi 2. Ve 3. Sırada yine ailesi vardı ben listeye bile giremiyordum. Ben ancak 4. Basamakta yer bulabilirdim o kadar önemsiz ve değersizdim onun için. Değer vermiyordu ve boşanmayı*

teklif eden de oydu zaten. Bir süre sonra geri dönmeyi istedi, pişman oldu ama bu sefer de ben kabul etmedim.” Görüşmeci 6 (Kadın, 46 yaş, Ev hanımı). 10 yıllık evlilik hayatında çiftler, 4 defa boşanmayı gündemlerine almışlardır. Son gündeme gelen boşanma sonuçlandırılmıştır. Erkeğin, kadına yönelik eylemlerinin iletisinde kadının olmayışı, kişide çaresizlik, yalnızlık ve arkasından psikolojik problemlerin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Kadının, evlilik ile birlikte hayatlarının karşılıklı yarısını oluşturmayı beklediği kişinin hayatında öncelik verdikleri arasında bulunmayışı, kişinin mevcut yapının anlamsız bir form halini almış olmasından kaynaklı kendine verdiği zarardan kurtulmak için boşanmaya yönelik süreçte kaçınmadan kabul etmesini ve sonraki süreçte eşin yeniden evliliği gündeme almasını reddederek hayatına devam etmesini sağlamıştır.

Erkeğin kendi aile hayatından ziyade eski alışkanlıklarını eşi yokmuş gibi sürdürmesi ve evliliğe dâhil olan üçüncü kişilerin mevcudiyeti, kişilerin evliliklerini sonlandırmalarına giden süreci hızlandırmaktadır. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Hep bir baskı söz konusuydu zaten. Hiçbir zaman biz olmadık hep başka kişilerin etkisi oldu bizim evimizde. Eve marketten bir şeyler alırdım iş çıkışı annesi ona bile karışırdı. Kendi evinden çok bizde vakit geçirirlerdi, evleri yakındı ama yine de gelir kalırlardı sanki çok uzakmış gibi. Eşim zaten sanki evli değilmişçesine eski hayatını yaşıyordu her zaman kardeşleriyle ailesiyle olmak istiyordu. Ben arada silinip gitmiştim. O kadar silinmişim ki sonunda beni aldattığını öğrendim ve artık bende onu sildim. Şimdi mutlu olsun annesiyle.” Görüşmeci 7 (Kadın, 27 yaş, Satış elemanı). Aile ortamında baskının varlığı ile birlikte tarafların ailelerinin sürekli yaşam alanlarında olması, kişilerin aile hayatlarına dair aidiyetlerinin oluşmamasına neden olmaktadır. Kişinin en sıradan gündelik alışveriş rutinine bile eşin annesinin müdahil oluşu, kişinin eylemleri üzerinde özgürlük anlayışını olumsuz etkilemektedir. Kişinin aile hayatında mevcudiyeti, olay akışı içerisinde etkisiz eleman konumuna itilmesi ile birlikte bu süreçte aldatılmış olmasını öğrenmesi ile birlikte aile yönelik inancını yitirmesini ve boşanmaya karar vermesine neden olmuştur.*

Erkeğin sağlık problemlerinin olması ve kişinin ailesinin yanında durması ile birlikte evlilik süreci kişilere zarar vermeden sonlanabilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *“Onun sinirli davranışları vardı, sakinleşir diye bekledim erkek siniri*

sandım ama hiç düzelmedi gittikçe ilerledi. Şizofreni boşanmak istemiyordu ama sonra anlaştık. Çok kavga ettik sonunda kabul etti ayrılmayı. Benim ailemde çok sahip çıktı bana arkamda durdular.” Görüşmeci 10 (Kadın, 46 yaş, Ev Hanımı). Kadının, erkeğin geçici olmayan hastalığa sahip olduğunu anlaması ile birlikte boşanmaya ikna sürecini başlatmıştır. Bu süreçte kişinin ailesinin de destek oluşu ile birlikte süreç çok daha sağlıklı ilerlemiştir. Evlilikten beklenen, aynı zamanda tarafların evliliğe uygun ehliyeteye sahip olmalarıdır. Zararlı alışkanlıklar ve psikolojik rahatsızlıklar, kişilerin sağlıklı aile hayatı sürdürmeleri önünde engeldir.

Kadınlar eşlerinden buldukları taleplerde karşılık bulamadığında içsel olarak yeni bir varsayıma varabilmektedirler. Bu varsayım çocuklarının da beklenti ve taleplerinin karşılanmayacağına dairdir. Kadınlar kendi süreçlerini göz ardı edebilmektedir ancak söz konusu çocukları olduğunda buna katlanmayı göze alamazlar. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: “Hamileyken cinsel hayatımız sona erdi. Doğumdan sonra lohusalık dönemi iyiydi, etrafımda dönerdi ne istiyorsun diye. Sonra maddi sıkıntılar yaşadık, o iş bulamadı maddi zorluklar yaşadık. Yabancı bakıcımız vardı o işten ayrıldı maddi gücümüz yetmedi. Bakıcı çıkınca çocuğa o baktı bu sefer yük olduğunu söyledi. Hayatında beni ve çocuğumuzu yük olarak gördüğünü fark ettim. Onu da mı ben yapacağım derdi hep. Cinsellik zaten sona ermişti. Tartışmalar başladı, öfkelenmeler oldu. Beni önemsemediğini hissediyordum. Sonra bu ilişkiyi ben kurtarmayacağım sen bir şey yapacaksan iyileştireceksin dedim. Boşanmayı kafaya koydum artık onu kafaya takmamaya başladım depresif halimi üzerimden attım ve kendime odaklandım. Hakaret ve aşağılar tarzı konuşmalar çoğalmıştı ayrı yatıyorduk. Bir gün çocuğun yanında küfür etti ona o gün bugünmiş dedim ve boşanma davası açtım.” Görüşmeci 11 (Kadın, 37 yaş, Diş hekimi).

Kadının hamilelik süreci, çiftlerin cinsel hayatları üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Bu durum akabinde ekonomik problemlerinde sürece dâhil olması ile birlikte, yaşanan olumsuzluklar artmaya başlamıştır. Cinsel hayatın son bulması, şiddet unsurlarının etkileşime dâhil olması, kişinin değersiz görüldüğüne yönelik inancı evliliğin devam ettirilmesine yönelik çabasını sorgulamaya itmiştir. Kişinin olumsuzlukları giderme misyonunu eşe devretmesi ile birlikte içinde bulunduğu olumsuz hissiyat ortadan kalmıştır.

Kötü davranışlar ve söylemler, eşlerin ayrı odalarda ikamet etmelerine neden olarak erkeğin çocuğunun yanında eşine küfür etmesi bardağı taşıran som damla işlevi görerek evliliğin sonlandırılmasına götürmüştür tarafları.

Kişinin, kendisini kendisi gibi hissetmediği hiçbir ilişki ağı onun için önemi olan bir yapı halini hak etmemektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *Ben, ben değildim ben olmadıktan sonra evliliğin de bir anlamı yoktu. Bizim çok fazla sorunlarımız oldu. 4 yıl önce aynı kişiden tekrar boşanmışım. Ayrıldım 3 ay kadar ailemin yanında kaldım Elazığ'a eşyalarımı toplamak için döndüm ama tekrar barıştık resmi olarak boşanmıştık o nedenle 1 yıl sonra tekrar resmi nikâh yaptık. Normal hayatımıza geri dönmeye çalıştık sorunlar parça parça devam etti. Pandeminin başında ben panik atak yaşıyordum eşim de üstüne tuzu biberi oldu ve ayrıldım. Ayrıca telefonunda başka bir kadınla mesajını yakaladım. Zaten sorunlarımız vardı aldatma da üstüne geldi. Boşanmada birlikte başvurduk anlaşmalı boşandık.” “Görüşmecı 16(Kadın, 39 yaş Ev hanımı). Evliliğin anlamı, kişilerin süreç içerisinde kendilerine ve karşılındakine yönelik kazanmış oldukları değer ve anlam üzerinden şekillenmektedir. Evliliğin sonlanması ve bir süre sonra aynı kişi ile yeniden bir evlilik deneyimi ile birlikte sorunları aşma süreci yeniden başarısızlıkla sonuçlanınca, aynı kişi ile yapılan ikinci evlilik deneyimi de ailenin sonlandırılması ile sonuçlanmıştır. Sorunların üzerine erkeğin kadını aldatması ile birlikte, kadının yürümeyen ilişkiye yönelik son verme düşüncesini hayata geçirmesine neden olmuştur.*

Erkeğin, kadını elde tutmaya yönelik davranışları, olumlu imge sunumundan tehdit ve öldürmeye yeltenmeye kadar çeşitlenebilmektedir. Katılımcımız bu konuda şunları aktarmaktadır: *Büyük bir kavga ettik alkolden sebep çıktı. İçip gelmişti tartıştıktan sonra ben kayınımğile İstanbul'a gittim. Ben İstanbul'da boşanma kararı aldım. O beni kandırmak için tamam tamam dedi niyeti beni Elâzığ'a getirmekmiş. Beni ikna etti yalvardı içmeyeceğim dedi. Eve geldikten 2 gün sonra yine alkol içmişti. Ben 10 gündür esrarda kullanıyorum dedi ve bana gece 4 de bıçak çekti. Gidersen seni öldürürüm dedi ben balkondan atladım. Devreye polisler girince mecbur kaldı uzaklaşma aldı. Beni yine de arıyordu ama ben istemedim. Eşyalarımı vermediler, çocuğu almaya çalıştılar. O dönem*

içerisinde hiçbir şey istemedim yeter ki benden uzak dursun dedim. Anlaşmalı boşandık ben hiçbir şey istemedim kendisinden o da çocuğu bana verdi. Nafaka da vermedi.” “Görüşmeci 17 (Kadın, 32 yaş özel güvenlik). Alkolden kaynaklı sorunların, kadının evden uzaklaşmasına ve şehir değiştirmesine sebep olmasının ardından, erkeğin, kadını yeniden aynı şehre getirmek için sergilemiş olduğu eylem biçimi ve rol seti, asıl niyetini örtmeye yarayan davranışlardır. Kadının kişiye güvenmesi ve ardından erkeğin aynı davranışlara devam ederek kadın için koşulları daha fazla zorlaştırması ile birlikte kadın için evliliğin sonlandırılması kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçte kadının kaçınılmaz eylemine yönelik erkeğin refleksif dönüşü, kadına tehdit ve canlılığına yönelik ölümcül temalar içermektedir. Kadının kendi haklarından feragat ederek polis korumasında çocuğunun velayetini alarak kurtulma çabası, ailenin dağılması ile neticelenmiştir.

Duygusal uzaklaşma, zamanla mekânsal uzaklaşmaya neden olarak kişilerin birbirlerine karşı yıpratıcı eylemlerden kurtulmak için boşanmaya başvurmalarını doğurabilmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *Zaman içerisinde birbirimizden uzaklaştık, anlamlı bir ilişkimiz kalmadı. Cinsel hayatımızı da etkiledi hiçbir paylaşım yokken sadece cinsellik olunca kendinden nefret etmeye başlıyorsun ve kendini et parçası olarak görüyorsun. Cinselliği de bitirince karşı tarafa bu ağır geldi. En sonunda koştuk ve o eşyalarını alıp annesinin evine gitti. Ben çocuklarla kaldım. Boşanma davası açtı çekişmeli boşandık. Çocuklar bende kaldı ve onlara iyi bir babaydı hep destek oldu. Her zaman çocukların yanında babalarını kötülemedim, kan kustum belli etmedim. Sonuç olarak ta çocuklarım daha dengeli oldular. Parçalanmış bir ailenin çocukları gibi değiller.”* “Görüşmeci 18(Kadın, 50 yaş, Profesör Akademisyen).

Cinselliğin diğer duygusal etmenlerden arınık sürece dâhil olması, kişinin kendi vücuduna yönelik algısı üzerinde olumsuz etkide bulunmuştur. Bu süreçte cinselliğinde süreçten ayrılması ile birlikte mekânsal yakınlık mekânsal mesafe ile sonuçlanarak boşanma aşamasına gidilmiştir. Süreçte, eşlerin yaşadığı olumsuzlukların çocuklar üzerinde parçalanmış aile travması bırakmamasına azami gayret gösterilmiştir.

Erkeğin konumu ile kadının konumu benzer eylemlerin mevcudiyeti halinde katılan eylemlerin farklılığını gündeme getirmektedir. Erkeğin ve kadının benzer senaryoların tarafı oluşu aynı eylemlere maruz kalmayı beraberinde getirmemektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır; : *Çok uzun bir süreçti. Biz son 4 yıl kâğıt üzerinde evli kaldık ama asla birbirimize dokunmadık eve de gelmiyordu. Bir dönem başka şehre gitti 6 ay hiç görmedik. Ailesinin baskıları ile bize bakıyordu. Geceleri hep 4 de 5 de gelirdi. Çocuğum bebekti kucağıma alır onu beklerdim. O şekilde hayatıma devam ettim ama dayanamaz oldum. Her boşanırım dediğimde çocuğu alırım diye tehdit etti 4 yıl boyunca. Hayata bağlandığım tek şey oğlumdu korktum elimden alır diye. 4 yıl sonra görüştüğü kadınlarla iyice ilerletti durumu arabasında hep başka kadınların eşyalarını bulurdum. Biz asla aynı odada kalmadık 4 sene.” “Görüşmeci 20(Kadın, 35 yaş, Çocuk gelişim öğretmeni). Erkeğin aile içindeki rolünü yerine getirmemesi ile birlikte kadının süreçten olumsuz etkilenmesine rağmen uzaklaşmasına izin vermeyecek eylem biçimlerinde bulunması, kadın açısından yıpranma sürecini daha da ağırlaştırmaktadır. Kadına karşı sorumluluklarını yerine getirmemekle beraber, eş, kendi hayatına farklı kadınlarla devam ederken, kadının kendisinden uzaklaşmaması için çocuğu ile tehdit etmektedir. Aynı erkek gibi kadının da başka erkeklerle ilişki yaşayacağı alternatif bir durumda, erkek bunu sineye çekmek yerine kadının yaşamsal bütünlüğüne tehdit yaratacak eylemlere başvurabilmektedir.*

Erkek veya kadın olmasının önemi olmaksızın eşlerin birbirlerine yönelik uzlaşmayan eylem biçimlerine başvurmaları, evlilikleri üzerinde ayrılığın etkili olmasına neden olmaktadır. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır; *“Aslında balayında başladı bizim kavgalarımız. Boşanma düşüncesi balayı dönüşü iyice kafama yerleşmişti. Bir yıl boyunca uzatmaya oynadık diyebilirim. Evliliğimizin iyileşmesi adına elimden geleni yaptım istediğini aldım, istediği yere götürdüm ama olmadı. O hep sorun çıkaracak bir şeyler buldu. İnsan idare etmeyi bilmiyordu. Evliliğimiz sürsün diye terapistle bile gittik ama oraya da eşim devam etmedi. Kendi sorunlarını çözmekte kararlıydı. Elbette benim de hatalarım vardı birkaç kez şiddet uygulamıştım ama o hep beni suçladı. Çekişmeli boşanma davası açtı benden yüklü miktarlarda paralar istedi. Mahkemede anlaşalım ben*

sana para vereyim dedim nakit para verdim öyle kurtuldum.” Görüşmeci 21 (Erkek, 29 yaş, Bankacı). Evliliğin başında boşanma düşüncesi, erkeğin düşüncesinde yer etmeye başlamıştır. Bir yıllık evlilik süreci, ailenin kurtulabilmesine yönelik verilen şansı temsil etmektedir. Aynı şekilde terapist süreci de aynı işlevi taşımaktadır. Kadının da diğer evliliklerde olduğu gibi süreci kurtarmaya yönelik olumlu adım atmaması, erkeğin süreci ekonomik ayrıcalığından kaynaklı daha kısa sürede bitirmesine giden kararı almasını kolaylaştırmaktadır. Ekonomik kaynak aktarımı ile erkek, istenilmeyen aile ilişkisinden boşanma yoluyla kendi yoluna giden patikaya ulaşabilmiştir.

Evliliklerde cinsellik temel işlevsel özelliklerden biridir. Sorunlu evlilik hayatlarının eşlik ettiği sorunlu cinsel yaşantılar ailenin parçalanma sürecini de hızlandırmaktadır. Kadın ve erkek açısından ağırlığı farklılık göstermektedir. Erkeğin cinsel anlamda sorun yaşadığı ilişki, kadına göre daha büyük önem arz etmektedir. Katılımcımız bu konu da şunları aktarmaktadır: *“Evliliğimizde aslında bence her şey sorunluydu. Eşim cinsel olarak çok uzak duruyordu. Yemek, temizlik yaptığında iyi bir eş olduğunu sanıyordu. Duygusal olarak hiç beslemedik birbirimizi. Ben bu durumu ne kadar değiştirmeye çalışsam da her şey hep aynı kaldı. En sonunda 2 sene geçti ve karşıma alıp konuştum. Öyle büyük kavgalar da etmedik. Anlaşmalı olarak boşandık.” Görüşmeci 22 (Erkek, 35 yaş, Doktor). Kadının erkekten cinsel anlamda uzak duruşu, diğer sorumluluklarını yerine getirirse de durumu kurtarmamaktadır. Duygusal anlamda yakınlığı olmaması ile birlikte temizlik ve yemek gibi sorumlulukların yerine getirilmesi, aile olmaya destek sağlamamaktadır. Erkeğin olumlu yaklaşımı ile süreç, sükûnet içinde boşanmayla sonlandırılmıştır.*

SONUÇ

Boşanmış çiftlerin deneyimlerine odaklanmış olan bu çalışma, evlilik süreci öncesinde, evlilik sürecinde ve sonrasında kişiler arasında meydana gelen değişim ve dönüşümleri ele almıştır. Boşanma üzerinde etkili olan ilişki biçimlerinin neler olduğu, kişilerin yaşamlarında evlenmeden önceki evlilik algıları ile evlendikten sonraki evlilik algılarının değişim seyri, ilişkiler temelinde incelenmiştir. Araştırma konusu oldukça geniş olmasına rağmen daha çok şu konuların üzerinde durulmuştur; Evliliğe Yönelik Beklentiler, Boşanma Sonrası Evliliğe Bakış Açıları, İkinci Evlilik Yapanların İlk Evliliklerinden Getirdikleri, Evlilik Sürecinde Geniş Aile İlişkileri, Evlilik Sürecindeki Eşler Arası Stratejiler, Toplum İçerisinde Boşanmış Kadın ve Erkek, Evlilik Sürecinde Bireysel Alana Saygı, Boşanma Sonrasında Eski Eş İle Görüşme Durumu, Boşanmaya Giden Yollar.

Kadın ve erkeğin toplumsal ve kültürel konumu, eylemleri üzerindeki tasarruf haklarını belirlerken, insanlar bunları aşmak için hangi yollara başvuruyor incelenmiştir. Ayrıca Kişilerin kendilerini mevcut durumdan çıkış yollarına erişim imkânı bulamayınca yaşadıkları olumsuz deneyimlerin evlilik ve aile kavramlarına yönelik algılarına etkisi anlaşılmasına çalışılmıştır. Kadın ve erkeklerin gündelik kalıplar içinde hapsoldüklerinde rollerini yerine getirirken karşılaştıkları zorlukların, eylemlerine ve ilişki ağlarına etkileri incelenmiştir. Kadın ve erkeğin bu süreçteki rolleri, karşılıklı beklentileri ve sunulan, sunulmayan veya sunulmak istenen uygulamaların etkileri, aile olma ve boşanmaya giden süreçte yoğun bir etkiye sahiptir. Kişisel istek ve beklentilerin gölgede kaldığı ve gözükenin toplum değerleri olduğu durumda evlilik içerisinde mutsuzluk hâkim olmaktadır. Kişisel istek ve beklentiler bireylerin duygularını etkilerken çoğu zaman bekleneni yapma peşinde koşmaktan duygularını dile getirememektedirler.

Kadının ve erkeğin evlenmeye giden yolda almış oldukları kararlar, modern veya geleneksel aidiyetler ölçüsünde ilişki ağı içerisindeki etki kapasitelerini etkilemektedir. Görücü usulü evlenen, ekonomik özgürlüğü olmayan, erkeğe göre ikinci konumda olduğu hissiyatını içselleştirmiş kadınların, evlenmek istedikleri kişileri seçme hakkı kendi anne ve

babalarına aittir. Bu durumu yaratan gerçeklik ise geçmişten gelen alışılmış eylem pratiklerinin katılaşması ve öznelere bu faaliyet alanında daha az etkinlik sunmasından kaynaklıdır. Modern olarak nitelenen bir ilişki formuna sahip çiftlerin evliliğinde ise süreç, kadın ve erkek arasında başlayıp yine bu kişiler arasında bitmektedir. Etkileşim sürecindeki diğer kişilerin yapı üzerindeki etki sahası gözlemci olmaktan öteye geçmemektedir.

Boşanmış bireylerin kendi değer ve kültür yapıları evlilik ve boşanma sürecinde oldukça önemlidir. Bireyler geleneksel kalıplardan geldilerse yaşadıkları sorunların temelinde kişinin iradesi dışında gerçekleşen evlilik olabilmektedir. Birey, kendi isteği dışında ailesinin uygun gördüğü bir eş adayı ile evlenip, ekonomik özgürlüğe de sahip olamadığında; ev içi kurallar ve sınırlar maalesef kolaylıkla sağlanamamaktadır. Dışsal müdahale kaçınılmaz olur bu tabloda. Kadının veya erkeğin bu durumda karşılaştığı olumsuzluk ve sorunlar daha da artmakta ve yoğunlaşmaktadır. Sorunların artmasının yanı sıra bu sorunları ailelere ve çevreye nasıl açıklayacakları da ayrı bir sorun silsilesi getirmektedir. Aileler çocuklarının istek ve beklentilerinin farkında olmadığından sorunlarını da akla yatkın bulamayabilirler. Boşanmış bireylerin kendi değer ve kültür yapıları bağlamında bir diğer pencereye baktığımızda ise modern kalıpların etkisinde bireyleri görürüz. Bu seçenekte evlilik ve boşanma süreci üzerinde bireysel kararlar yoğunlaşmaktadır. Modern kalıpların etkisiyle gelişen tanışma, evlenme ve boşanma sürecindeki bireyler daha az yıpranmakta ve hesaplarını kendilerine ve sorumlu oldukları mevcut aile içi kişilere vermektedirler.

Boşanmış katılımcılarımızın evlilik öncesi dönemde aileye yönelik ideal algısı; aile tarzının ve kendi algılarında kurdukları ilişkilerin bütününe doğrudan kendi aile yaşamlarına aktarılan bir düzlemde yaşanacağı anlaşılmaktadır. Katılımcılar, evli ve mutlu olma düşüncesine evlenmeden önce sahiptirler ve evliliklerini de bu beklentinin karşılanacağı varsayımıyla eyleme dökmektedirler. Bu süreçte evlilik içerisinde hâkim olması beklenen ideal varsayımların bel kemiğini; sevgi, saygı, merhamet, karşılıklı anlayış, özgürlük alanlarının aşılması, fedakârlık, eşit olmak ve anlayışlı olmak oluşturmaktadır. Beklenen bu ideallerin karşılığının bulunamadığı evliliklerde, gündelik hayattaki sorunlar büyütülme eğiliminde olunur. İlişkiyi sürdürmeye yetecek gerekçenin ve

eylem pratiğinin etkileşim sürecinde yer almadığı noktada kişiler boşanma eylemine yönelmektedirler.

Araştırma sürecinde görüşülen boşanmış bireylerin evlenmeden önceki süreçte, evlilik hakkında sahip oldukları algının, evlilik sürecinden sonra nasıl bir değişime uğradığı da anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu süreç, boşanmayı anlamamızı kolaylaştırması maksadıyla yapılmıştır. Başarısız bir evlilik sürecinden sonra yeniden evlenen katılımcıların yeni süreç hakkındaki düşünceleriyle, eski evliliklerinden taşımış oldukları tecrübelerin aile olma sürecine etkisi açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Boşanma süreci, beraberinde kişide güven duygusunun kaybını meydana getirmektedir. Kişi daha sonradan evlilik girişiminde bulunmuşsa ve bu evlilikte başarısız sonuçlanmışsa, algısını kendi hayatına yönlendirmiştir. Elbette çocuğu varsa odağını çocuğu da yapabilmektedir. Başarısız evlilik deneyimleri, sonraki süreçte kişilerin hayatlarına giren kişilere karşı daha dikkatli ve kontrolcü bir yaklaşımı benimsemelerine yol açmaktadır. Kişi, beklentilerini karşılayabileceği ilişki ağlarının varlığından emin olduktan sonra ilişki sürecine dâhil olmaktadır.

Kişinin kendi rızası ile evlenmediği durumlarda evlilik süreci, olumsuzlukların daha yoğun yaşandığı bir hal almaktadır. Kişinin, kendini aile içinde olumsuz gönderimlere sahip bir özne olarak algılama oranı artmaktadır. Çatışma unsurlarını barındıran evlilik sürecinde kişilerin evliliğe yönelik betimlemeleri de olumsuz unsurları içermektedir. Kadının çocuğunun olduğu bir boşanma halinde yeniden evlilik süreci daha fazla ölçülmeye maruz kalmakta ve kadın yeniden evliliği uzak ihtimal olarak görmektedir. Kişi kendisi için hareket eden özne olarak algılanmamakta ve çocuğu için yaşayan bir hayat formu kurmaktadır.

Başarısız bir aile formu içerisinde hâkim olan olumsuz unsurların çokluğu, kişileri sonraki süreçte yeniden kurma girişiminde buldukları aile girişimlerinde süreçte nelerin olmasından ziyade nelerin olmayacağı konusunda daha net hale getirmektedir. Evlilik artık bu kişilerde iş bölümü olarak algılanmanın ötesine geçmektedir.

Aile ilişkisine zarar veren diğer ferдин davranışları, aile kurumunun kendi yapısına da atfedilen bir özellik halini almaktadır. Kişilerin olumsuz etkileri, sonraki süreçlerde yaşanacak yeni evlilik süreçleri üzerinde referans alınan olumsuz noktaların yaşanmayacağı anlatımları ve betimlemeleri içermektedir.

Araştırmamızın verileri sonucunda eşlerin ailelerinin evliliğe müdahil olmalarının sonucu evliliğin sonlanmasına kadar gidebilmektedir. Hatta kimi zaman evlilik zaten sorunlu olsa da bitiş nedeni eşlerin aileleri olarak dışa yansıyabilmektedir. Elbette var olan sorunların üzerine dışsal baskılar eklenince sorunlar büyüme eğilimine girmektedirler. Kültürel kalıplar kişilerin bireysel düşüncelerinin önüne geçerek onların kimi zaman kendilerine yabancılaşmasına sebebiyet vermektedir. Evlilik kurumunda da bireylerden beklenen kültürel kalıplar kimi zaman bireylerin özgür irade ve isteklerinin önüne geçebilmektedir. Bu durum elbette evliliği zorlayıcı sonuçlara yol açmaktadır. Başkalarının birlikte yaşamının bir sonucu olarak aynı özellik ve alışkanlıklara sahip olduğunu düşündükleri aile üyelerine yönelik hareketleri, ağı dışından kalıplara sahip bir bireyin katılımıyla krize neden olur. Krizin çözümü mümkün olmadığında sistemin unsurları özgünlüklerini yaşayabilecekleri alanlara yönelmektedir.

Ailenin iyi günde ve kötü günde beraber olmasına dönük verilen sözün tutulmamasında etkili olan nedenler sadece hep kötü günlerin yaşanıyor olması mıdır? Anlaşılmaya çalışılan bu durum, araştırmamız kapsamında sonlanan ailevi birlikteliklerin akıbetinde rol alan temel dinamiklerin anlaşılmasına çalışılması için katılımcıların aktarımlarından yararlanılmıştır.

Aile içerisindeki çiftler, maddi ve manevi anlamda problemler ile karşılaşmaya başladıkları noktalardan itibaren sorumlulukları çerçevesinde hareket etmeyince, diğer eşin yıpranması artmaktadır. Bu noktadan sonra bütünleşmeye dönük değil de dağılmaya dönük bir süreç hız kazanmaktadır. Erkeğin ekonomik sorumluluğu ile beraber kadının cinsel uzaklaşması, karşılıklı uzaklaşmayı veya tek taraflı uzaklaşmayı meydana getirmektedir.

Kadın, ev içi iş görevlerinin sorumlusu olarak algılanabilmekte ve erkeğin ailesine yönelik de aynı şekilde bu rolü sergilemek zorunda hareket ettirilmeye mecbur kaldığı

nokta, sömürünün genişlediğini göstermektedir. Kadının hizmetçi muamelesi görmesi ve dışlanması, kendisini aile içerisinde dışlamaya ve boşanmaya yöneltmektedir.

Kadının erkekle olan birlikteliği, diğerlerinin dışarıda kalmalarına dönük bir ilişki formunun işletilmesi gerekliliğini de içinde barındırmaktadır. Erkeğin ekonomik anlamda ailesini diğerlerinin bakımına muhtaç hale düşürmesi, kadının aile formundan ayrılmasına ve kendine yetebilecek yalnız bir hayat çizmesine itmektedir. Aile kendisine yetmiyorsa, kişiler tek başlarına yetme yoluna gitmektedirler.

Erkek, ekonomik sorumluluğunu ihmal ederken, kadın da cinsel sorumluluğunu yerine getirmediğinde, çiftler arasındaki gerilim ve uzaklaşma büyümektedir. Kadın, ekonomik özgürlüğü nispetinde boşanmaya yönelebilmektedir. Erkek ise bu bakımdan daha rahat boşanma sürecine gidebilmektedir. Kadını boşanmaktan uzaklaştıran temel sebep, ekonomik anlamda kendi kendine yetememe durumudur.

Eşlerin evlilik sürecinde birbirlerine karşı olumsuz söylem ve eylemlerde bulunmaları, kişilerin kendilerini değersiz hissetmesine ve evliliğin anlamını yitirmesine neden olmaktadır. Bu süreçte tek bir tarafın çaba sergilemesi evliliği kurtarmak için yeterli olmamaktadır.

Ailenin devamını sağlamaya yönelik başvurulmuş birtakım yollar, boşanma öncesi süreçte aktif edilir. Bu yola başvurma gerekçesi ise karşılıklı güvenin ve yapı istikrarının yeniden tesis edilme çabasıdır. Boşanma öncesi süreçte bireyler bu yoldan dönmek için türlü çabalara girebilmektedirler. Bu çabaların sonuç vermemesindeki nedenlere baktığımızda; aile içerisinde şeffaflığın sağlanamaması, evlilik öncesi yaşantılara dair takıntılar, eşlerin birbirlerinin üzerinde kurduğu hâkimiyet çabaları, eşlerin birbirlerine karşı politik tavırları, sevginin devamlılığını sağlanmasını engelleyen aldatma, sadakatsizlik ve alkol kullanımı gibi davranışlar boşanma sürecini hızlandırmaktadır.

Boşanma sonrası süreç kadınlar için katlanmaları ve baş etmeleri gereken daha fazla zorlu aşamaya sahip ilişki ağlarının ve etkileşim biçimlerinin açığa çıkmasına neden olmaktadır. Bu sorunların en bariz olanı, boşanmış bir kadının diğer erkeklerin algılarında,

cinsel anlamda ulaşılması veya elde edilmesi kolay kişi olarak görülmeleridir. Evlilik yapma eğiliminde olmayan kadına yönelik algı, namus ve bekâret kavramları çerçevesinde süren etkileşim formlarını açığa çıkarmaktadır. Boşanmış kadın veya hiç evlenmemiş kadın, araştırmamızın yapıldığı ilin toplumsal özellikleri bağlamında kusurlu ve eksik kadın tanımlamasına layık görülmektedir. Bu süreçte kadınların kamusal alanda mevcut görünümleri sınırlı olmakta ve karşılaşılabilecek olumsuz tavırlardan uzak kalmaktadırlar. Dul kadın kimliği, evlilik sürecindeki arkadaşlık ilişkilerinin artık aynı Şekilde devam etmesini mümkün kılmayan yeni bir ilişki formu doğurmaktadır. Evli kadınlar dul kadınları bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Boşanmış kadının maddi anlamda güce sahip olması, onun kadın kimliğinden ötürü cinsel ve maddi anlamda sömürülmesine yönelik dışardan gelen taleplere karşı açık tutmaktadır.

Boşanmış kadın için Elazığ ilinde mevcut durum bu Őekildeyken, aynı kadınların bakış açısından boşanmış erkeklerin nasıl algılandıklarına bakılacak olursa, erkek için madalyonun öteki yüzü tozpembe bir hal almaktadır.

Boşanmanın taraflarından biri olan erkek için yeni biçilen rol, kadına biçilen rolden çok daha yumuşak olmakta hatta eksikler ve kusurlar yine kadın üzerinden söyleme aktarılarak dolaşıma sokulmaktadır. Erkeğin yargılanma süreci minimum kalmaktadır. Serserilik, kumar, hovardalık, alkol gibi problemlerin odağında tasvir edilen boşanmış erkek için yeni formun getirdiği zorluklar sadece eski evli arkadaş çevresi ile ilişkilerin sınırlanması ve öz bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında meydana gelen eksiklikler biçiminde olmaktadır. zgrlk kavramı ve erkeklik kavramı i ie geçtiğinden dolayı erkeğin boşanmış olması, onun hayatı açısından gündelik rutinlerini olumsuz etkilememektedir. Katılımcılarımız açısından erkeğe ve sorumluluklarına dair duruma bakıldığında; erkeğin sorumluluklarının çok olduğu ancak sorumlulukların sonucunu üstlenme konusunda bir kaçış içerisinde olduğu algısı hâkimdir.

Aile hayatında biz ve ben algısının oluşmasında etkin olan tutum ve eylem setlerinin temelinde, içerisinde ben olabildiğim diğeri ile biz çerçevesinde yapılan pratiklerin hkimiyetidir. Kişi kendisi olabildiği aile hayatında, eşi ile biz duygusunu geliştirdiği

noktayı sağlıklı aile formu olarak nitelemektedir. Kadının veya erkeğin kendisi için yapılmasında sorun görülmeyen eylemin, diğeri için sakıncalı nitelenmesi durumunda eylemden dışlanan eş kendini süreçten soyutlamaktadır. Eşitliğin yitirildiği aile ağında çözünme baş göstermektedir. Diğeri dışlamayan bir bireyselleşmenin aile hayatında tahsisi yapıyı ayakta tutan bir unsurdur. Maddi koşulların iyileşmesi, karşılıklı boş zaman aktivitesine imkân sağlayarak çiftleri yakınlaştırmaktadır.

Boşanma süreci sonrası eşlerin iletişim kanalları zorunlu haller dışında mümkün olmamaktadır. Kadınlar eski eşin kendilerinden yeniden istifade etme kanallarını engellemeye yönelik kısıtlı tutma stratejisine başvurumaktadırlar. Çocuklu boşanmış kişilerin aralarında kurulan iletişim kanallarının merkezinde çocuk yer almaktadır. Erkeklerin babalık görevlerini boşanma sonrası da devam ettirmeleri beklenmektedir. Erkekler bu sorumluluktan kaçınmaya çalışabilmektedir. Bu durum, iletişim kanallarının tamamen sonlanmasına neden olmaktadır. Kadınlar için boşanma sonrası eski eşle iletişim en minimum düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır.

Erkekler evlilik süreçlerinde baskın bir toplumsal temsile sahiptirler ve kadınlar açısından bu istekleri minimumda tutmaya sebebiyet verebilmektedir. Erkek tarafından şiddete maruz kalma ihtimali, kadınlar için gerçekleşmesi küçük bir ihtimal değildir. Bu durumdan ötürü kadınlar, erkeklerin şiddete başvurmaya gerekçe gösterilen eylemlerine yönelik rol takınmaktadırlar. Kadın için cinsel ilişkide hazzın açığa çıkmaması halinde kadın yoğun haz alıyormuş rolü yapabilmektedir.

Evlilikten beklenti ile evlilikte karşılaşılan durumlar, çiftler arasında yaşanan uyumsuzlukları beslemektedir. Karşı taraftan kabul görme beklentisi en temel beklentidir. Tek bir tarafın isteklerinin karşılandığı ve diğeri yok sayıldığı evlilik ilişkisi olumsuz bir sona doğru ilerlemektedir. Kendi olamamış ve diğeri etmenlerin eylemleri üzerinde yönlendirme gücü bulunan eş, kendi eşinin eylemleri üzerinde denetim kurma çabası içine girmektedir. Denetime maruz kalan eşin eylem sahası kısıtlanarak gündelik rutinleri olumsuz etkilenmekte ve kişi kendine dönük içinde bulunduğu yapıya olumsuz atıflarda bulunmaktadır. Kumar, alkol, gece hayatı, vb. olumsuz eylemler, aile hayatında diğeri eşin

çabalarını boşa çıkarmakta ve evlilik süreci olumsuz etkilenmektedir. Yapı çözünmeye dönük bu ilerleyişinde çözüme ulaşmayınca ortamda bulunmanın gereksizliği boşanmayı sürece dâhil etmektedir.

Aile hayatında çiftler karşılıklı fedakârlıkta bulunmuyorlarsa, eşler karşılıklı veya tek taraflı yıpranmaya başlayarak kendilerini aile olma halinden soyutlamaya gitmektedirler. Bütünleşme, yerini ayrışmaya bırakmaktadır. Erkeğin ekonomik sorumluluktan feragati, kadının cinsel uzaklaşması ile devam etmekte ve etkileşimin bulunmadığı bir aile hayatı ortaya çıkmaktadır. Kadının hizmet elemanı olarak sömürü unsuru muamelesi görmesi, kadının evlilikteki rolüne yönelik sorgulamaya yol açarak süreçten kendini ayrıştırmaya götürmektedir. Ekonomik yükümlülüğü sağlamayan erkeğin, kadını aile dışı etkileşim unsurlarının ekonomik gücüne bağımlı hale getirmesi yapının işleyişini sağlayan temel direklerden birini yıkmaktadır.

Ekonomik yükümlülük, sorumluluğunu yerine getirmeyen erkeğe kadının tepkisi yatak boykotu olarak dönmekte ve gerilim form içerisinde tırmanmaktadır. Kadının boşanmaya yönelmesini bu süreçte belirleyen temel etmen, ekonomik özgürlüktür. Erkek bu konuda daha serbest hareket edebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksan, G. (2019). *Evlilik Ve Ayrılma: Ailenin Kurulması Ve Sona Ermesi*. M. Aydın İçinde, *Sistemik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Aktaş, Ö. (2011). Boşanma Nedenleri Ve Boşanma Sonrası Karşılaşılan Güçlükler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, S. 14.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Canatan, K., Yıldırım, E. (2009). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Colange, C. (1996). *Boşanma Salgını*. Ankara: Zirve Yayıncılık.
- Eyce, B. (2000). Tarihten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 223-243.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A. (2018). *Mahremiyetin Dönüşümü*. İstanbul: Ayrıntı.
- Gittins, D. (2011). *Aile Sorgulanıyor*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Gökçe, B. (1991). *Evlilik Kurumu Ve Aile Yapısı İle İlişkileri*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Gökçe, B. (1996). *Türkiyenin Toplumsal Yapısı Ve Toplumsal Kurumlar*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Gökçe, B. (2010). *"Türk Toplumunda Aile Yapısı"*, *Aile Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Gökçen, A. (2016). Aile Türleri Ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları. M. Aydın İçinde, *Sistemik Aile Sosyolojisi* (S. 100). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gül, G. (2004). Aile Ve Evlilik Kurumu. H. Yavuzer İçinde, *Evlilik Okulu* (S. 16). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güneş, F. (2012). Aile, Evlilik Akrabalık Ve Hane. A. Kasapoğlu, & K. Nadide İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 28-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- İbrahimoğlu, D. (2004). *Evlilikte Doğru Seçim Ve Ailedeki Mutluluk*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Karahan Sayan, A. (2021). Aile Mahkemelerinde Boşanan Bireylerin Boşanma Sonrası Yaşama Uyumlarına İlişkin Bir İnceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*(46).
- Kasapoğlu, A. (1990). "Aile-Birey-Toplum" I. Aile Şurası. *Aile Araştırma Kurumu Yayını*.
- Kasapoğlu, A. (2012). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. A. Kasapoğlu, & N. Karkıner İçinde, *Aile Sosyolojisi* (S. 2-28). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kaya, T. (2016). İstanbul'da Yaşayan Boşanmış Kadın Ve Erkeklerin Boşanma Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46).
- Keskin, D. (2011). Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi. *15*(4), S. 65-83.
- Kıray, M. (1999). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Küçükkaragöz, H., & Aktaş Akoğlu, Ö. (2018, Nisan). Boşanma Nedenleri Ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 29(1).
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri , Nitel Ve Nicel Yaklaşımlar* (Cilt 2). Siyasal.

- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 323-343.
- Özkan, Z. (1989). Türkiyede Boşanmaların Sebep Ve Sonuçları. *Doktora Tezi*.
- Portakal, H. (1997). *Boşanma Ve Kadın*. İstanbul: Cem Kültür.
- Sayın, Ö. (2020). *Aile Sosyolojisi*. Ankara: Doğubatı.
- Sevim, Y., Güldeste, A., & Öner, C. (2016). Boşanan Erkeklerin Sorunları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Elazığ İli Örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 293-312.
- Söylemez, İ. (2011). Evlilikte Uyum Ve Aile İşlevleri Ölçeği Geliştirme: Güvenirlik Ve Geçerlilik Çalışması.
- Sürerbiçer, F. S. (2008, Mayıs). Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gereksinimi. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Şahin Oşar, A. (2015). Boşanma Sebeplerinde Kusur İlkesi. *Yüksek Lisans Tezi*.
- Şenli, A., & Parlar, H. (2019). Türkiyede Evlilik Uyumu İle İlgili Yapılan Doktora Tezlerinin İncelenmesi. *İzü Eğitim Dergisi*, 151.
- Şentürk, Ü. (2012). *Sosyolojik Açıdan Parçalanmış Aile Ve Çocuk İlişkisi*. Malatya: Kum Saati.
- Şentürk, Ü. (2019). *Aile Sosyolojisine Bir Katkı*. Bursa: Dora.
- Tüik. (2021,b). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2021*. Mayıs 29, 2022 Tarihinde Tüik: <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Turkiye-Aile-Yapisi-Arastirmasi-2021-45813#:~:Text=Evlili%C4%9fını%2018%20ya%C5%9f%C4%B1ndan%20%C3%B6nce%20yapan,Oran%C4%B1%20%34%2c6%20oldu>. Adresinden Alındı

- Tuik. (2021,a). *Evlenme Ve Boşanma İstatistikleri, 2021*. Nisan 18, 2022 Tarihinde Tuik: <https://Data.Tuik.Gov.Tr/Bulten/Index?P=Evlenme-Ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568> Adresinden Alındı
- Ulutaş, E. (2019). Eril Kodlar Kıskaçında Kadınlık Halleri: Kumalık. Ö. A. Sönmez, & G. Aksan İçinde, *Aile Kurumuna Farklı Bakışlar* (S. 265-300). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Yanık, M. (2016). *Dest-İ İzdivaç*. İstanbul: Hayy Kitap.
- Yanık, M. (2020). *Mutlu Evliliklerin 7 Özelliği*. İstanbul: Hayy Kitap .
- Yazıcı, H. (2019). Evliliğin Niteliği Olarak Evlilikte Bireyselleşme Ve Bütünleşme. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 606-622.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yörükoğlu, A. (1989). *Değişen Toplumda Aile Ve Çocuk*. İstanbul: Özgür Yayınları.

EKLER

Ek 1: Nitel Görüşme Yapılandırma Formu

Cinsiyeti :
Yaşı :
Eğitimi :
İşi :

2. evliliğinizi yaptınız mı?

Gelir Düzeyinizi Nasıl Tanımlıyorsunuz (dar, orta halli, iyi) ?

Çocuk sayısı, yaşları, eğitimleri?

Evlendiğinizde kaç yaşındaydınız?

Boşandığınızda Kaç yaşındaydınız?

Kendinizle ilgili hangi yönleri evliliğinizde gizlediniz – rol yapardınız? Sonuç olarak ne oldu?

Evliliğinizde iyi olmadığını düşündüğünüz durumlar nelerdi?

Evliliğinizi bitirme süreciniz nasıl ilerledi?
Evlilik- eş olmak sizin için ne demek?

Boşanmanın sizin için anlamı nedir?

Evliliğinizde kadın ve erkek rolleri nasıldı erkek güçlü bir pozisyonda mıydı?

Boşandıktan sonra hayatınızda neler değişti?

Evliliğe bakış açınız nasıl değişti 2. Evlilik yaptınız mı yâda yapmayı düşünür müsünüz?

Yaptıysanız 2. Evliliğinizde ilk evliliğinizden neleri miras getirdiniz hangi alışkanlıklar davranışlar aynı?

Eski kayınvalideniz ile ilişkiniz nasıldı genel bir bilgilendirme yapabilir misiniz?

Eski evliliğinizde nasıl bir dil kullanırdınız birbirinize karşı açık ve samimi olduğunuzu düşünüyor muydunuz?

Sizce evli olmayan kadının toplumdaki yeri nedir?

Sizce evli olmayan erkeğin toplumdaki yeri nedir?

Sizce boşanmış bireylerin toplumdaki yeri nedir?

Evlilikteki biz olgusunu günümüzdeki hâkim anlayış olan bireyselleşmeyi sizce ne denli etkiliyor?

Boşandığınız kişi ile iletişim sürüyor mu ne derece?